

TEOLLISUUSALUEESTA KULTTUURIN KESKUKSEKSI
Oulun Pikisaaren muuttuva kulttuuriperintö ja sen merkitys

Noora Perälä

Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Arkeologia
Pro-gradu -tutkielma
Ohjaaja: Aki Hakonen
23.09.2022

Sisällysluettelo

JOHDANTO.....	2
1. TUTKIMUKSEN TEORIAA	5
1.1. Kriittinen kulttuuriperintötutkimus.....	5
1.2. Kulttuuriperinnön muodostuminen.....	6
1.3. Teollinen kulttuuriperintö.....	7
1.4. Teollisuusmaiseman biografia	9
1.5. Kulttuuriperinnön käyttö	10
2. AINEISTO JA METODIT.....	13
2.1. Teollisuusperinnön tutkimushistoria	13
2.2. Pikisaari tapaustutkimuksen kohteena.....	15
2.3. Maiseman biografian tutkiminen.....	17
2.4. Tekstiaineisto.....	19
3. PIKISAAREN YMPÄRISTÖN JA MAISEMAN BIOGRAFIA.....	20
3.1. Alueen teollisuus vuosina 1874–1972.....	20
3.2. Teollisuuden jälkeinen muutos.....	28
3.3. Arvostetuksi asuinalueeksi muuttuminen.....	30
3.4. Alueen arkeologinen kulttuuriperintö.....	32
4. PIKISAAREN KULTTUURIPERINNÖN KÄYTTÖ	35
4.1. Ympäristönä ja kokemuksena.....	35
4.2. Taiteen ja kulttuurin alueena	45
4.3. Muistin välittämisen paikkana.....	48
4.4. Imagon ja matkailun resurssina	52
5. MONINAINEN PERINTÖ JA TULEVAISUUDEN POTENTIAALI	55
5.1. Työn tulosten yhteenveto.....	55
5.2. Pikisaaren kulttuuriperintö kriittisestä näkökulmasta.....	58
PÄÄTÄNTÖ	60
BIBLIOGRAFIA.....	63
LIITTEET	

JOHDANTO

”Tämä saari, noin kymmenkunta hehtaaria, on käytännöllisesti katsoen keskellä kaupunkialuetta, mutta kuitenkin se on elänyt kuin varkain omaa rauhallista olemassaoloaan.”¹

Kulttuuriperintö on menneisyyden jälki, esimerkiksi paikka tai tapa, joka on valittu kuvastamaan menneisyyttä. Nämä valinnat edustavat niitä arvoja, joita yhteisö haluaa menneisyydestä säilyttää ja siirtää tulevaisuuteen.² Kun kulttuuri historioidaan uudella tavalla, myös kulttuuriperintö muuttuu. Teollinen kulttuuriperintö on muodostunut teollisten rakennemuutosten myötä, kun havahduttiin siihen, että työväenkulttuuri ja perinteiset tuotantolaitokset olivat vaarassa hävitä jäljettömiin.³ Jälkitekollisessa yhteiskunnassa yhteisön jäsenet käyttävät teollista kulttuuriperintöä oman historiatietoisuutensa ja identiteettinsä rakentamiseen.⁴

Tämän työn aiheena on tarkastella kriittisen kulttuuriperintötutkimuksen näkökulmasta sitä, miten uutta kulttuuriperintöä valitaan ja tuotetaan. Työn viitekehyksenä toimii erityisesti arkeologi **Laurajane Smithin** teoria siitä, miten kulttuuriperintöä ei varsinaisesti ole olemassa, vaan sitä syntyy, kun jokin menneisyyden jälki päätetään valita tietoisesti perinnöksi.⁵ Kulttuuriperintöprosessi on tapahtumasarja, jossa valitusta menneisyyden jäljestä tuotetaan kulttuuriperintöä, johon liitetään historialla vahvistettua, symbolista arvoa.⁶ Tässä työssä keskitytään teolliseen kulttuuriperintöön, koska se on perintönä suhteellisen uutta, joten sen muodostumisprosessia on helpompi tarkastella.

Ymmärtääkseni teollisen kulttuuriperinnön muodostumista ja sen käyttöä, tarkastelen sitä tapaustutkimuksen kautta. Tapaustutkimuksessa yhden tai useamman “tapauksen” avulla on mahdollista selvittää alueellisia prosesseja, mutta tarkastella myös laajemmin tutkimuksenkohteena olevaa ilmiötä. Tämän työn tapaustutkimuksen kohteena on Oulun

---

¹ Lainausta on Yle Areenan radiohaastattelusta, jossa toimittaja Urpo Karjalainen haastatteli Pikisaareissa pitkään asunutta Fritz Vuopohjaa. Äänite on vuodelta 1965.

² Harrison. 2013: 4.

³ Sivula. 2017: 9; 18.

⁴ Sivula 2014: 5; Sivula. 2017: 10.

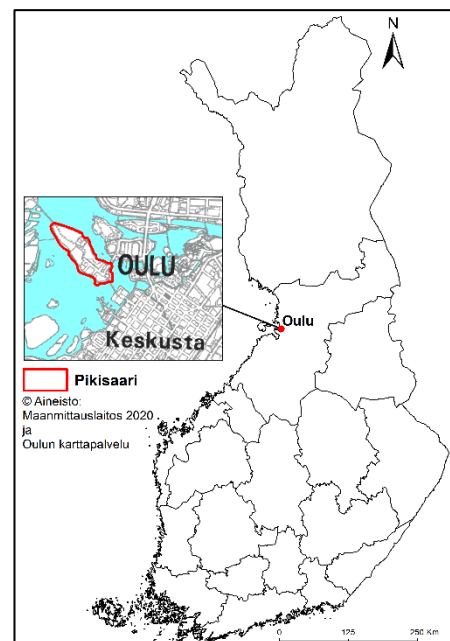
⁵ ks. esim. Smith 2006

⁶ Sivula 2010: 35; Sivula 2014: 14.

kaupungin keskustan edustalla sijaisteva Pikisaari, jossa on ollut varhaista pikiruukkitoimintaa jo 1600-luvulta asti. Pikisaari on näin ollen yksi Oulun vanhimmista teollisuuskohteista. Saari oli teollisuuskäytössä 1970-luvulle asti, jonka jälkeen sen käyttö ja merkitys piti määrittellä uudestaan. Tapaustutkimuksen kautta työssä tarkastellaan Pikisaaren muuntumista historiallisesta teollisuusalueesta arvostetuksi kulttuuriympäristöksi ja yhdeksi Oulun arvostetuimmaksi asuinalueeksi. Työn aihe muotoutui kiinnostuksesta ymmärtää kulttuuriperinnön määrittelyyn ja arvottamiseen liittyviä prosesseja. Työn tutkimuskysymykset ovat:

- Miten Pikisaaren aineellinen ja aineeton kulttuuriperintö on muodostunut?
- Miten Pikisaaren tapahtumat ovat muokanneet alueen ympäristöä ja maisemaa?
- Mikä on Pikisaaren kulttuuriperinnön merkitys tänä päivänä ja mihin sitä käytetään?

Pikisaari on Oulun keskustan edustalla sijaitseva saari, jossa on ollut teollista toimintaa aina 1600-luvun pikiruukista 1900-luvun lopun konepajateollisuuteen. Pikisaari paloi lähes kokonaan maan tasalle vuonna 1854, englantilaisten Ouluun tekemän hävitysretken yhteydessä, joten tätä vanhempia alkuperäisiä rakennuksia alueella ei juurikaan ole (liite 5). Saarelle on myöhemmin siirretty muutamia vanhoja rakennuksia, kuten Oulun vanhin puurakennus, nykyään museona toimiva, Matilan talo, joka on rakennettu 1730-luvulla. Pikisaari kuuluu Oulujoen suistoalueen historialliseen kokonaisuuteen, joka on yksi valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä. Saari koostui alun perin kolmesta

Kuva 1. Pikisaaren sijainti.

eri saaresta, joiden alkuperäiset nimet olivat Tervasaari, Peltosaari, ja pohjoispuolella Katajasaari.⁷ Myöhemmin saaret on nimetty uudelleen: Pikisaareksi, Korkeasaareksi/Korkiasaareksi sekä Halkosaareksi. Pikisaaren topografia on vuosisatojen aikana muuttunut paljon ja ennen erilliset saaret ovat kuroutuneet yhteen maankohoamisen

⁷ Oulun seudun ympäristötoimi. 2010.

myötä, mutta niiden välejä on täytetty myös Korkeasaaren sahan purujätteellä.⁸ Nykyisissä kartoissa saaren luoteisosa on edelleen Korkiasaaren nimellä, vaikka saarta kutsutaankin yleisesti pelkästään Pikisaareksi. Vaikka alue on nykyisin oululaisittain Korkiasaari-nimellä, käytän tässä työssä selvyuden vuoksi alueesta ainoastaan nimitystä Korkeasaari. Työni aikarajaus on karkeasti vuodesta 1854 aina 2020-luvulle asti. Aikarajaukselta vanhempi historiaa käsittelevän työssäni vain pintapuolisesti, selittääkseni saaren teollista kehityskulkua. Pikisaaren pikiruukin aikaisesta toiminnasta ja ruukkiyhteisöstä on julkaistu vuonna 2021 Marika Hyttisen väitöskirja. Yksittäisten rakennusten tarkempaan historiaan ja eri vaiheisiin voi puolestaan tutustua esimerkiksi vuonna 2022 Oulun yliopiston arkkitehtuurin yksikön julkaisemasta *Historiallisen kaupunkimiljöön suojeluatlas: Oulun Pikisaari* -julkaisusta.⁹

Selvittääkseni Pikisaaren alueella tapahtuneita muutoksia, olen käyttänyt kirjallisuuslähteiden lisäksi, myös Pikisaaren käyttösuunnitelmia vuosilta 1972, 1976 ja 2007. Lisäksi työssä on käytetty historiallisia asemakaavoja, uudempia peruskarttoja sekä ilmakuvia, joiden avulla työssä on esitetty saaren ympäristön, maiseman ja rakennuskannan muuttumista. Pikisaaren sekä sen kulttuuriperinnön merkitystä ja käyttöä tarkastelen työssä erilaisten tekstiaineistojen kautta. Alueen historian ja muistin välittämistä olen tutkinut alueella sijaitsevien infokylttien sekä älypuhelimeen saatavan Pikisaaren kaupunkireitti-sovelluksen tekstien perusteella. Merkitystä matkailun kohteena ja osana Oulun kaupungin imagoa, Pikisaarta on tarkasteltu alueeseen liittyneellä markkinointitekstillä sekä kulttuuripääkaupunki 2026 -hakukirjan tekstin perusteella.

Työn käsittelyluvut olen jakanut niin, että ensimmäinen käsittelyluku, eli luku 3, käy läpi Pikisaaren varhaisteollisen muutoksen, teollisuuden loppumisen alueella sekä alueen muuntumisen uuteen käyttötarkoitukseensa. Luvun tarkoituksena on avata sitä prosessia, jonka seurauksena alueelle on muodostunut nykyisin kulttuuriperinnöksi tunnistettua rakennuskantaa. Lisäksi luvussa käsitellään alueen maisemassa tapahtuneita muutoksia eli *maiseman biografiaa*. Luvussa 4 käsitellään sitä, miten Pikisaaren kulttuuriperintö näyttäytyy alueella ja miten sitä tänä päivänä käytetään. Näitä asioita tarkastellaan eri teemojen kautta, jotka ovat: 1. ympäristö ja viihtyvyys, 2. taide ja kulttuuri, 3. muistin välittäminen ja 4. imago ja matkailu. Työn 5 luvussa käydään läpi työn tuloksia teoreettisen viitekehyksen näkökulmasta.

---

⁸ Hyttinen. 2021: 32–33.

⁹ Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin yksikkö. 2022.

1. TUTKIMUKSEN TEORIAA

1.1. Kriittinen kulttuuriperintötutkimus

Työn teoreettinen viitekehys pohjautuu kriittiseen kulttuuriperintötutkimukseen ja erityisesti arkeologi **Laurajane Smithin** ajatuksille siitä, kuinka kulttuuriperintöä ei varsinaisesti ole olemassa, vaan sitä muodostetaan ja ylläpidetään aina sen hetkisen tarpeen mukaan.¹⁰ Smithin mukaan kulttuuriperintöä tuotetaan ihmisten toiminnan ja keskustelun vuorovaikutuksessa, jolla luodaan uutta perintöä tai uusia merkityksiä jo olemassa olevalle perinnölle. Nämä merkitykset auttavat vahvistamaan menneisyyden hyödyllisyyden nykyajan tarpeita vastaavaksi. Toisin sanoen ”perintö” on tulosta jatkuvasta perinnön luomisprosessista.¹¹

Perintö on subjektiivista ja poliittista neuvottelua identiteetistä, paikasta ja muistoista.¹² Esimerkiksi arkeologi **Johanna Enqvist** (2016) määrittelee kriittisen kulttuuriperinnön tutkimusta väitöskirjassaan seuraavasti: *”Kriittisen perinnön tutkimuksen näkökulma perustuu institutionaalisen perinnön käsitteen poliittista ydintä painottavaan määritelmään, joka korostaa perinnön olemusta valtasuhteisiin ja ideologisiin rakennelmiin kietoutuvana, diskursiivisena ja kulttuurisena prosessina”*.¹³ Yhtenä oleellisena tutkimustehtävänä taas kriittisen perinnön tutkimuksessa voidaan pitää *”perinnön olemuksen analysointia, erittelyä ja teoretisointia, sekä yleisesti että tietyissä tapauksissa ja konteksteissa”*.¹⁴

Kulttuuriperinnön esittäminen virallisella tasolla perustuu vielä liian usein tietynlaista identiteettiä tukevien narratiivien luomiseen, jolloin kulttuuriperintö voi toimia kokemusta ohjaavana tekona. Monimuotoinen perintö voidaan nähdä yhtä aikaa sekä diskursiivisen että affektiivisen luonteen omaavana, joka määrittelee eri tavoin menneisyyttä ja sen arvoa nykyisyydessä sekä yhteisöjen osallisuutta perintöön.¹⁵ Folkloristi **Petja Aarnipuun** (2008) mukaan kulttuuriperintö muodostuu *”aineellisuuksien ja aineettomuuksien, ajallisten jatkuvuuksien ja katkosten, toden ja fiktion jäsentymisestä merkityksellisiksi kokonaisuuksiksi”*.¹⁶ Kriittisen kulttuuriperinnön tutkimus voi auttaa ymmärtämään ja

---

¹⁰ ks. esim. Smith 2006

¹¹ Smith 2020: 25.

¹² Waterton & Smith 2009: 15.

¹³ Enqvist 2016: 153.

¹⁴ Enqvist 2016: 152.

¹⁵ Vahtikari et al. 2021: 380.

¹⁶ Aarnipuu 2008: 25.

selittämään perinnön sosiaalisia ja poliittisia ilmiöitä sekä tunnistamaan perinnön merkitystä yhteiskunnassa. Tämä taas voi auttaa pohtimaan perintöteorian ja käytäntöjen välisiä vuorovaikutuksia sekä vaikuttaa esimerkiksi niistä käytävään poliittiseen keskusteluun.¹⁷

1.2. Kulttuuriperinnön muodostuminen

Kulttuuriperintöprosessi on tapahtumasarja, jossa jokin menneisyyden jälki päätetään valita säilyttämisen arvoiseksi ja nämä jäljet tuotetaan aktiivisesti kulttuuriperinnöksi. Tätä valintaa tekevät erilaiset instituutiot, mutta myös yksilöt ja yhteisöt.¹⁸ Kulttuuriperintöprosessi on kulttuuriesineen eli *artefaktin* muutos, jossa sen alkuperäinen tehtävä väistyy ja se korvataan uudella, symboliarvoon perustuvalla tehtävällä. Artefakti voi olla aineellista tai aineetonta. Kulttuuriperinnön arvo on aina sidoksissa historialla vahvistettuun, symboliseen arvoon, joten historiaa uudelleen tulkittaessa, myös siihen liittyvän kulttuuriperinnön arvokin on arvioitava uudestaan. ”*Uutta kulttuuriperintöä syntyy ja vanhaa väistyy sen mukaan, mitä menneisyydestä tiedämme, mitä haluamme muistella, ja millaisia todisteita tahdomme säilyttää.*”¹⁹

Mitään menneisyyden jälkeä ei ole alun perin tehty kulttuuriperinnöksi, vaan ne ovat tuotettu perinnöksi prosessilla, jossa esimerkiksi jokin kohde, paikka tai tapa on päätetty säilyttää kuvastamaan menneisyyttä nykyhetkessä. Nämä valinnat edustavat niitä arvoja, jotka yhteisö toivoo siirtävänsä myös tulevaisuuteen.²⁰ Kulttuuriperintöprosessi on aina yhteiskunnallista valtaa omaavien rajanvedon tulosta, jonka seurauksena jotakin määritellään tärkeäksi ja säilyttämisen arvoiseksi. Koska näitä rajoja määritellään jatkuvasti uusiksi sen hetkisten arvojen mukaan, kulttuuriperintö ei ole myöskään mitään pysyvää.²¹ Esimerkiksi teollista kulttuuriperintöä on muodostunut sen jälkeen, kun nykyajan yhteisöt alkoivat vahvistamaan omaa ajallisuuteensa liittyvää itseymmärrystään jälkiteollisessa maailmassa. Yhteisön jäsenet käyttävät näin teollisen yhteiskunnan ja kulttuurin jättämiä jälkiä oman historiatietoisuutensa rakentamiseen. Teolliseksi kulttuuriperinnöksi on muutettavissa kaikki teollistuneeseen kulttuuriin liittyvät aineelliset ja aineettomat jäljet.²² Kaikkia menneisyyden jättämiä jälkiä ei ole kuitenkaan mahdollista säilyttää ja jokaista säilytettyä ja suojeltua

---

¹⁷ Smith 2020: 25.

¹⁸ Sivula 2010: 35.

¹⁹ Sivula 2014: 14.

²⁰ Harrison. 2013: 4.

²¹ Tuomi-Nikula et al. 2013: 20.

²² Sivula 2014: 5.

teollisuusrakennusta kohden onkin lukuisia purettuja tai purkupäätöstä odottavia teollisuusrakennuksia ja -rakenteita. Vain pieni osa menneisyyden jäänteistä päätyy muistomerkeiksi, jotka eivät ole menneisyyttä varten vaan nykypäivää ja tulevaisuutta. Niiden avulla voidaan vahvistaa ja suunnata ajattelutapoja ja mielikuvia.²³ Säilytettäväksi valitaan kohteita, joilla on historiallista arvoa ja, jotka paikallinen yhteisö kokee omikseen ja jotka pitävät yllä yhteisön historiatietoisuutta.²⁴

1.3. Teollinen kulttuuriperintö

Kansainvälisesti teollisen kulttuuriperinnön käsitteistö alkoi vakiintumaan 1970-luvun lopulla. Käsitteistön pohja omaksuttiin pohjoismaihin brittiläisestä teollisuusarkeologiasta, joka kehittyi 1900-luvun puolessa välissä, kun teollisuuden sähköistämisen jälkeen havahduttiin höyrykoneilla ja vesivoimalla toimineiden tuotantolaitosten merkitykseen nopeasti katoavana kulttuuriperintönä. Teollisuusarkeologia keskittyi lähinnä tuotantolaitosten ja niiden tuotteiden tunnistamiseen ja dokumentoimiseen, kun taas yleisen teollisuusajan ymmärtämisen katsottiin kuuluvan enemmän historiantutkimukseen. Pohjoismaista vaikutteet tulivat ensimmäiseksi Ruotsiin, joka oli kansainvälisestikin teollisen kulttuuriperinnön edelläkävijä.²⁵ Ruotsalainen teollisuusperintötutkimuksen emerita professori **Marie Nisser** oli kansainvälisestikin yksi teollisuusperintötutkimuksen uranuurtajista ja ensimmäinen maailmassa, jolle myönnettiin teollisuusperintötutkimuksen professuurinvirka vuonna 1992. Hän oli myös perustamassa vuonna 1973 kansainvälistä teollisuusperintöjärjestöä, nykyistä *TICCHIC*-organisaatiota^{26,27}

Vuonna 1973 järjestettiin Englannin Ironbridgessä ensimmäinen kansainvälinen teollisuusperintökohteiden suojelukonferenssi. Tämä toimi lähtökohtana sille, että teollinen kulttuuriperintö nousi esiin sekä Euroopassa että muualla maailmassa, vaikkakaan se ei vielä silloin saanut tukevaa jalansijaa. Paikalliset yhteisöt, yleinen suojelupolitiikka, rahoittajat tai itse teollisuudentoimijat eivät vielä tuolloin alkaneet pitämään teollisuusperintöä osana omaa kulttuuriperintöä. Ajatus vanhojen tehtaiden ja työläisten asuntojen suojelusta 1970-luvulla oli yleisesti vielä käsittämätön ajatus. Monet paikalliset olivat tuolloin kyseisten tehtaiden entisiä

---

²³ Sivula 2017: 1–2; Harrison. 2013: 4.

²⁴ Sivula 2017: 1–2.

²⁵ Sivula 2017: 18; Kallio. 2005: 40–41.

²⁶ *The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage*

²⁷ Mikkonen. 2012: 64–65.

työntekijöitä, ja heillä saattoi olla tehtaisiin liittyviä huonoja muistoja, kuten raskas tehdastyö huonoissa työoloissa ja irtisanomisia.²⁸

Suomessa teollisen kulttuuriperinnön vakiintuminen alkoi 1970-luvulla akuuteista rakennussuojelukysymyksistä. Vakiinnuttaminen lähti liikkeelle esiteollisista ruukkiympäristöistä, leviten siitä myös muihin teollisuusympäristöihin. Tampereen verkatehtaan suojelukiista sai monet huomaamaan teollisuusrakennusten merkityksen kaupunkikuvassa. Verkatehtaasta jäi jäljelle vain vanha värjäämö ja konttorirakennus, kun sen muut rakennukset purettiin 1977 vuonna.²⁹ Ajattelutapaa ja käsitteistöä alettiin omaksumaan Ruotsista ja ensimmäisenä yleiskäsitteenä kokeiltiin aluksi *teollisuusperinne*-termiä. Viranomaisohjeissa 1980-luvulla, joiden tarkoitus oli ohjata kulttuuriympäristöjen inventointeja, ei puhuttu kuitenkaan teollisuusperinteestä vaan *kulttuurihistoriasta*. Rakennetun ja arkkitehtuurisesti omaleimaisen teollisuusympäristön arvo tuotettiin näin ollen määrittelemällä kohde kulttuurihistorialliseksi. Usein esimerkiksi tunnetun arkkitehdin nimi riitti perusteeksi määritellä kohde merkittäväksi.³⁰

Museovirasto täydensi vuonna 1984 suojeltavien rakennusten luettelointiohjeita ja laati teollisen kulttuuriperinnön inventoijille yksinkertaisia ohjeita. Vuotta myöhemmin ympäristöministeriö käynnisti kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden teollisuusympäristöjen inventointihankkeen. Uusissa inventointiohjeissa teollisuusympäristön kulttuurihistoriallinen arvo muodostui neljästä osatekijästä, jotka olivat: *teollisuushistoriallinen arvo*, johon lukeutuivat rakennuksen talous-, sosiaali- ja tekniikanhistoriallinen merkitys. *Arkkitehtoniset arvot* muodostuivat arkkitehtuurisista ominaispiirteistä, rakenteiden historiasta, rakennusten sijoituksesta sekä esteettisistä arvoista. *Ympäristöarvot* muodostuivat sen mukaan, miten rakennus liittyi ympäröivään rakennuskantaan ja kulttuurimaisemaan. *Sosiaaliset arvot* muodostuivat sen mukaan, mikä oli tehdasympäristön merkitys sosiaalisten suhteiden kannalta. Näiden tekijöiden perusteella muodostettiin kohteiden kulttuurihistoriallinen arvo, jonka tuli perustua makuasioiden sijaan tutkittuihin tosiseikkoihin. Näitä arvoja tuli mitata yleisesti hyväksytyillä kriteereillä, joita olivat kohteen ”*edustavuus, harvinaisuus, alkuperäisyys, ajallinen kerroksisuus ja yhtenäisyys*”.³¹

---

²⁸ Nisser. 1992: 93; 97.

²⁹ Putkonen. 1988: 11.

³⁰ Sivula 2017: 19.

³¹ Putkonen 1988: 116.

Käsitteenä *teollinen kulttuuriperintö* alkoi vakiintumaan suomalaisten tutkijoiden keskuudessa 2010-luvulla. Käsitteen alle kuuluvat kaikki teollisen menneisyyden jättämät aineettomat ja aineelliset jäljet.³² Suomen lainsäädäntö määrittelee teollisuuskohteiden suojelua, kun muinaismuistolakia on sovellettu myös teollisuuskohteisiin –vaikka ne olisivat olleet käytössä pitkälle 1900-luvulle– jos niiden katsotaan edustavan tärkeää teollista perintöä.³³ Muinaismuistolain lisäksi kulttuuriympäristöjen suojelua määrittelee myös laki rakennusperinnön suojelemisesta (2010).³⁴ Rakennuksen suojelusta lain perusteella päättää Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (ELY-keskus), kuultuaan ensin Museoviraston mahdollisen ehdotuksen rakennuksen suojelumääräyksestä. Lopullisen suojelupäätöksen vahvistaa ympäristöministeriö.³⁵

ELY-keskuksen antama rakennussuojelupäätös ei kuitenkaan aina takaa rakennuksen säilymistä. Esimerkiksi Martinniemen sahan voimalaitoksen savupiippu ja osa savukäytävää purettiin suojelusta huolimatta³⁶, kun Korkein-hallinto oikeus (KHO) päätti jättää saha-alueen vaille suojelua.³⁷ Koska rakennussuojelun suojelumerkinnät koskevat yleensä vain yksittäisiä rakennuksia, tarvitaan laajempien kokonaisuuksien suojeluun muita keinoja. Alueellisten kokonaisuuksien suojelussa tärkeintä on kaavoitus, joka säätelee yleistä maankäyttöä. Kaavoituksen jakaantuessa maakunta- ja kuntatasoille, teollisuusalueiden suojelussa merkittävin taso on kuntien sisäinen kaavoitus. Suomalaisen teollisen perinnön suojeluun on vaikuttanut merkittävästi myös *kulttuuriympäristön* käsitteen muotoutuminen.³⁸ Kuitenkin se, miten maankäyttöä suunnittelevat henkilöt näkevät kulttuuriympäristön ja sen merkitykset, vaikuttaa merkittävästi ympäristön arvojen säilymiseen.³⁹

1.4. Teollisuusmaiseman biografia

Vanhoilla teollisuusalueille yksi näkyvimmistä prosesseista on teollisen maiseman uusiokäyttö. Teollinen toiminta muuttaa aina väistämättä maisemaa ja sen loputtua teollisuuskohteiden

---

³² Sivula. 2017: 29.

³³ Immonen et al. 2018: 29.

³⁴ Laki rakennusperinnön suojelemisesta 4.6.2010/498.

³⁵ Immonen et al. 2018: 29.

³⁶ ”Martinniemen voimalaitoksen rakennussuojelupäätös” *Ely-keskus* 28.5.2013.

³⁷ ”KHO jätti Martinniemen saha-alueen ilman suojelua” *Kaleva* 14.6.2016.

³⁸ Immonen et al. 2018: 29–30.

³⁹ Harsia & Nummi. 2022: 11.

kohtalona on yleensä joko vanhojen rakennusten uusiokäyttö tai niiden purkaminen ja alueen uudisrakentaminen.⁴⁰ Maiseman muutosta eli *maiseman biografiaa* on tutkittu 1990-luvulta lähtien ainakin arkeologian, kulttuurihistorian ja maisematutkimuksen piirissä. Maiseman biografian avulla voidaan tarkastella sitä, kuinka teolliset maisemat muuttuvat ja kuinka ne muodostavat eri yksilöille ja ryhmille omanlaisen paikan, jota ihmiset muokkaavat, käyttävät ja ovat eri tavoin vuorovaikutuksessa ympäristön ja maiseman kanssa. Maiseman muuttuminen voi tarjota myös uusia, kriittisiäkin, näkökulmia nykykäytäntöihin.⁴¹ Maiseman biografiaa voidaan pitää ikään kuin linssinä, jonka läpi voi tarkastella luonnonympäristössä tai rakennetussa ympäristössä tapahtuneita muutoksia,⁴² jotka vaikuttavat maisemassa nykyaikana. Turun yliopiston maisemantutkimuksen tutkinto-ohjelma määrittelee nettisivuillaan maisemantutkimuksen esimerkiksi seuraavasti ”*Maisemantutkimus tutkii rakennettua ympäristöä, luonnonmaisemaa ja kulttuurimaisemaa aineellisena ympäristönä, kokemuksena ja esitystapana.*”⁴³

Suomessa *teollisen maiseman* käsite vakiintui teollisuusperinnön tutkijoiden käyttöön 1990-luvulla, jolloin käsite siirsi teollisuuden jälkien tarkastelua yksittäisistä rakennuksista, laajempiin kokonaisuuksiin ja kulttuuriympäristöjen tarkasteluun. Useat tapaustutkimukset rajatuille kohteille auttoivat ymmärtämään moniulotteisen ilmiön muotoutumista ja paikallista luonnetta.⁴⁴ Vanhoja teollisuusalueita ja -maisemia pidetään nykyään usein kulttuuriperintönä, jolloin niiden uusiokäytössä voivat usein asettua vastakkain uudistuminen ja muutos sekä säilyttäminen ja suojele.⁴⁵ Tämän työn tapaustutkimuksen kohteena olevassa Pikisaaressa uudisrakentaminen on kohdannut vastarintaa niiltä, jotka ovat halunneet säilyttää historiallisen ympäristön sen hetkisessä muodossa.

1.5. Kulttuuriperinnön käyttö

Historioitsija **Peter Aronssonin** (2004) mukaan historian käytössä keskeisimmät tarkoitukset ovat merkitysten tuottaminen, julkisen hyväksynnän vahvistaminen sekä muutosten hallinta. Nämä tarkoitukset ovat kaiken historian käytön takana, oli sen käyttö sitten kaupallista,

---

⁴⁰ Juola. 2021: 61; 63.

⁴¹ Riesto. 2018: 16–17.

⁴² Lorimer 2015: 17.

⁴³ ”Maisemantutkimus” Turun yliopiston www-sivut.

⁴⁴ Sivula. 2014: 9.

⁴⁵ Small & Syssner 2016: 765.

poliittista, yksilöllistä tai tieteellistä tarkoitusta varten.⁴⁶ Kulttuuriperintö voidaan nähdä voimavarana, joka vaikuttaa monin eri tavoin yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointiin.⁴⁷ Esimerkiksi historioitsija **Anna Sivulan** (2015) mukaan kulttuuriperintöyhteisöt voivat käyttää menneisyyttä koskevaa tietoa monella eri tavalla. Hänen mukaansa yhteisöt voivat rakentaa esimerkiksi yhteenkuuluvuuden tunnettaan jaetuilla historioilla, osallisuuskokemuksilla ja erilaisilla menneen jäljillä tai niitä edustavilla symboleilla. Tällaisia symboleita voivat olla esimerkiksi tavat tai käytänteet sekä esineet tai rakennukset, joita vaalitaan, suojellaan ja käytetään muistin ja muistelun tukena. Menneisyyden symboleista kaikki eivät ole aitoja jäänteitä siitä menneisyydestä, jota ne edustavat, mutta epäaitokin jäännös voi toimia yhteisön identiteettityökaluna. Tällainen yhteisöjen historiallisten symbolien valitseminen, tuottaminen, suojeleminen, säilyttäminen ja arvottaminen ovat luonteeltaan *monumentalisovaa identiteettityötä*.⁴⁸

Kulttuuriperinnöstä ja kulttuurista voidaan hakea vauhtia myös esimerkiksi kaupunkien taloudelliseen kasvuun, asukkaiden hyvinvoinnin ja viihtyvyyden parantamiseen sekä kaupungin tai kaupunkialueen imagon parantamiseen. Ne toimivat näin ollen instrumentteina tavoitteen saavuttamiseksi.⁴⁹ Teollisen kulttuuriperinnön ja taiteen yhdistämisen merkitys kaupunkialueiden elvyttämisessä havaittiin maailmalla jo muutama vuosikymmen sitten. Tunnettu esimerkki kulttuurisesta kaupunkikehittämisestä on Yhdysvaltojen New Yorkin kaupunginosa SoHo. SoHo:n muutos teollisuusalueesta kulttuurin tuottamisen ja kuluttamisen alueeksi käynnistyi jo 1960-luvulla. Alun perin pienimuotoinen kulttuuritoiminta muutti vähitellen aluetta rosoisesta pienteollisuusalueesta varakkaampia väestönosia ja kiinteistösijoittajia houkuttelevaksi taiteen ja kulttuurin muovaamaksi urbaaniksi ympäristöksi. Myös Iso-Britanniasta on löydettävissä useampikin samalainen esimerkki, kuten Lontoon Docklandsin entisen satama-alueen kehittämisprojekti sekä vanhat teollisuuskaupungit, kuten Manchester, Glasgow ja Cardiff, joissa kulttuuritaloutta on hyödynnetty suunnitelmallisesti läpi koko kaupungin kehittämisen. Tämä on nähty usein palvelevan ristiriidattomasti kaikkia toimijaryhmiä. Taide- ja kulttuuritoimijoille taloudellisten resurssien koheneminen on tärkeä kannuste, kun taas yrityksen tukevat mielellään kulttuuria, sen tuottaman imagohyödyn takia.⁵⁰

---

⁴⁶ Aronsson. 2004: 57.

⁴⁷ Ainiala et al. 2021: 23.

⁴⁸ Sivula 2015: 65–67.

⁴⁹ Pyykkönen. 2022: 56, 74–76.

⁵⁰ Mattila & Ilmavirta. 2013: 349–350.

Kulttuuriarvojen edistäminen ja yhteisen kollektiivisen muistin vaaliminen koetaan yleensä yhteisenä ja yhteisöjä yhdistävänä tekijänä.⁵¹

Esimerkkien innoittamana lukuisat jälkitekolliset kaupungit huomioivat nykyään kulttuurin hyödyntämisen kehittämisstrategioissaan. Keskeisenä tavoitteena on lisätä kulttuuriteollisuuden hyödykkeiden tuotantoa ja kulutusta, mutta myös ”kehittää kaupunkitilaa kokonaisvaltaiseksi kuluttamisen areenaksi ja kulutuksen kohteeksi”.⁵² Sosiologi **Miikka Pyykkösen** (2022) tutkimuksen mukaan erityisesti pienemmät kaupungit ja maaseutukunnat huomioivat kaupunkistrategioissaan kulttuuriperinnön. Suuremmat kaupungit sen sijaan keskittyvät puhumaan kulttuurista kehittämistyössä ennen kaikkea luovuuden, hyvinvoinnin, tuottavuuden tai liiketoiminnan, kaupungin vetovoiman tai asukkaiden viihtyvyyden lisäämisen kehyksessä. Tämä voi johtua siitä, että kulttuuriperintö on harvoin suoraan mitattavissa taloudellisilla tekijöillä, mikä vähentää innostusta nostaa sitä kovin merkittäväksi elementiksi kaupunkikehittämisessä.⁵³

Kulttuurinen pääoma nousee Pyykkösen aineistossa esille ainoastaan Oulun strategiassa, vaikka muiden kaupunkien suunnitelmissa sen elementtejä kyllä mainitaan. Ajatuksena on, että kulttuuriperintötoimintaan osallistuminen kasvattaa kaupunkilaisten, joissakin tapauksissa myös matkailijoiden, kulttuurista pääomaa, joka puolestaan nostaa kulttuurin asemaa kaupungissa sekä parantaa kaupunkia niin asuinpaikkana kuin sosiaalisena, poliittisena ja taloudellisena kokonaisuutena.⁵⁴ Kulttuurin kehittäminen vaikuttaa sopivan hyvin yhteen myös esimerkiksi ekologiseen kestävyYTEEN liittyvien tavoitteiden kanssa. Kulttuurin kuluttaminen on ainakin osittain aineetonta ja kulttuuriteollisuutta saa luontevasti sijoitettua olemassa olevan kaupunkirakenteen sisälle, toisin kuin perinteistä teollisuutta. Kulttuuriperintöä hyödyntävä kaupunkikehittäminen ei ole kuitenkaan täysin ristiriidatonta. Perintö ei aina välttämättä toimi pelkästään välineenä, jolla luodaan suhdetta historiaan vaan sen merkitys voi olla enemmän hetkellisten elämysten lähteenä, kaupunkitilan koristeena tai kulttuuritalouden hyödykkeenä.⁵⁵ Smithin (2020) mukaan sen tutkimisen –mitä ihmiset tekevät

---

⁵¹ Smith. 2020: 20.

⁵² Mattila & Ilmavirta. 2013: 349–350.

⁵³ Pyykkönen. 2022: 57, 67.

⁵⁴ Pyykkönen. 2022: 70.

⁵⁵ Mattila & Ilmavirta. 2013: 349–350.

perinnöllä, miksi he tekevät sitä ja mitä seurauksia heidän tekemisellään on – pitäisi olla kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen keskiössä.⁵⁶

2. AINEISTO JA METODIT

2.1. Teollisuusperinnön tutkimushistoria

Vanhoihin teollisuusalueisiin liittyvää tutkimusta on tehty eri aloilla melko runsaasti sekä Suomessa että maailmalla. Ruotsalainen **Annika Alzén** julkaisi jo vuonna 1996 väitöskirjansa *“Fabriken som kulturarv: Frågan om industrilandskapets bevarande i Norrköping 1950-1985”*, joka käsitteli Norrköpingin puuvillatehdasta kulttuuriperintöprosessin näkökulmasta. Väitöskirja käsitteli kiinnostusta säilyttää teollisuusyhteiskunnan kulttuuriperintöä 1970-luvun Ruotsissa. Alzén tarkasteli sekä Ruotsin että kansainväliseen teollisuusperintöön liittyvän ilmapiirin muuttumista. Hän tiivistää tutkimuksessaan Norrköpingin säilymiseen liittyvät tekijät seuraavasti: teollisuusalueen ”löysivät” niin kutsutut tienraivaajat, jotka olivat omaksuneet teollisenarkeologian ajatuksia Isosta-Britanniasta. Toiseksi teollisuusalueella oli arkkitehtonisesti arvokkaita rakennuksia, joten sen säilyttäminen oli perusteltua. Kolmanneksi alueelle avattiin työmuseo, jonka kautta laajeni sosiaalinen liike *”gräv där du stå-rörelsen”* (*”kaivausliike”*), joka vaikutti epäsuorasti prosessiin. Norrköpingin teollisuusmaiseman säilymiseen vaikutti lopulta yhdistelmä erilaisia tekijöitä.⁵⁷

Nykyisin Linköpingin yliopistossa professorina toimiva **Anna Stormin**, tutkimuskohteita ovat olleet muun muassa teollisuuden maisemat sekä niiden historialliset että nykyaikaiset muutokset. Hänen tutkimusten painopisteet keskittyvät kulttuuriperintöprosesseihin ja kulttuuriperinnön merkityksen luomiseen, jotka vaikuttavat ihmisten menneisyyden ja tulevaisuuden ymmärtämiseen.⁵⁸

Suomessa teolliseen kulttuuriperintöön liittyvä tutkimusta ovat tehneet esimerkiksi kulttuuriperinnön tutkimuksen professori **Anna Sivula**, jonka teolliseen kulttuuriperintöön liittyvä tutkimus on käsitellyt muun muassa teollisuusperinnön määrittelyä ja sen

---

⁵⁶ Smith. 2020: 20.

⁵⁷ Alzén 1996.

⁵⁸ Ks. esim. Storm 2008.

muodostumista.⁵⁹ Sivula on tutkinut myös kulttuuriperinnön ja identiteetin kytköksiä.⁶⁰ Taidehistorian tutkija **Marja Lähteenmäki** on tehnyt väitöskirjan, jonka tutkimuksen kohteena ovat olleet Tampereen Verkatehdas Oy:n ja Oy Finlayson Ab:n entiset teollisuusalueet. Lähteenmäki on tutkinut sitä, miten ja miksi nämä teollisuusalueet muuttuivat arvokkaaksi teollisuusperinnöksi. Lähteenmäen ajatuksena on, että todellisuus muodostuu sosiaalisissa suhteissa kielen, keskustelun ja ajattelun kautta, jolloin paikkojen merkitykset rakentuvat havaitun lisäksi myös historian ja mielikuvien kautta. Väitöskirjassa tutkitaan myös sitä, miten kuva teollisuusalueista on muuttunut ja kenellä on mahdollisuus vaikuttaa niihin liittyvien merkitysten luomiseen.⁶¹

Arkeologian puolella esimerkiksi Oulun yliopiston arkeologian oppiaineesta on viimeisen viiden vuoden aikana valmistunut kolme pro gradu -tutkielmaa teollisuusalueisiin liittyen. **Noora Hemmingin** (2018) tutkielma käsitteli Östernmyran rauta- ja ruutiruukin tehdasyhteisöä ja erityisesti yhteisön naisten ja lasten elämää.⁶² **Laura Ohenojan** (2018) tutkielma taas käsitteli Martinniemen sahaa kulttuuriperinnön näkökulmasta. Työssä tarkasteltiin sahan merkitystä paikallisille ja siihen sidottua identiteettiä.⁶³ **Marjo Juolan** (2020) tutkielma käsitteli Oulun Pateniemen entisen saha-alueen asukkaita ja sahalla työskennelleiden henkilöiden muistoja heille merkityksellisistä paikoista, sekä muistettujen paikkojen elinkaarta ja entisen saha-alueen maisemallista muutosta.⁶⁴ Oulun yliopistossa on alkanut myös vuonna 2021 **Tiina Äikkään** johtama ja Koneen Säätiön rahoittama kolmivuotinen *Piippumuistoja* -tutkimushanke⁶⁵, jossa tarkastellaan tehtaiden piippuihin liittyviä muistoja sekä piippujen merkitystä osana nykypäivän kulttuuriperintöä.⁶⁶ Pikisaareen liittyen on valmistunut Oulun yliopiston arkeologian oppiaineesta **Aki Rossin** (2004)⁶⁷ ja **Timo**

---

⁵⁹ Ks. esim. Sivula 2010, 2014 ja 2017.

⁶⁰ Ks. esim. Sivula 2009.

⁶¹ Lähteenmäki. 2017.

⁶² Hemminki. 2018.

⁶³ Ohenoja. 2028.

⁶⁴ Juola. 2020.

⁶⁵ Hankkeen koko nimi: *Tehtaiden piiput kulttuuriperintönä ja identiteetin rakentajina – tieteellis-taiteellinen hanke teollisesta kulttuuriperinnöstä.*

⁶⁶ ”Piippumuistoja” Purua ja Porua [www-sivut](#).

⁶⁷ Rossi. 2004.

Huhtelinin (2016)⁶⁸ pro gradu -tutkielmat, sekä **Marika Hyttisen** (2021) väitöskirja⁶⁹. Näitä Pikisaareen liittyviä töitä käsitellään tarkemmin luvussa 3, osana Pikisaaren arkeologisen kulttuuriperinnön muodostumista.

2.2. Pikisaari tapaustutkimuksen kohteena

Pikisaari on Oulun keskustan edustalla sijaitseva saari, joka kuuluu Tuiran suuralueeseen. Oulujokisuiston kokonaisuuteen kuuluva saari on vajaan kilometrin mittainen ja sinne pääsee nykyään kolmen eri sillan kautta. Pikisaari kuuluu kokonaisuudessaan valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin, jotka edustavat Suomen kehitysvaiheita ja kuvastavat historiaa. Suojelun tavoitteena on turvata rakennettujen kulttuuriympäristöjen rakenteen, kylä- ja kaupunkikuvan sekä alueiden rakennukset ja ympäristön, sekä sopeuttaa mahdollinen täydennysrakentaminen alueen kulttuuriympäristön ominaisluonteeseen ja eriytyispiirteisiin. Säilyttäminen ja mahdollisten muutosten laajuus ratkaistaan kaavoituksen kautta.⁷⁰

Pikisaari valittiin työn tutkimuskohteeksi, koska sen pitkä teollisuushistoria tekee siitä yhden Oulun vanhimmista teollisuusalueista. Saarella on myös edelleen 1800-luvun ja sen jälkeen alkaneen teollisuuden jälkiä, kuten rakennuksia ja ainakin yksi rauniokohde. Alueella on selkeä kulttuurihistoriallinen merkitys, niin saaren asukkaille kuin koko Oululle. Tämän lisäksi saareen liittyy myös nykypäivän kulttuuria, kun siellä asuu useita taiteilijoita ja käsityöläisiä, jotka myös työskentelevät alueella. Työn tarkoituksena on käsitellä tämän tapaustutkimuksen kautta laajempaa kulttuuriperintöprosessiin liittyvää teemaa ja pyrkiä ymmärtämään paremmin kulttuuriperintöön liitettyjä arvoja ja merkityksiä.

Tämän työn tutkimusstrategiana toimii tapaustutkimus, joka on monimuotoinen tutkimuksellinen lähestymistapa yhden tai useamman 'tapauksen' tarkasteluun. Tapaustutkimuksen keskeinen tavoite on määritellä ja analysoida valittua tapausta, jonka perusteella voidaan tarkastella myös laajemmin tutkittavaa ilmiötä. Tapaustutkimuksen aineisto voi olla kerätty eri tavoin ja erilaisista lähteistä. Monenlaiset aineistot ja aineistolähteet ovat hyödyllisiä ja niitä käytetään rinnakkain. Erilaisten aineistojen käyttöä samassa tutkimuksessa kutsutaan aineiston *triangulaatioksi*. Useiden erilaisten lähteiden käyttäminen tutkimuksessa mahdollistaa tutkijan monipuolistaa kuvaustaan sekä lisätä tietämystään tapauksesta, joka taas

---

⁶⁸ Huhtelin. 2016.

⁶⁹ Hyttinen. 2021.

⁷⁰ ”Rakennettu kulttuuriympäristö”. Museoviraston www-sivut.

auttaa saavuttamaan tutkimuksen kannalta mahdollisimman hyvän lopputuloksen. Tapaustutkimuksissa tyypillisiä aineistolähteitä ovat esimerkiksi media-aineistot, tilastot ja havainnointi sekä erilaiset dokumentit, kuten esitteet, muistiinpanot ja muut tekstilähteet.⁷¹

Tässä työssä aineistona käytettiin historiallisia asemakaavasuunnitelmia, peruskarttoja sekä ilmakuvia, joiden avulla oli tarkoitus tarkastella ja esittää Pikisaaren ympäristön ja rakennuskannan muuttumista eri aikoina. Lisäksi työssä on hyödynnetty Pikisaaresta tehtyjä käyttösuunnitelmia vuosilta 1972, 1976 ja 2007. Näiden kirjallisten lähteiden avulla on pystytty tarkastelemaan erityisesti Pikisaaren kohdistuneita käyttö- ja rakennussuunnitelmia. Tämän lisäksi työssä on hyödynnetty omaa havainnointia alueella ja dokumentoitu sitä valokuvaamalla. Työn aineiston valintaan vaikutti osaltaan työn tekemisen aikana jyllännyt COVID 19 -epidemia, jonka takia esimerkiksi useat arkistot olivat suljettuina tai niihin oli hyvin rajoitettu pääsy. Tämän takia aineisto valittiin osittain sen mukaan, mitä sillä hetkellä oli helposti saatavilla, eikä esimerkiksi arkistoituja vanhoja valokuvia Pikisaaresta ollut mahdollisuus hyödyntää. Vanhat valokuvat olisivat olleet hyviä erityisesti maiseman biografian tarkastelussa.

Tapaustutkimuksessa voidaan käyttää monipuolisten lähteiden lisäksi myös monenlaisia aineistojen analyysimetodeja, jonka vuoksi se toimiikin koko tutkimusprosessia ohjaavana strategiana tai lähestymistapana. Tutkimusprosessi on usein monimuotoinen eikä se välttämättä etene aivan suoraviivaisesti. Tutkimusta tehdessä työn tekijä käy läpi monia vaiheita, palaa takaisin, keskusteluttaa aineistoja keskenään sekä kehittää vuoropuhelua teorian ja empirian välillä.⁷² Lähestymistapana tapaustutkimus on kannattava, jos jokin tai useampi seuraavista tutkimuksen ehdoista täyttyvät:

- ”Mitä”, ”miten” ja ”miksi” -kysymykset ovat keskeisiä
- Tutkijalla on vähän kontrollia tapahtumiin
- Aiheesta on tehty vain vähän empiiristä tutkimusta.
- Tutkimuskohteena on jokin tämän ajan nykyisessä elämässä oleva ilmiö⁷³

---

⁷¹ Eriksson & Koistinen 2005: 4; 27.

⁷² Eriksson & Koistinen 2005: 4; 19.

⁷³ Eriksson & Koistinen 2005: 4–5.

2.3. Maiseman biografian tutkiminen

Pikisaaren maisemassa tapahtuvien muutosten tarkasteluun käytettiin Maanmittauslaitoksen ja Oulun kaupungin kartta-aineistoja sekä Maanmittauslaitoksen ilmakuvia, jotka olivat vapaasti saatavilla ja ladattavissa organisaatioiden verkkosivuilta. Nykyistä maisemaa havainnointiin alueella omilla käynneillä ja valokuvaamalla sitä, vuosina 2020 ja 2021.

Historiallisista kartoista on usein saatavilla sellaista tietoa, mitä muista kirjallisista lähteistä ei saada, kuten paikannimiä, rajoja tai muita fyysisiä piirteitä, jotka ovat ajankuluessa hävitetty tai uudistettu.⁷⁴ Vanhoista kartoista voidaan tuottaa uutta, digitaalista paikkatietoaineistoa, jota voidaan hyödyntää alueiden tarkastelussa. Arkeologi **Teemu Mökkösen** (2006) mukaan historialliset kartat ovat paikkaan kohdistuvassa tutkimuksessa parhaita muutoksista kertovia lähdeaineistoja. Historialliset ja modernit paperikartat muodostavat yhdessä yhdenmukaisuutta tavoittelevan paikkatietoaineiston.⁷⁵ Karttoja voidaan käyttää osana materiaalisen kulttuurin analysoimista, koska ne toimivat historiallisina dokumentteina. Niiden avulla voidaan tutkia menneisyyden maisemaa, paikkoja sekä menneisyyden ihmisten suhdetta maisemaan. Toisaalta ne voidaan nähdä myös kulttuurisina artefakteina, joita on tehty yhteiskunnallisten ja sosiaalisten tarkoitusprien takia. Kartoilla on voitu esimerkiksi osaltaan ylläpitää yhteiskunnallisia ja sosiaalisia järjestelmiä, kuten valtasuhteita. Niiden avulla on kerätty ja säilytetty tietoja, joten ne ovat myös vallankäytön välineitä.

Kartat eivät ole täysin realistisia kuvauksia maantieteellisistä alueista, vaan ne tulee nähdä ennemminkin kartoittajien tuottamina mielikuvina. Historialliset kartat vangitsevat niiden tekijöiden asenteita ja maailmankuvaa, joka on vallinnut karttojen teon aikana. Ne kertovat aikakautensa ihmisten tavasta ymmärtää ympäristöä ja tilaa, sekä heidän suhteestaan ja kulttuurisesta näkemyksestään ympäristöönsä. Kartat voidaan siis mieltää paikkojen metaforiksi.⁷⁶

Historiallisten karttojen käytössä on muistettava, että niitä on lähes mahdotonta saada sopimaan täysin nykyisin käytössä olevaan koordinaatistoon, koska niiden mittasuhteet, kulmat, etäisyydet ja suunta eivät ole täysin vastanneet nykyisyyttä. Tämän takia karttojen

---

⁷⁴ Rumsey & Williams 2002: 1–2.

⁷⁵ Mökkönen 2006: 8.

⁷⁶ Äikäs et al. 2015: 27 – 28; Rumsey & Williams 2002: 1–2.

georeferoiminen voi aiheuttaa kartan venymistä tai kutistumista.⁷⁷ Pikisaaren karttojen georeferoinnissa ongelma oli se, että saarella ei vanhempien karttojen osalta löytynyt selkeitä kiintopisteitä, joiden mukaan kartat olisi voinut georeferoida paikalleen. Lisäksi saaren rajat eivät kaikissa kartoissa näyttäneet vastaavan täysin todellisuutta. Koska alue on kuitenkin suhteellisen pieni, voitiin karttojen asemoitumisen onnistumista tarkastella silmämääräisesti ja tarpeen mukaan muuttaa sitä manuaalisesti. Kaikki asemakaavasuunnitelmat eivät myöskään esitä täysin todellista kuvaa ympäristöstä ja rakennuskannasta, koska kaikki niissä esitetyt suunnitelmat eivät ole toteutuneet. Toisaalta toteutumattomat suunnitelmat kertovat omalta osaltaan aikakautensa toiveista kaupunkitilan muuttamiseksi.⁷⁸ Taulukossa 1 on esitetty työssä käytetyt asemakaavasuunnitelmat ja peruskartat, niiden valmistusvuodet sekä lähde, mistä ne on saatu käyttöön.

Taulukko 1. Työssä käytetyt kartat.

<i>Valmistusvuosi</i>	<i>Tekijä</i>	<i>Tyyppi</i>	<i>Lähde</i>
1876	Claes Kjerrström	asemakartta	Oulun kaupunki
1886	C. Wilh. Liljeblad	asemakartta	Oulun kaupunki
1928	Öflund & Pettersson	asemakartta	Doria
1953	Maanmittauslaitos	peruskartta	Maanmittauslaitos
1965	Maanmittauslaitos	peruskartta	Maanmittauslaitos
1989	Maanmittauslaitos	peruskartta	Maanmittauslaitos
2022	Maanmittauslaitos	peruskartta	Maanmittauslaitos

Karttojen lisäksi maiseman muutosta tarkasteltiin Maanmittauslaitoksen ilmakuvista, joita oli Pikisaaren kohdalta käytössä vuosilta 1931, 1947, 1961, 1971, 1996, 2000 ja 2020. Ilmakuvista, asemakaavoista ja kartoista saatua tietoa on maiseman muutoksen tarkastelun lisäksi käytetty omien digitoitujen karttojen teossa. Peruskartoista pystyi digitoimaan saaren sen hetkisen topografian, rakennuskannan ja tiet. Ilmakuvia käytettiin esimerkiksi hahmottelemaan alueen puustoa, joka on tänä päivänä erityisesti Korkeasaaren puolella paikkaa hallitseva elementti. Vuoden 1931 saarea kuvaavaan karttaan käytettiin lähtökohtana muista kartoista poiketen ilmakuvaa, koska siltä ajalta oli saatavissa ainoastaan asemakaavasuunnitelma. Suunnitelma ei vastannut tarpeeksi hyvin todellista ympäristöä, kun sitä verrattiin ilmakuvaan.

⁷⁷ Rumsey & Williams 2002: 5.

⁷⁸ Kallio-Seppä. 2013: 35–36.

Asemakaavasuunnitelmaa käytettiin kuitenkin rakennuskannan hahmottelemiseen, koska ilmakuva oli sen verran huonolaatuinen, ettei kaikkia rakennuksia kunnolla erottanut siitä. Digitoituja karttoja käytettiin esittämään sitä muutosta, mikä alueella oli tapahtunut noin vajaan 100 vuoden aikana sekä maisemallisesti että rakennusten osalta.

Taulukko 2. Digitoituihin karttoihin käytetyt karttalähteet ja niitä vastaavat ilmakuvat.

<i>Kartta vuodelta</i>	<i>Karttatyypä</i>	<i>Vastaava ilmakuva vuodelta</i>
1928	Asemakartta	1931
1954	Peruskartta	1947
1965	Peruskartta	1961
1989	Peruskartta	1996
2022	Peruskartta	2020

2.4. Tekstiaineisto

Kaupunki ja sen tilat eivät ole pelkästään materiaallinen ympäristö, vaan myös ”*diskursiivisesti tuotettu narratiivinen objekti*”⁷⁹. Tätä kaupungin diskursiivista tasoa voi tarkastella niin kutsuttuina julkisina ja yksityisinä puhuntoina, jossa kaupunkimaisemasta rakennetaan narratiivisesti käsityksiä ja tulkintoja materiaalisen ja sosiaalisen ympäristön suhteesta.⁸⁰ Julkinen puhunta tässä työssä muotoutuu niistä tarinoista ja kertomuksista, joita kaupunki ja media rakentavat ja ylläpitävät Pikisaaren identiteetin vahvistamiseksi ja imagon luomiseksi. Tätä alueen identiteettiä ja imagoa käytetään myös laajemmin koko Oulun imagon ja mielikuvien luomisessa.

Tulkittaessa Pikisaaren merkityksellisyyttä Oulun kaupungin ja kaupunkilaisten tuottamissa tulkinnoissa ja käsityksissä, työssä on käytetty aineistona tekstimuotoista aineistoa. Tarkasteltaviksi teksteiksi työhön valittiin *VisitOulu*-internetsivun Pikisaaren esittelyteksti, *Oulun Kulttuuripääkaupungin 2026* -hakukirja, Pikisaarella sijaitsevien neljän *infokyltin* tekstit sekä Oulun kaupungin, *Kaupunkireittien ”Pikisaaren reitin”*-tekstit. Markkinointinimeltään *VisitOulu* on Oulun Matkailu Oy:n perustama yhtiö, joka toimii matkailun yhteismarkkinointiyhtiönä, jonka toimintana on toteuttaa seudullista matkailumarkkinointia kotimaassa ja kansainvälisesti.⁸¹ Kyseinen teksti valittiin työhön

⁷⁹ Lappi. 2013: 325.

⁸⁰ Lappi. 2013: 325.

⁸¹ ”*VisitOulu avaa matkailijoille ja paikallisille Elämysten olohuoneen*” Oulu BusinessOulun *www*-sivut.

mukaan, koska VisitOulun ”Pikisaaren puinen vanhakaupunki” -mainos tulee Googlen ”Oulun Pikisaari” -haulla ensimmäisiin hakutuloksiin, joten sen luoma mielikuva paikasta on esimerkiksi saaresta kiinnostuneille matkailijoille merkittävä. *Oulun Kulttuuripääkaupunki 2026* -hakemus valittiin, koska oletuksena oli, että Pikisaari esiintyy hakemuksessa merkittävänä kohteena. Oletus perustui aiemmin omaksuttuun tietoon. Työtä tehdessä Oulu myös valittiin seuraavaksi kulttuuripääkaupungiksi, joka teki hakukirjan käyttämisestä entistä perustellumman. Näiden lisäksi käytin tutkimusaineistona sanomalehtiartikkeleita sekä sanomalehdessä julkaistuja, Pikisaareen liittyvää mielipidekirjoituksia, tarkastellessani alueen tapahtumia noin 20 vuoden ajalta.

Pikisaaressa sijaitsevien infokylttien sekä kaupunkireitin -tekstit valittiin työhön, koska niiden ajateltiin kertovan hyvin siitä, millaista historiaa alueesta kerrotaan ja mihin se keskittyy. Lisäksi niissä tarkasteltiin myös sitä, mitä niissä jätetään historiasta kertomatta. Tekstit jaoteltiin oman oletuksen pohjalta niin, että VisitOulun ja Kulttuuripääkaupunki 2026 -tekstien ajateltiin olevan nimenomaan kaupungin ulkopuolisille ihmisille, kun taas infokyltit ja kaupunkireittien -tekstin ajateltiin suuntautuvan enemmän paikallisille. Infokylttejä lukevat toki myös turistit, mutta kyltit olivat pääasiassa suomeksi, sisältäen melko lyhkäisen englannin kielisen tiivistelmän, joten ne on todennäköisesti pystytetty lähinnä paikallisia ajatellen. Tämän jaon ajatuksena oli lähinnä tarkastella sitä, miten Pikisaarea kuvaillaan laajemmalle kohderyhmälle ja miten taas paikallisille ihmisille.

3. PIKISAAREN YMPÄRISTÖN JA MAISEMAN BIOGRAFIA

3.1. Alueen teollisuus vuosina 1874–1972

1800-luku

Pikisaaren teollisuus alkoi jo 1600-luvulta, kun saarella toimi pikipolttimo. Saarella ei tuolloin ollut vielä vakituista asutusta, mutta pikipolttimon lisäksi siellä sijaitsi useita laivanveistämöitä sekä tolppa- ja meriaittoja.⁸² Saarella toimi 1800-luvulla myös viinanpolttimo, kun kauppiat Johan Bergström, Ferd. Granberg ja Frans Johan Franzèn saivat vuonna 1844 viinanpolttimon vuokraoikeudet 15 vuodeksi. Vuokra-ajan loputtua Oulun kaupunki lunasti polttimon itselleen

---

⁸² Hautala. 1975: 281

ja harjoitti sen jälkeen viinanpoltoa omissa nimissään.⁸³ Laivanrakennus ja pienpoltto säilyivät saaren pääelinkeinona lähes 1800-luvun loppuun asti. Pikisaarella on toiminut myös meritulli, jossa tullattiin kaupunkiin tulevat laivat⁸⁴ Alhaalla on meritulliin liittyvä katkelma radiohaastattelusta vuodelta 1965, jossa haastattelija Urpo Karjalainen ja pitkään saarella asunut Fritz Vuopohja keskustelevat meritullista.

K: Mutta tuo väylä tuossa näyttää hyvin kapealta, siinä ollut varmasti ahtaat paikat?

V: No siinä nämä, mitkä tuli nämä jaalat purjeella ja muuta, ni usiampi siihen tarttu tuohon karriin kiinni...[]...siinä saatto olla kuus ja seittämänkin laivaa yhtä aikaa tuolla karilla...

K: Olipa siinä tullu valinnut ovelan paikan laivojen tarkastamista varten.

V: ...ne on ollut ne tullarit ja vissiin siinä päivystännee ja ukko aina lähteny rantaan, ja huutanu laivoille, että "Eläpä mee ohi, että katotaa, mitä sulla siinä on..."

Krimin sodassa vuonna 1854 Pikisaari poltettiin englantilaisten toimesta lähes maan tasalle.⁸⁵ Tämän jälkeen saarta alettiin rakentamaan uudestaan. Alueen merkittävimmät teollisuuslaitokset aloittivat toimintansa 1800-luvun lopussa, kun alueelle perustettiin Suomen ensimmäinen konepaja, Oulun Konepaja Oy (*Uleåborgs Mekaniska Werkstads Aktiebolag*), vuonna 1874⁸⁶ sekä kankaiden värjäämö ja kehräämö vuonna 1890, joka myöhemmin muuttui Oulun Villatehdas Oy:ksi.⁸⁷ Pikisaaren konepaja oli ensin englantilaisten omistuksessa, mutta siirtyi 1880-luvulla suomalaisten omistukseen.⁸⁸ Vuonna 1879 voimaan astunut elinkeinovapauksen myötä uusia tehtaanomistajia nousi vanhojen kauppiassukujen rinnalle. Vesi- ja höyryvoima mahdollistivat monien uusien teollisuusympäristöjen rakentumisen, kuten sahayhteisöjen.⁸⁹ Tervan käytön ja laivarakennuksen hiipuesssa sahayhteisö nousee merkittäväksi työllistäjäksi Oulussa. Puutavara juoksutettiin yläjuoksulta rannikkoille, joihin puunjalostus ja kauppa keskittyivät.⁹⁰ Korkeasaaren puolella sijainnut Korkeasaaren saha perustettiin vanhan laivaveistämön paikalle, kun lupa sahan rakentamiselle saatiin vuonna

---

⁸³ Hautala.1975: 287

⁸⁴ Rossi. 2012: 200.

⁸⁵ Sormunen. 1994: 12.

⁸⁶ Sarkkinen. 2012: 34.

⁸⁷ Hautala. 1975: 194, 201.

⁸⁸ Sormunen. 1994: 15.

⁸⁹ Sarkkinen. 2012: 34.

⁹⁰ Sarkkinen. 2012: 34.

1874.⁹¹ Saha oli *Uleåborgs Sågverk Ab*-yhtiön omistuksessa vuosina 1879–1912. Vuonna 1912 Oulun sahojen omistajat muodostivat Bergbomien ja Snellmanien johdolla yhteisön suuryhtiön, *Aktiebolaget Uleå Osakeyhtiön*. Yhtiön omistuksessa olivat Korkeasaaren sahan lisäksi, Pateniemen, Toppilan ja Varjakan sahat. Sahat työllistivät yhteensä runsas tuhat henkilöä.⁹²

Oulun kaupungin väkiluvun kasvaessa sahojen ja muiden teollisuuden tarjoamien työpaikkojen ansiosta, työväen asuntotilanne 1800–1900-lukujen vaihteessa oli heikko ja asumiseen tarvittiin uusia alueita. Tämän takia myös teollisuuslaitosten lähialueille alkoi muodostua asuinalueita.⁹³ Kaupungin suunnitelmissa myös Pikisaari kuului näihin uusiin asuinalueisiin.⁹⁴ Asumisen levittyä Pikisaareen, saari liittyi tiivimmin osaksi kaupunkia ja sen merkitys tilana alkoi muuttumaan, kun se ei ollut enää pelkästään teollisuuskäytössä.⁹⁵ Saarella toimineet tehtaat rakennuttivat suurimman osan asuinrakennuksista omistajilleen ja työntekijöilleen. Asunnot olivat kuitenkin kooltaan pieniä ja mukavuuksiltaan vaatimattomia. Saareen rakentaminen oli vaivalloista, koska lähes kaikki rakennusmateriaalit jouduttiin kuljettamaan muualta. Todennäköisesti tästä syystä useat rakennukset olivatkin vanhoja muualta siirrettyjä rakennuksia. Tavallista oli myös muuttaa muita saaren rakennuksia asuinkäyttöön, kuten makasiineja.⁹⁶ Konepaja Oy rakennutti 1800-luvun lopulla konttorirakennuksen kanssa samaan aikaan kaksi työläisille tarkoitettua asuntoa.⁹⁷ Myös Korkeasaaren sahalaitos rakensi vuosina 1885–1893 neljä työläisten asuntoa Pikisaareen *Walta- ja Ketokadun* varrelle. 1800-luvun lopussa Waltakadun, nykyisen Saarikadun, lounaispuoli oli rakennettu aitojen yhdistämäksi asuinrakennusten riviksi.⁹⁸ Saaret olivat lähes täysin puuttomia, koska kaikki puuaines oli käytetty joko rakennusmateriaaliksi tai teollisuudenkäyttöön.

Pikisaaren ensimmäinen asemakaava on vuodelta 1886 ja se on esitetty C. Wilh. Liljebladin jaotuskaavassa (kuva 2). Asemakaava mukailee suomalaisessa ruutukaava-kaupungista tuttua käytäntöä, jossa korttelityyppi koostuu lähes neliömäisistä kahdessa rivissä

---

⁹¹ Hautala. 1975: 185.

⁹² Karjalainen. 2000: 60–61.

⁹³ Sarkkinen. 2012: 40.

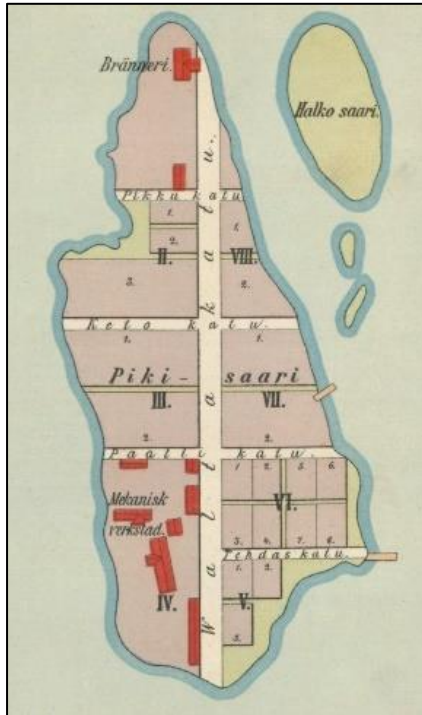
⁹⁴ Hautala 1975: 281; Rossi 2005: 200.

⁹⁵ Rossi. 2012: 200.

⁹⁶ Pikisaari-työryhmä. 2007: 11.

⁹⁷ Sormunen. 1994: 17.

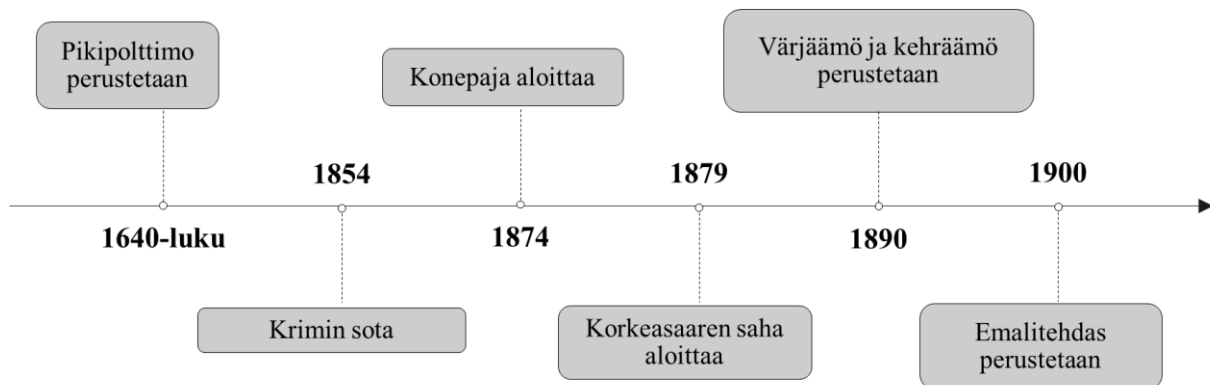
⁹⁸ Teivaala, T. 1972: 3.

Kuva 2. Pikisaari rajattuna C. Wilh. Liljebladin jaotuskaavasta, vuodelta 1886.

olevista tonteista.⁹⁹ Tehdasalueeksi laskettiin tuolloin myös asuinrakennusten alueet.¹⁰⁰ Asemakaavassa asuintalot sijoitettiin villatehtaan ja konepajan tehdasrakennusten väliin sekä saaren koilliskulmaan. Pikisaaren asukkaat olivat teollisuuden aikana lähinnä teollisuustyöläisiä ja heidän perheitään.¹⁰¹ Asemakaava on muuten ruotsinkielinen, mutta Pikisaari ja sen kadut on merkitty suomeksi. Rakennuksista ainoastaan teollisuusrakennukset on piirretty karttaan ja niistä on nimetty Konepaja (*Mekanisk verkstad.*) ja viinanpolttimo (*Bränneri*). Saaren keskellä aikaisemmin sijainneen köydenpunontaradan paikalle on merkitty leveä Waltakatu (nykyinen Pikisaarentie), joka halkaisee saaren päästä päähän, kaakkois-luoteisuunnassa. Poikittaiset kapeammat kadut, Tehdaskatua lukuunottamatta, Paatti-, Keto- ja Pikkukatu ulottuvat saaren rannalta toiselle. Kortteleita

jakaa niiden välissä olevat palosolat, jotka yleistyivät kaupunkisuunnittelussa 1850-luvulla aikana, kun paloherkkiä puukaupunkeja pyrittiin suojelemaan täydeltä tuholta tulipalon sattuessa.¹⁰² Karttaan on merkitty ja nimetty myös Halkosaari, mutta ei Korkeasaarta.

⁹⁹ Puijola. 1976: 11–12.

¹⁰⁰ Teivaala. 1972: 2.

¹⁰¹ Sormunen. 1994: 16, 23.

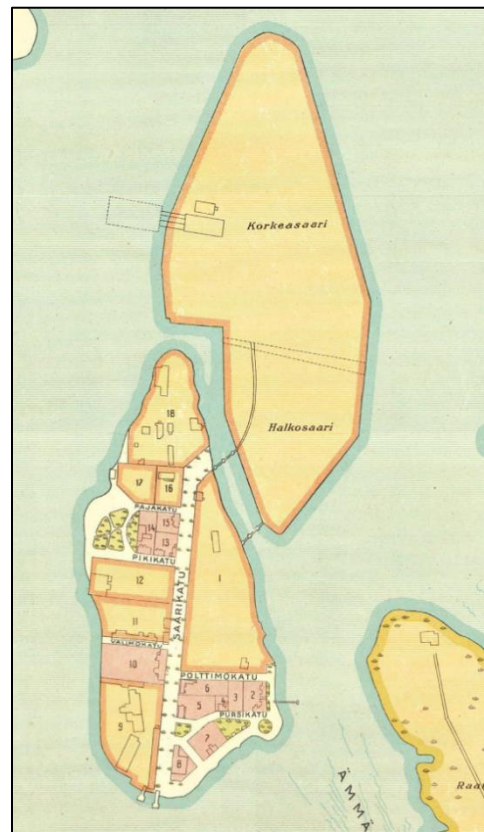
¹⁰² Teivaala. 1972: 5.

1900-luku

Vuonna 1900 Pikisaaren etelärannalla aloitti toimintansa emalitehdas. Tehtaalla oli alusta alkaen vaikeuksia saada toimintaansa kunnolla käyntiin ja seitsemän vuoden pystyssä olon jälkeen tulipalo tuhosi tehtaan puisen päärakennuksen.¹⁰³ Emalitehdas ajatui konkurssiin pian tämän jälkeen, jonka jälkeen rakennuksessa toimi sittemmin valimo ja maatalouskoneita valmistanut paja.¹⁰⁴ Emalitehtaan palon yhteydessä 1900-luvun alussa, tuhoutui kolme asuinrakennusta Walta- ja Ketokadun kulmasta, joka jäi noin parikymmeneksi vuodeksi tyhjilleen, kunnes siihen siirrettiin 1920-luvulla rakennus keskustan Pakkahuoneen- ja Isokadun kulmasta.¹⁰⁵ Nykyinen Polttimokatu muodostettiin vuonna 1918 Ab Uleå Oy:n esittämän suunnitelman mukaan. Saari- ja Polttimokadun varrella olevat asuinrakennukset rakennettiin 1920-luvulla, joista Polttimokadun puoleinen asunto on mahdollisesti ollut vanha pirttirakennus Korkeasaaresta.¹⁰⁶

Vuonna 1928 Öflund ja Petterson tekivät Pikisaaren uuden asemakaavasuunnitelman. Asemakaavassa oli tuolloin otettu mukaan myös Korkeasaari ja Halkosaari, jotka olivat vielä erikseen nimettyinä, vaikka topografisesti ne olivat keskenään yhdistyneet yhdeksi saareksi. Suunnitelmassa Korkeasaaren ei ole merkitty muita rakennuksia, kuin Korkeasaaren saha, jota ei ole kuitenkaan nimetty karttaan. Pikisaaren ja Halkosaaren välille on piirretty kapeat sillat. Sahan lautatarhat sijaitsivat tuolloin Korkeasaaren lisäksi myös Halkosaareessa sekä Pikisaaren pohjoisosassa, vanhan pikipolttimon alueella. Maisemallisesti saaria on hallinut suurelta osin kaikille kolmelle saarelle levittäytyneet tapulitarhat. Pikisaaren kaakkoisosaa taas on edelleen hallinut teollisuusrakennukset.

Kuva 3. Vuoden 1928 Öflundin ja Pettersonin asemakaavasuunnitelma, josta on rajattu Pikisaari.

¹⁰³ ”Suuri tulipalo. Oulun emalitehdas palanut.” *Kaleva* 29.4.1907.

¹⁰⁴ Pikisaari-työryhmä. 2007: 9; Sormunen. 1994: 23.

¹⁰⁵ Teivaala. 1972: 3.

¹⁰⁶ Teivaala. 1972: 4.

Pikisaarta halkova pääkatu oli kaavassa nimetty Saarikaduksi ja sen pienemmät poikkikatut ovat Pursi-, Polttimo-, Piki- ja Pajakatu. Kapeat kadut eivät kulje enää saaren rannoilta toiselle. Karttaan on piirretty saaren rakennuskantaa, mutta mitään rakennuksia ei ole nimetty. Teollisuusrakennusten korttelit on merkitty oranssilla, kun taas asumiseen tarkoitettut korttelit on punaisella. Aiemmin tehtaiden omistamat asuintalojen tontit laskettiin kuuluviksi tehdasalueeseen, mutta kartalta voi huomata, että sitä tehtäessä ei ole enää näin toimittu. Kaduista on myös huomioitava ettei niitä ole merkitty enää täysin suoriksi, vaan Saarikatu kaartuu saaren koillispuolella kohti Halkosaarta. Myös Pursikatu kaareutuu kohti saaren keskustatua, myötäillen näin rakennuskantaa. Kartassa on myös ensimmäisen kerran kiinnitetty huomiota viheralueiden suunnitteluun ja niitä on merkitty Pursikadulle sekä Piki- ja Pajakadun väliin. Vuoden 1931 ilmakuva perusteella, saarilla ei tuolloin ollut juurikaan puita. Puuttomassa saarella, Oulunjoen suistossa ja meren läheisyydessä, arkea on varmastikin hallinnut kova tuuli, vaikkakin tapulintarhojen korkeat lautapinot ovat todennäköisesti toimineet omanlaisena suojana mereltä puhaltavaa tuulta vastaan. Korkeasaaren saha oli toiminnassa vuoteen 1928 asti, jonka jälkeen yhtiö keskitti Oulun sahaustoimintansa Pateniemeen, lopettaen 1930 vuoteen mennessä sahaus toiminnan myös Toppilasta ja Varjakasta.¹⁰⁷ Sahatoiminnan loppuessa, myös tapulitarhat katosivat hallitsemasta erityisesti Korkeasaaren maisemaa.

Oulun Konepaja osti vanhan emalitehtaan rakennuksen 1930-luvulla ja sijoitti siihen hitsaamon ja levytyöosaston. Samoihin aikoihin purettiin pois myös yhtenä saaren tuntomerkinä toiminut emalitehtaan vanha savupiippu.¹⁰⁸ Tämän myötä teollisuuden maisema alkoi muuttumaan. Vuoden 1947 ilmakuva on nähtävissä, että Korkeasaaren alueelle on istutettu puita ja annettu metsän kasvaa. Halkosaaren ja pikiruukin entiset tapulitarha-alue olivat edelleen avointa tilaa. Saaren luonne koki muutoksen myös vuonna 1944, kun silta Raatinsaareen rakennettiin Konepaja Oy:n ja Villatehtaan toimesta. Saari ei ollut enää eristettynä mantereesta, eikä esimerkiksi huonot sääolosuhteet olleet esteenä saaren pääsulle. Alla olevassa radiohaastattelun katkelmassa Vuopohja toteaa, että saari oli mukavampi asuinpaikka, ennen sillan rakentamista. Tämä kertoo siitä, kuinka paljon saari muuttuu alueena,

---

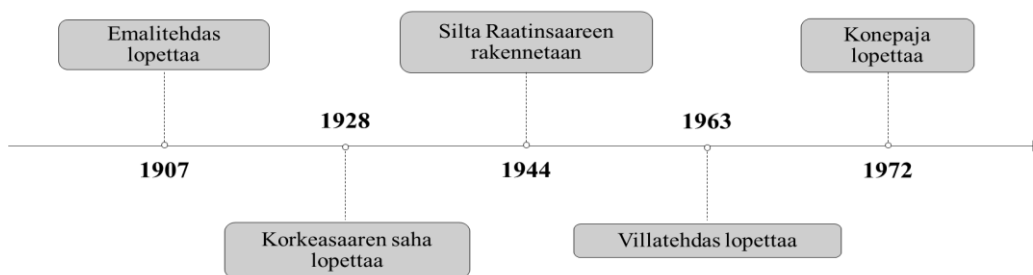
¹⁰⁷ Enbuske. 2010: 282, 286.

¹⁰⁸ Pikisaari-työryhmä. 2007: 9; Sormunen. 1994: 23.

kun sinne rakennetaan silta, eikä kulkeminen tapahdu enää pelkästään veneillä tai talvisin jäitä pitkin.

“V: Kyllähän täällä sillon oli paljon mukavampi asua, ku nyt ku tuo silta on...[.]... Vaan tuo siltahan se pilas vähäsen tämän meiningin, että se ois vähän niinku luotolaisillekin¹⁰⁹varotukseksi ettei sitä penkkaa kannata rakentaa”¹¹⁰

Asemakaavamuutoksessa vuonna 1954 suunnitelmana oli tehostaa Pikisaaren käyttöä teollisuus- ja asuinalueena. Kaavassa teollisuuskortteleita oli lisätty ja asutokorttelien rakennusoikeus oli määriteltä 2- ja 3-kerroksisille rakennuksille. Kaavan pohjalta rakennettiin Oulun Villatehtaan kolmikerroksinen kutomorakennus vuonna 1952, mutta muuten kaavaa ei toteutettu.¹¹¹ Tilauskannan pienetyessä vuonna 1957 villatehdas alkoi hiljalleen ajautua vaikeuksiin. Vielä vuonna 1960 tehdas työllisti noin 200 työntekijää, mutta vain kolme vuotta myöhemmin, tekokuidun tullessa markkinoille, tehdas ei alkanut uusimaan koneitaan, vaan päätti sulkea tuotantolaitoksensa ja vuokrata tilansa muille yrittäjille.¹¹² Konepajan toiminta taas oli vilkaimmillaan 1940-luvulla sotakorvausten maksamisen alettua ja enimmillään tehtaalla työskenteli noin 200 henkilöä. Oulun Konepaja myytiin 1950-luvulla Raahe Oy:lle, jonka jälkeen sen toiminta vähitellen hiipui ja loppui kokonaan vuonna 1972.¹¹³ Emalitehtaan rakennus oli Konepajan käytössä aina 1970-luvulle yrityksen toiminnan loppumiseen asti. Tämän jälkeen rakennus toimi putkivarastona sekä veneilyalan yrityksen tiloina.¹¹⁴

¹⁰⁹ hailuotolaisille. Hailuodon saareen on jo pitkään suunniteltu rakennettavan tie.

¹¹⁰ Vuopohja, F. 65.

¹¹¹ Teivaala. 1972: 7.

¹¹² Manninen. 2005: 160.

¹¹³ Pikisaari-työryhmä. 2007: 10; Sormunen. 1994. 20.

¹¹⁴ Pikisaari-työryhmä. 2007: 9; Sormunen. 1994: 23.

Myös topografisesti alue koki suuria muutoksia, kun 1930-luvulla saarien välejä alettiin yhdistämään. Saaret yhdistyivät osaksi maankohoamisen vaikutuksesta, mutta niiden välejä myös täytettiin sahalla syntyneellä sahausjätteellä.¹¹⁵ Ei ole tiedossa syntyikö ajatus saarien yhdistämisestä ainoastaan tarpeesta päästä sahanpurusta eroon vai oliko taustalla jokin muu syy.¹¹⁶ Vuoden 1953 peruskartan mukaan Pikisaari ja Korkeasaari olivat yhdistyneet pohjoisreunasta samaksi saareksi. Villatehtaan pohjoispuolella saaret olivat vielä kapean vesistön erottamina. Kartassa Korkeasaaren puolella on ollut vielä muutamia rakennuksia, mutta muuten se on merkitty lehtimetsäksi. Vuoden 1961 ilmakuvassa saaret ovat yhdistyneet kokonaan yhdeksi yhtenäiseksi saareksi. Korkeasaaren puusto on kuvan mukaan levinnyt ja se on alkanut hallitsemaan saaren maisemaa, lukuunottamatta entistä sahan aluetta sekä Halkosaaren aluetta. Myös Pikisaaren puolella polkujen varsille on istutettu puita. Alueen siluetti alkoi muuttumaan yhä enemmän kasvillisuuden myötä vehreämmäksi. Vuoden 1971 ilmakuvassa Korkeasaari alkaa olla valtaosin jo tiheän kasvillisuuden valtaama. Entinen sahan alue erottuu vielä kuvassa puuttomana aukkona.

Pienpolton loppuessa ja ruukin rakennusten hävitessä maisemasta, Pikisaari pysyi edelleen teollisuusalueena. 1800- ja 1900-luvuilla teollisuuslaitokset rakennuksineen ja saha lautatarhoineen, *“ylläpitivät ja siirsivät saaren identiteettiä, eli paikan muistia, teollisuuden paikkana”*¹¹⁷ 1970-luvulle asti. Pikisaaren teollisuuden loppuessa, saaren työpaikat katosivat, joka johti asukasluvun laskuun.¹¹⁸ Teollisuuden loppuessa myös paikan merkitys tuli käännekohtaan ja myös sen identiteettiä piti määritellä uudelleen. Entinen teollisuuden vahvasti hallitsema maisema oli alkanut myös muuttumaan Korkeasaareen istutetun ja vapaasti kasvaneen puuston myötä puistomaiseksi ympäristöksi.

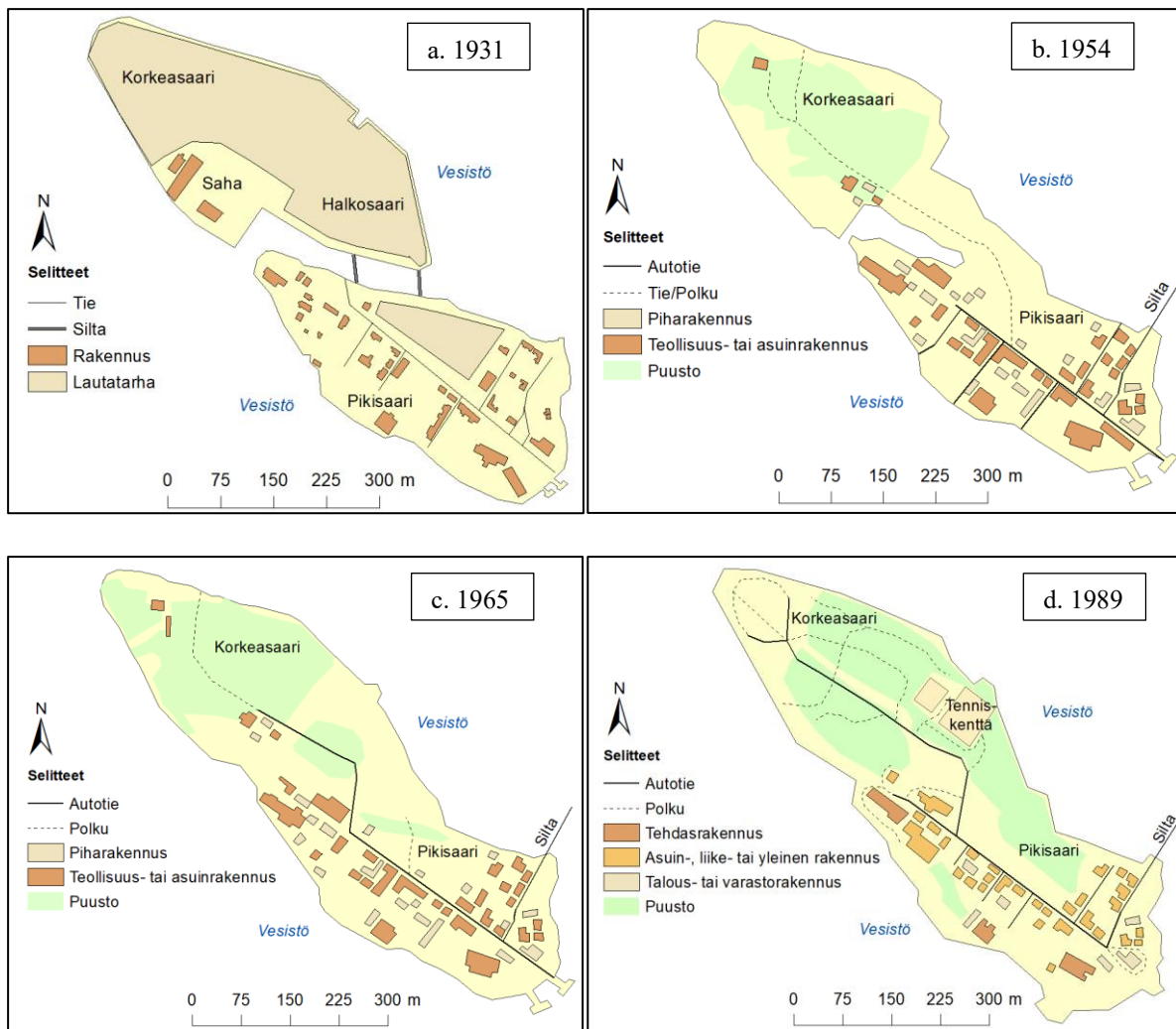
---

¹¹⁵ Sormunen. 1994: 26.

¹¹⁶ Hyttinen. 2021: 33.

¹¹⁷ Hyttinen. 2021: 9.

¹¹⁸ Sormunen. 1994: 23–24.

Kuva 4 a,b,c,d. Pikisaaren ympäristön ja rakennuskannan muuttuminen 1900-luvulla.

3.2. Teollisuuden jälkeinen muutos

Suomessa käynnistyi 1960-luvulla laajamittainen keskusta-alueiden puutalokortteleiden purkaminen modernien kaupunkiudistusten tieltä.¹¹⁹ Oulussa vuonna 1966 tehdyn niin sanotun monumentaalikeskuksen asemakaavassa Pikisaari oli varattu kokonaisuudessaan yleiseen käyttöön ja koko vanha rakennuskanta oli merkitty poistettavaksi.¹²⁰ Kaavan suunnitelmaa perusteltiin sillä, että kaupungin kasvaessa yleisten alueiden tarve keskustan lähellä kasvaa. Saaren keskelle oli varattu paikka yleisille rakennuksille, kuten kesäteatterille ja parkkipaikalle. Kaupungin puoleiselle rannalle oli varattu paikka ravintolalle tai muulle

¹¹⁹ El Harouny. 2008: 13.

¹²⁰ Oulun kaupunki. 1986: 18; Pikisaari-työryhmä. 2007: 16.

vastaavalle rakennukselle. Kaavassa Korkeasaari oli säilytetty viheralueena. Suunnitelman tarkoituksena oli, että kaikki Oulun siltojen eteläpuolella olevat saaret ovat rannoiltaan vapaamuotoisia ja istutettuja. Näin ollen ne tarjoaisivat perinteiselle ruutuasemakaavalle ja sen suorakulmaista muotoa toistavalle monumentaalikeskukselle riittävän voimakkaan kontrastin. Heti asemakaavan vahvistamisen jälkeen Oulun kaupungin vanhojen rakennusten inventointitoimikunta ehdotti, ettei Pikisaaren suunnitelmaa lähdetäisi toteuttamaan sellaisenaan, vaan että kaupunki antaisi tutkia saaren vanhojen rakennusten säilyttämismahdollisuuksia virkistysalueen puitteissa.¹²¹ Perusteluina olivat, että ”*Pikisaari muodostaa oman mielenkiintoisen kokonaisuuden aivan kaupungin keskustan välittömässä läheisyydessä ja on monumentaalikeskuksen asemakaavassa varattu yksinomaan yleiseen käyttöön... Toimikunnan käsityksen mukaan voidaan asemakaavaan merkittyä käyttötarkoitusta muuttamatta tällä alueella säilyttää vanhoja rakennuksia tai rakennusryhmiä, jotka palvelevat samalla virkistysaluetta*”¹²²

Suomalaisten kaupunkien historian ollessa hyvin pitkälle puukaupunkien historiaa, keinot laajojen kokonaisuuksien suojeluun kehittyivät nimenomaan puukaupunkien suojelutavoitteiden myötä. Purkamiselta säästyneille puukaupunkialueille 1970-luvulla pyrittiin kehittämään tehokkaita suojelukeinoja. Vuonna 1972 tehdyn Pikisaaren kehittämissuunnitelman mukaan monumentaalikeskuksen asemakaava oli toistaiseksi supistunut siihen, että kaupunki lunastaisi saaren yksityiset tontit ja yhden tontin rakennukset purettaisiin. Kaava oli kuitenkin vaikuttanut Pikisaaren rakennusten kuntoon, koska se edellytti kiinteistöjen lunastamista kaupungille. Tämän takia rakennusten kunnostaminen oli jäänyt vähäiseksi, koska pakkolunastusten yhteydestä korjauskustannuksista ei olisi saanut korvauksia. Myös kaupungin omistamissa kiinteistöissä oli vuonna 1972 mennessä tehty vain tilapäisiä korjauksia. Suunnitelman mukaan rakennusten purkamista oli estänyt vain se, että uusia ja sopivia asuntoja ei ollut löytynyt jostain muualta Pikisaaren silloisille asukkaille. Kaupungin tontilta Pursi- ja Saarikadun kulmasta purettiin vuonna 1970 tontin rakennukset, lukuun ottamatta aittaa, joka siirrettiin Kempeleen kotiseutumuseoon. Kehittämissuunnitelman mukaan ainakin osa rakennuksista olisi ollut mahdollisesti korjauskelpoisia.¹²³ Vuonna 1976 **Esko Puijolan** tekemässä Pikisaaren käyttösuunnitelmassa tuodaan esiin, että alue olisi

---

¹²¹ Teivaala. 1972: 6–8.

¹²² Kärki, P. 1966: 10–11, viitattu lähteestä Teivaala. 1972: 5–6.

¹²³ Teivaala. 1972: 6–8.

asumiseen ja erilaisten käsityöammattien harjoittamiseen mitä parhain paikka.¹²⁴ Vuonna 1978 ilmestyneessä *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* -julkaisussa Pikisaari oli merkitty ensimmäistä kertaa yhdeksi Oulun merkittävistä kohteista. Sen suojeluperusteiksi oli raportissa merkitty maisemallinen arvo, maisemakokonaisuus, rakennushistoriallinen arvo ja historialliset perusteet. Kohteen tai alueen säilymisen tai käytön kannalta tarpeelliset muutokset oli merkitty sallittaviksi.¹²⁵

3.3. Arvostetuksi asuinalueeksi muuttuminen

Vuoteen 1985 mennessä Oulun kaupunki oli ostanut villatehtaan maa-alueet vähitellen itselleen ja vuokrasi niitä mm. Helka-tuotemerkillä sekä Oulun kotiteollisuuskoululle.¹²⁶ Oulun kaupunki hankki myös entisen emalitehtaan rakennuksen omistukseensa, yhdessä konepajan muiden rakennusten kanssa, kuten kaksikerroksisen valimorakennuksen, joka oli rakennettu entisen tuhoutuneen rakennuksen paikalle vuonna 1948.¹²⁷ Rakennukset myytiin kuitenkin 1990-luvulla yksityiseen omistukseen, jonka jälkeen ne saneerattiin asuinkäyttöön. Konepajan valimorakennuksen ympärillä olleet puiset rakennukset purettiin pois ja aluetta täydennettiin uusilla asuintaloilla.

Konepajan konttorirakennus oli 1970-luvun jälkeen ensin useamman perheen asuntona, kunnes se muutettiin kahden asuinhuoneiston paritaloksi.¹²⁸ Konttorirakennus ja erityisesti sen torni on yksi Pikisaaren maiseman tunnusmerkeistä tänäkin päivänä. Rannalla sijaitseva, arviolta vuonna 1889 rakennettu Konepajan uimahuone on edelleen kaupungin omistama ja se kunnostettiin vuonna 1987. Rantakaistale, jossa uimahuone sijaitsee, on nimetty Konepajanpuistoksi.¹²⁹

Entiset työläisten asuinrakennukset kaupunki osti 1980-luvun aikana ja peruskorjasi ne asuin- ja työtiloiksi, erityisesti käsityöläisille ja taiteilijoille. Vuonna 2005 alueella käynnistyi kaavamuutoshanke, jonka tarkoituksena oli kaavoittaa Pikisaarentien pohjoispuolella olevaan tyhjään kortteliin asuintaloja. Tontti oli aiemmin kaavoitettu yleisten rakennusten kortteliksi

---

¹²⁴ Puijola. 1976: 11.

¹²⁵ Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto. 1978: 24.

¹²⁶ Taulavuori. 2001. "Oulun villatehdas vaatetti pohjoisen väkeä" *Kaleva* 16.11.2011.

¹²⁷ Teivaala. 1972: 2; Pikisaari-työryhmä. 2007: 9.

¹²⁸ Pikisaari-työryhmä. 2007: 8–9; 11; Sormunen. 1994: 23.

¹²⁹ Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto. 1978: 49 ; Hautala. 1976: 176-178; Oulun kaupunki. 1999: 57

Pohjois-Pohjanmaan museota tai Oulun taidemuseota ajatellen. Kaava oli kuitenkin vanhentunut, koska molemmilla museoilla oli jo tilat. Kaavassa piti huomioida kuitenkin pikiruukin kiinteä muinaisjäännöskohde, joka käynnisti alueella arkeologiset tutkimukset,¹³⁰ joita käydään tarkemmin läpi työn seuraavassa luvussa.

Vuonna 2006 Oulun kaupunki harkitsi Pikisaaren taiteilija-asuntojen myyntiä ja perusteluna oli muun muassa hankaluus pitää suojeltuja puutaloja vuokra-asuntoina. Asunnoissa asuville vuokralaisille oli tarkoitus osoittaa vuokra-asunto jostain muualta. Suunnitelma sisältyi teknisen lautakunnan asuntopoliittisiin linjauksiin. Kalevan artikkelissa haastatellun teknisen keskuksen johtajan mukaan Pikisaareissa ei tuolloin ollut varsinaista taiteilija-alueita, vaan useimmissa taloissa asui aivan muita ihmisiä ja vain muutamissa taloissa asui taiteilijoita. Samassa artikkelissa todetaan kuitenkin, että alueella asui tuolloin lähes parikymmentä taiteilijaa kolmessa pihapiirissä. Suojellut rakennukset olivat tuolloin päässeet ränsistymään ja niistä oli kunnostettu ainoastaan muutama. Kunnostusten jälkeiset vuokrankorotukset olivat sen jälkeen muodostuneet jatkuviksi riidanaiheiksi kaupungin ja vuokralaisten välillä.¹³¹ Pikisaaren vuokra-asunnot olisivat olleet Oulun kalleimpia, jos ne olisivat joutuneet vapaille markkinoille, hyvän sijainnin ja persoonallisten talojen vuoksi.¹³² Myöhemmin samana vuonna Oulun kaupunginvaltuusto kuitenkin päätti, ettei asuntoja myydä, vaan ne pysyvät kaupungin omistuksessa. Samalla perustettiin työryhmä, jonka tarkoituksena oli laatia kehittämisohjelma arvokkaan miljöön säilyttämiseksi ja kehittämiseksi.¹³³

Kalevan pääkirjoituksessa otettiin päätöksen jälkeen kantaa siihen, miten Pikisaari voisi olla ”*Oulun helmi*”, mutta sen kehittäminen oli jäänyt kesken. Kirjoituksessa painotettiin alueen historiallista miljöötä ja sitä, miten alueesta voisi tulla yksi tärkeä osa Oulun identiteettiä, mitä se ei kirjoittajan mielestä sillä hetkellä ollut. ”*Se on nyt pikemminkin taiteilijayhteisön alkio kuin varsinainen yhteisö. Elävää vuorovaikutusta ulospäin ei juuri ole.*” kuvailtiin saaren taiteilijayhteisöä kirjoituksessa. Korkeasaaren puolta taas kuvailtiin ”*samaksi pöpeliköksi*”, joita Oulussa oli muutenkin riittämiin. Kirjoituksessa myös harmiteltiin sitä, ettei suojeltua pikiruukin muinaisjäännöstä tuoda kaupunkilaisille mitenkään esille.¹³⁴

---

¹³⁰ Sankala, K. 2004. ”Pikisaaren uusia asuntoja” *Kaleva* 13.10.2004.

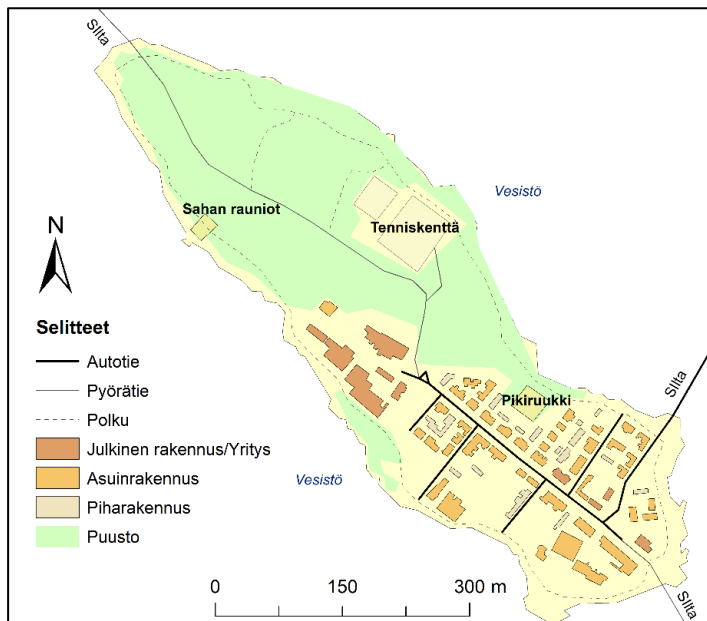
¹³¹ Laine. 2006. ”Pikisaaren taiteilija-asunnot aiotaan myydä”. *Kaleva* 24.5.2006.

¹³² Rekinen. 2006. Pikisaaren asunnot olisivat Oulun kalleimpia (art.) *Kaleva* 31.5.2006.

¹³³ Laine. 2006. Pikisaari huokaisi helpotuksesta (art.) *Kaleva* 22.8.2006.

¹³⁴ ”Pikisaari voisi olla helmi”. *Kaleva* 23.8.2006.

Kuva 5. Pikisaaren ympäristö ja rakennuskanta vuonna 2020.

Pikisaaren uudisrakennushanke pyörähti käyntiin vuonna 2010, kun alueen kaavoitetut tontit tulivat hakuun. Täydennysrakentamisessa oli huomioitu saaren historiallinen miljöö ja rakennusten ulkomuodon tuli vastata tarkasti suunnitelmia.¹³⁵ Viimeiset näistä uudisrakennuksista valmistuivat vuonna 2017. Tuolloin uutisoitiin, miten Pikisaaren ei ole tulossa enää uusia rakennuksia, koska tyhjiä tontteja ei enää ole.¹³⁶

Kuitenkin vuonna 2021 Oulun kaupungin vuokrayhtiö Sivakka käynnisti alueella uuden kaavamuutoshankkeen, jonka tarkoituksena on rakentaa yhteen Pikisaaren pihapiiriin uusia vuokra-asuntoja. Samana vuonna yhdyskuntalauta hyväksyi hankkeen ja se siirtyi kaupunginvaltuuston käsiteltäväksi,¹³⁷ joka ei ole, tätä työtä tehdessä, tehnyt vielä ratkaisua asiasta. Kaavamuutosta ja sen mahdollisia vaikutuksia käsitellään kuitenkin vielä työn myöhemmissä luvuissa.

3.4. Alueen arkeologinen kulttuuriperintö

Pikisaaressa on tehty arkeologisia kaivauksia Oulun yliopiston tekeminä vuosina 2002, 2006 ja 2007, sekä Museoviraston toimesta vuonna 2011, valvonta vuonna 2012 sekä koekaivaukset vuonna 2021. Vuoden 2002 koekaivausten tarkoituksena oli kartoittaa historiallisten pikiruukkialueiden laajuus. Pikiruukkeja ei oltu tätä ennen Suomessa tutkittu arkeologisilla menetelmillä, joten kaivaukset olivat siinä mielessä merkittävät. Kaivauksissa saatiin selville keskeiset pienpolttoalueet 1600–1800-luvuilta sekä niissä löydettiin säilyneitä rakenteita 1700- ja 1800-luvuilta.¹³⁸ Kaivauksista uutisoitiin melko pitkällä uutisella sanomalehti Kalevassa,

¹³⁵ Kortesoja. 2010. "Pikitormän tontit hakuun perjantaina" *Kaleva* 14.4.2010.

¹³⁶ Akimo. "Pikisaareen uusia taloja ei enää mahdu" *Kaleva* 22.10.2016.

¹³⁷ "Sivakan Pikisaaren vuokratulojen etenee: osallistumis- ja arviointisuunnitelma asetetaan nähtäville" *Kaleva* 31.8.2021.

¹³⁸ Alatarvas et al. 2003: 4; 18.

jossa kerrottiin kaivausten syistä ja sen hetkisistä löydöistä. Uutisessa kerrottiin myös alueen historiasta, keskittyen pienpoltoon ja tervakauppaan. Alueen asukkaat olivat lehden mukaan mielissään kaivauksista ja sitä mieltä, että saarella olisi varmasti mielenkiintoista tutkittavaa muuallakin.¹³⁹ Kaivauksista mainittiin myös toisessa Kalevan uutisessa, joka keskittyi lähinnä Pikisaaren suunniteltuihin uudisrakennuksiin. Uutisessa kerrottiin myös siitä, että Museovirasto arvioi kaivausten perusteella alueen arvokkuutta ja sen suojelun tarvetta.¹⁴⁰

Vuoden 2006 kaivaukset toimivat Oulun yliopiston arkeologian oppiaineen opetuskaivauksina ja niissä oli tarkoituksena tutkia vuonna 2002 kaivauksissa löydetty mahdollinen rakennuksen pohja. Rakenne kuitenkin osoittautui jätekuopaksi, joka ilmeisesti liittyi rakennukseen, josta kaivausten yhteydessä löydettiin pieni osa sen kivijalasta. Jätekuopasta löydettiin muun muassa eläinten luita, nauvoja ja erilaisten astioiden ja käyttöesineiden palasia. Kaivausten löydöt tarjoavat tietoa esimerkiksi 1700- ja 1800-luvun Pikisaaren taloudesta ja kulutuskäyttäytymisestä.¹⁴¹ Kaivauksista uutisoitiin Kalevassa melko lyhyesti, kertoen kaivausten syystä sekä löydetyistä tunkiosta ja sen löytömaterialista. Lehtiartikkelissa ei alueen historiasta kirjoitettu muuta kuin, että alueella on toiminut 1600-luvulta lähtien pikitehdas.¹⁴²

Oulun yliopiston arkeologian oppiaine suoritti myös kesällä 2007 alueella opetuskaivaukset. Kaivaukset keskittyivät tutkimaan sitä, mihin rakennelmaan vuonna 2006 tehtyjen kaivausten yhteydessä löydetty kivijalka liittyi. Kaivauksissa tutkittiin osittain hirsirakennusta, joka oli rakennettu voimakkaasti palaneen maakerroksen ja peitetyn kuoppajäänteiden päälle. Hirsien alta ei kuitenkaan havaittu kivijalkaa, joten kaivauksissa jäi epäselväksi se, liittyikö vuonna 2006 löydetty kivijalka ollenkaan tutkittuun rakennukseen. Kaivausten löydöt koostuivat muun muassa 1700–1800-luvuille ajoittuvista napeista, rahoista ja erilaisista keramiikkalöydöistä. Löytöjen perusteella tulkittiin, että Pikisaarella on harjoitettu metalliesineiden valmistusta, kuten kupariseosnappeja sekä mahdollisesti myös kullattuja nappeja.¹⁴³

Vuosien 2011 ja 2012 kenttätyöt liittyivät myös kaavamuutokseen, jossa alueelle suunniteltiin uudisrakennuksia. Koska paikalla oli sijainnut saaren pikiruukit ja se oli

---

¹³⁹ Laine. 2002. "Pikiruukit aiemmin täysin tutkimatta" *Kaleva* 20.5.2002.

¹⁴⁰ Juutinen. 2002. "Pikisaarta aiotaan asuttaa lisää" *Kaleva* 8.6.2002.

¹⁴¹ Herva. 2007: 5; 9–10.

¹⁴² Suvilehto. 2006. "Pikisaaresta löytyi ikivanha tunkio" *Kaleva* 24.5.2006.

¹⁴³ Ylimaunu. 2008: 1; 3.

muinaismuistolain suojaama, tuli alueen suojelullinen arvo määrittää ennen kuin alueen tulevasta käytöstä myöhemmin päätettiin. Vuoden 2011 kaivauksissa alueelta dokumentoitiin pitkän, kivijalallisen rakennuksen jäännökset. Lisäksi niissä tuli esille toisen rakennuksen salvottu hirsikehikko. Vuoden 2012 valvonnoissa alueelta löytyi kaksi 1800-luvulle ajoittunutta kuoppajäännöstä sekä kolme rakennejäännöstä, joista vanhin oli 1700-luvulle ajoittuva kellarikuoppa.¹⁴⁴

Myös vuoden 2021 koekaivaukset liittyivät samana vuonna käynnistettyyn uuteen kaavamuutosprosessiin, jonka tavoitteena on rakentaa lisää vuokratiloja Pikisaarentien varressa sijaitsevaan pihapiiriin. Koekaivauksissa löytyi vain vähän kulttuurikerroksia, yhden rakennuksen pohjaa, joka koostui kivijalasta ja palaneesta lankkulattiasta sekä toisesta rakennuksesta osittainen pohja. Kaivauksista talletettiin vain vähän löytöjä, jotka ajoittuivat 1800-luvun lopulle ja 1900-luvulle.¹⁴⁵

Arkeologisten kaivausten pohjalta on valmistunut kaksi pro gradu -tutkielmaa Oulun yliopistossa. **Aki Rossin** (2004) tutkielma perustui vuoden 2002 koekaivauksiin pikiruukin alueella. Kaivauksista saadun arkeologisen materiaalin, tutkimuskirjallisuuden ja arkistolähteiden kautta työssä tarkasteltiin pikiruukin toimintaa laajemmin osana Oulun tervakauppaa.¹⁴⁶ **Timo Huhtelinin** (2016) tutkielmassa taas käsiteltiin kaivauksissa löytynyttä kivijalallista ja multapenkillistä rakennusta sekä siihen liittyneitä esinelöytöjä.¹⁴⁷ Oulun yliopistossa valmistui vuonna 2021 **Marika Hyttisen** (2021) väitöskirja, joka käsittelee Pikisaaren pikiruukkia, ruukkiyhteisöä ja maailmankuvaa 1640-luvulta 1890-luvulle, arkeologisen lähdeaineiston ja kirjallisten lähteiden kautta.¹⁴⁸ Kaivauksista löydettyjä nappeja puolestaan on käsitelty **Tiina Kuokkasen** (2016) väitöskirjassa, joka keskittyy Oulun keskusta-alueelta löydettyyn materiaalliseen kulttuurin ja sen pohjalta tehtyihin tulkintoihin oululaisten vaatetuksesta 1600–1800-luvuilla.¹⁴⁹

Arkeologisista kaivauksista on kerrottu Merimiehenkotimuseon näyttelyssä, jossa on esillä myös jonkin verran kaivauksista löydettyä esineistöä, pääosin 1600–1700-luvuilta. Näyttelytekstissä kerrotaan kaivausten löydöistä sekä siitä, mitä löydöt kertovat

---

¹⁴⁴ Hyttinen. 2012.

¹⁴⁵ Taipaleenmäki. 2022.

¹⁴⁶ Rossi. 2004.

¹⁴⁷ Huhtelin. 2016.

¹⁴⁸ Hyttinen. 2021.

¹⁴⁹ Kuokkanen. 2016.

Pikisaarelaisten elämästä tuona aikana. Näyttelyesineisiin kuuluu myös sormus, jossa on venäjänkielistä tekstiä. Sormus kertoo omalta osaltaan ajasta, jolloin venäläisiä sotamiehiä asui saarella 1800-luvun alussa Suomen sodan aikana. Venäjä oli tuolloin vallannut jo Oulun Ruotsilta ja suunnitteli Ruotsin rannikolla käytävää merisotaa. Kanuunaveneitä päätettiin tuolloin alkaa rakentamaan Pikisaarella. Venäläiset eivät kuitenkaan meinanneet saada tarpeeksi työmiehiä rakentamaan veneitä, koska kiinnostus työskennellä Venäjän armeijalle oli hyvin vähäistä. Tämän takia vaivoin saadut työmiehet päätettiin majoittaa Pikisaareen karkaamisen estämiseksi, joka kuitenkin oli yleistä tiukasta valvonnasta huolimatta.¹⁵⁰ Kyseistä aikaa ei Pikisaaren historiassa kuitenkaan juurikaan muistella. Tämän lisäksi museossa on mahdollista katsoa myös Pikisaaren historiasta kertova 8 minuuttia kestävä video. Video keskittyy saaren teollisuushistoriaan ja yrityksiin, joita saarella on toiminut sekä se esittelee tähän päivään säilyneet saaren teollisuusrakennukset.

4. PIKISAAREN KULTTUURIPERINNÖN KÄYTTÖ

4.1. Ympäristönä ja kokemuksena

Kaupunkeja voidaan tarkastella tiloina ja paikkoina, jotka ovat ajallisesti, tilallisesti ja sosiaalisesti kerrostuneita merkitysympäristöjä. Niiden merkitykset rakentuvat ihmisten kokemusten ja inhimillisten tulkintojen kautta.¹⁵¹ Kaupunki ja sen osat ovat yksinään erilaisia *tiloja*. Tila on abstrakti käsite, joka syntyy ajasta ja paikasta. Ne muistuttavat menneistä ajoista ja tapahtumista, mutta samalla ne saavat uusia merkityksiä, jolloin sosiaalisen toiminnan yhteydessä ne muotoutuvat ja niiden merkitystä arvioidaan jatkuvasti uudelleen.¹⁵² Rakennetut merkitykset välittyvät muille ihmisille narratiivisina tiloina ja teksteinä.¹⁵³ Näin ollen tila ei ole ainoastaan fyysinen asia, vaan myös henkinen, ihmisen kokema kokonaisuus. Tilan ollessa abstrakti, *paikka* taas on konkreettinen, joka saa merkityksensä ihmisen elämäntilanteen mukaan. Tilan määritelmä paikan suhteen muuttuu ajan myötä ja on riippuvainen niistä ihmisistä, jotka sitä käyttävät sekä niistä, jotka vaikuttavat siihen, miten sitä käytetään. Tilan

---

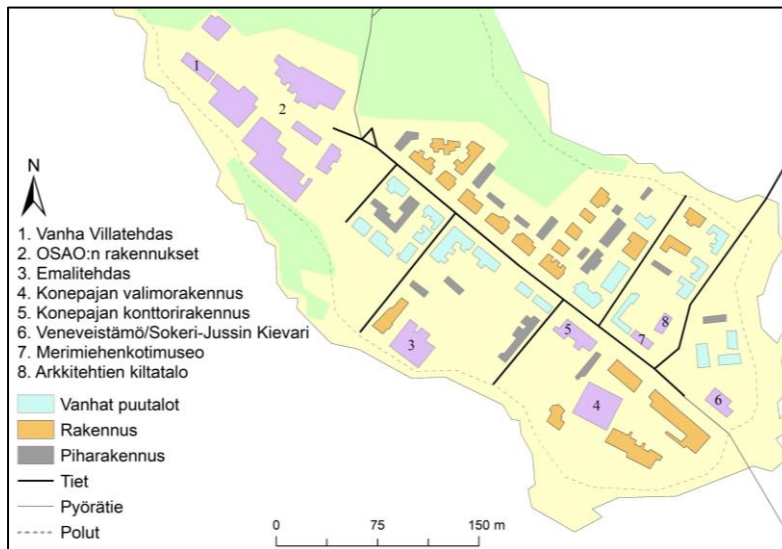
¹⁵⁰ Sormunen. 1994: 11.

¹⁵¹ Lappi 2013: 324.

¹⁵² Rossi. 2004: 56; El Harouny. 2008: 126; Aarnipuu. 2008: 26; Lappi. 2013: 324.

¹⁵³ Aarnipuu. 2008: 26.

määrittelyyn voidaan liittää myös vallankäyttöä. Vallankäyttöä voi olla on muun muassa tilan suunnittelu, muokkaaminen ja sen valvominen. Tila muuttuu paikaksi vasta siitä saatavan aistihavainnon tulkintaan perustuvassa merkityksenannossa.¹⁵⁴ Teollisuuden loppumisen jälkeen, Pikisaaren tila ja identiteetti on muuttunut, uusien merkitysten rakentuessa vanhan teollisuuden pohjalta.¹⁵⁵ Nykyisin saaren rakennetussa ympäristössä ei välttämättä näe yhteyttä paikan teolliseen historiaan, vaikka saaren asemakaava pohjaa edelleen 1700-luvun tilanjaolle, *”joka luotiin silloisen teollisuuden lähtökohdista ja tarpeista käsin”*.¹⁵⁶

Kuva 6. Pikisaaren rakennuskanta ja vanhat teollisuusrakennukset.

Pikisaaren puoli tuntuu melko suljetulta tilalta ja syntyjään oululaisenakin saarella tuntee olevansa turistina. Suljetun tilan tunteeseen vaikuttaa varmasti se, että kaupungista päin tultaessa edessä on melko tiheä rakennuskanta. Rakennustyylillä, jossa talon pitkä sivu on kadunsuuntaisesti lähes kiinni kadussa sekä ulkorakennusten

ja aitojen rajaamat sisäpihat, luovat kävijälle ulkopuolisen olon. Toki suojaist pihat taas tarjoavat omaa rauhaa saaren asukkaille. Saaren lounaispuoleista rantatietä kävelessä tulee myös helposti tunne, kuin olisi jonkun takapihalla. Tähän vaikuttaa esimerkiksi se, että tie kulkee aivan vanhan emalitehtaan rakennuksen vierestä. Talojen välissä kulkee kapeita hiekkakujia, joista ei aina ole varma ovatko ne yksityisiä vai julkisia teitä. Joissakin paikoissa alueella on yksityisyydestä kertovia kylttejä, kuten *”Yksityinen laituri. Pääsy kielletty”* ja

¹⁵⁴ Rossi. 2004: 56; El Harouny. 2008: 126.

¹⁵⁵ Hyttinen. 2021: 10.

¹⁵⁶ Hyttinen. 2021: 10.

”Yksityisalue. Läpikulku kielletty”. Myöskään OSAO:n entisten rakennusten ja Vanhan Villatehtaan sisäpiha ei ole selkeästi yksityistä tai julkista aluetta.

Kuva 6. Konepajan entinen valimorakennus.

Konepajasta jäljellä ovat portti sekä valimorakennus, joka on arkkitehti Gustav Strandbergin käsialaa vuodelta 1948. Tiilirakenteinen valimo muutettiin asunnoiksi, ja samalla sen ympärille valmistui uusia asuinrakennuksia. Korttelissa sijainneet vanhat makasiinit, varastot, pieni valimo ja asuinakennus purettiin vuonna 1993.¹⁵⁷ Konepajan vieressä olevat uudisrakennukset mukailevat valimorakennusta, eikä itse tehdasta nopealla silmäyksellä erota niistä. Ikkunat eroavat siinä, että ne ovat ruudulliset, kuten kaikissa alueen vanhemmissa taloissa, kun taas uudisrakennuksissa ikkunat ovat yksikertaisempaa mallia. Valimorakennuksen julkisivuun tuo modernia ilmettä siihen lisätyt lasitetut parvekkeet.

Lähellä sijaitsevassa entisessä emalitehtaan rakennuksessa huomiota herättää ainoastaan erikoinen sahalaitaisen katon siluetti (kuva 7). Teollisuusaikana emalitehtaan katto oli täynnä tehtaanpiippuja, mutta nykyisin sahalaitaisen katon tilalla on jonkinlainen kattoterassi ja katon entinen muoto on jätetty talon molempiin päätyseiniin.

Kuva 7. Entisen emalitehtaan tehdasrakennus.

---

¹⁵⁷ Pohjois-Pohjanmaan liitto. 2015: 271.

Vanhan Villatehtaan punatiilinen rakennus erottuu sekä muodoltaan, että selvästi vanhemman näköisellä tiiliseinällään saaren muista rakennuksista (kuva 8). Tehtaan meren puoleisella seinällä on rautaisin numeroin laitettu vuosiluku 1898 (liite 1). Myös sisäpihan puoleisella seinällä, lähes katon rajassa, on sama vuosiluku. Sisäpuolelta rakennus on saneerattu täysin ja

Kuva 8. Vanha Villatehdas, jossa on nykyisin taiteilijoiden ateljeetiloja.

siellä on taiteilijoiden työtiloja, joista voi tuntea aavistuksen historian havinaa paljaaksi jätetyistä tiiliseinistä. Villatehtaan ulkoseinissä näkyy historiallisia kerroksia, kun seinää on aikojen saatossa korjailtu sekä vanhoja ikkunoiden ja ovien paikkoja on peitetty (liite 2).

Puutalot

Pikisaaren näkyvin ja markkinoiduin asia on tänä päivänä alueen värikäs puutaloalue. Valtaosa puukaupunkien tai puukaupunkiosien vanhasta rakennuskannasta koostuu rakennuksista, jotka ovat palvelleet asumista tai siihen läheisesti liittyvää oheistoimintaa. Nykyisin puukaupungit ovat suojeltuina vakiintuneet etupäässä asuinalueiksi. Tällaisille alueille asuminen ja mahdollisesti sen lomaan sovitettu pienimuotoinen yritystoiminta onkin mittakaavaltaan alueiden rakennuskantaan useimmiten parhaiten sopivaa toimintaa.¹⁵⁸

Pikisaaren pääkadun varressa maisemaa hallitsee Konepajan tornillinen konttorirakennus (kuva 9), joka valmistui kahdessa osassa vuosina 1885 ja 1889. Hirsirunkoinen, uusrenesanssityyliä edustava rakennus on kaksi kerroksinen ja sen yläkerrassa on ollut tehtaan johtajien asunnot. Rakennuksen nikkarityyliset koristeet on lisätty siihen todennäköisesti vuosisadan vaihteessa. Rakennuksen kaupunginpuoleinen osa on niin sanottu kilpukkarakenteinen eli sen seinät on muurattu sahalta saaduista hukkapaloista tiiliseinän

---

¹⁵⁸ El Harouny. 2008: 14.

tapaan.¹⁵⁹ Kilpukkaa on säästösyistä käytetty talojen rakennusmateriaalina, koska sitä on saatu sahoilta joko ilmaiseksi tai pientä korvausta vastaan. Esimerkiksi Pateniemessä on edelleen pystyssä sahan entisten työntekijöiden rakentamia kilpukkataloja. Konttorirakennuksen torni on myös Pikisaaren siluetissa tunnetuin yksityiskohta. Konttorirakennus on ikuistettu esimerkiksi Vallilan julkaisemaan Oulu-kankaaseen, yhdessä muun muassa Kauppahallin ja Kauppatorin makasiinien kanssa.

Kuva 9. Konepajan entinen konttorirakennus.

Kuva 10. Pikisaaren vanhoja puutaloja Pursitiellä.

---

¹⁵⁹ Pikisaari-työryhmä. 2007: 11.

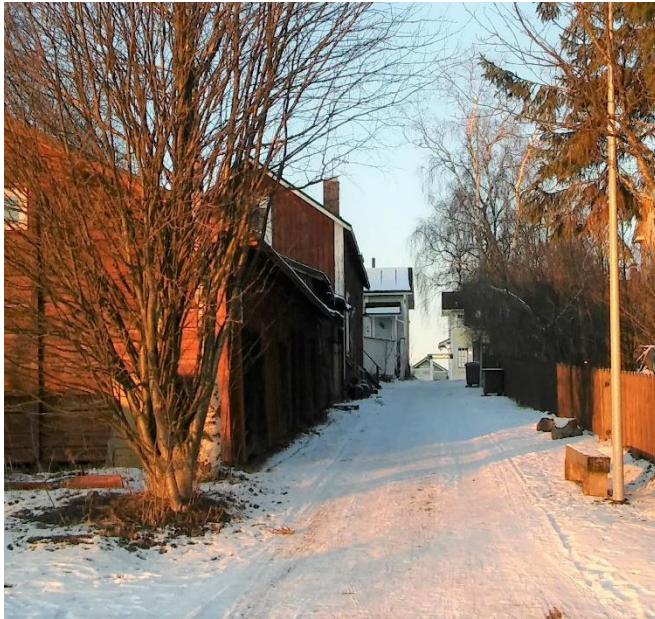
Vanhoille puutaloalueille tyypillisesti, rakennuskanta on melko matalaa ja värikästä. Matala rakennuskanta luo alueelle rauhallisen tunnelman. Historian havinaa voi havaita siellä täällä, esimerkiksi vanhoilla tai vanhan oloisilla kylteillä, joilla mainostetaan rakennuksissa toimivia yrityksiä. Puutaloalue koostuu eri ikäisistä rakennuksista, joista vanhimmat on rakennettu 1800-luvulla ja uusimmat 2000-luvulla. Ennen vuotta 2000 rakennetut asuintalot eivät ole jaottuneet alueelle, vaan rakennuskanta on hyvin kerroksellista. Uudiskohteet taas ovat selkeästi omana ryhmänä Pikisaarentien varressa. Ne erottaa selvästi vanhemmasta rakennuskannasta huomattavasti pelkistetyimmistä tyylistä sekä hillityimmistä väreistä. Osa rakennuksista on harmaita, mikä vaikuttaa hiukan tylsältä vanhempien rakennusten väriiloittelun rinnalla. Toisaalta uudisrakennukset, pelkistetyllä tyyllillään ja hillitymillä väreillä, antavat ikään kuin vanhojen rakennusten nousta esiin.

Kuva 11. Pikisaarentien uudisrakennuksia.

Vanhoilla asuinalueilla mielenkiintoa ei luo pelkästään itse asuinrakennukset, vaan myös niihin liittyvät piharakennukset sekä pihapiirit. Asumisvaatimusten ja elämäntapojen muutokset aiheuttavat kuitenkin jatkuvaa painetta muuttaa ja purkaa rakennuksia. Fyysisen ja toiminnallisen rakenteen muutosta ilmentää esimerkiksi ulkorakennusten purkaminen. Aiemmin asumiseen kiinteästi liittyneiden elinkeinojen- ja tapojen muutosten myötä, ulkorakennukset ovat jääneet vaille uutta käyttötarkoitusta. Uhkana ulkorakennuksille on monesti täydennysrakentamista varten osoitettu rakennusoikeus. Tämän myötä myös vanhat

pihapiirit ovat monin paikoin kadonneet.¹⁶⁰ Pikisaaressa käynnistyi vuonna 2021 kaavamuutosprosessi, kun Oulun kaupungin vuokra-asuntoja hallinnoiva Sivakka-konserni alkoi suunnittelemaan alueelle lisärakentamista.¹⁶¹ Uudiskohteet rakennettaisiin historialliseen pihapiiriin, jossa olevat rakennukset ovat pääsääntöisesti 1800-luvulta. Hanke on herättänyt erityisesti pihapiirissä asuvissa, mutta myös muissa alueen asukkaissa ja kaupunkilaisissa vastustusta. Uudisrakentamista vastaan on esitetty argumentteja esimerkiksi alueen kulttuurihistoriaan, maisemaan ja puutalokortteliin vedoten.¹⁶² Uudisrakennuksista olisi

Kuva 12. Valimokadun näkymä rannalta päin kuvattuna.

tarkoitus tehdä puujulkisivuisia ja korkeintaan kaksikerroksisia, eikä ne tulisi näkymään Pikisaarentielle.¹⁶³ Rakennukset näkyisivät kuitenkin rannalla kulkevalle polulle, sekä ne muuttaisivat Valimokadun näkymää, jos vanhoja piharakennuksia päätetään purkaa ja asuintaloja rakentaa niiden tilalle. Valimokadun punamultaisten varastorakennusten rivi on ehkä yksi Pikisaaren kuvatuimpia kohteita.¹⁶⁴

Kaupunginpuoleiselta sillalta tultaessa, heti tien oikealla puolella on

punainen rakennus, josta henkii vanha tunnelma (kuva 13). Konepajan laivaveistömän konepajarakennuksena toimineen makasiinin tarkkaa rakennusvuotta ei ole tiedossa, mutta sen arvellaan olevan noin 150 vuotta vanha. Kovin paljon vanhempi rakennus ei voi olla, koska kuten aiemmin mainittiin, Pikisaari poltettiin englantilaisten toimesta maan tasalle vuonna 1854. Rakennuksen hirret ovat kuitenkin huomattavasti tätä vanhempia ja niiden

---

¹⁶⁰ El Harouny. 2008: 14.

¹⁶¹ Hentilä. 2021. ”Sivakka haluaa rakentaa Pikisaareen uusia asuntoja – nykyiset asukkaat varuillaan: ”Onhan se uhka”” *Kaleva* 1.7.2021.

¹⁶² Tervonen. 2022. ”On käsittämätöntä, ettei Pikisaaren arvoa ymmärretä” *Kaleva* 15.5.2022; ; Kaarre et al. 2021. ”Millainen Pikisaari on oululaisille arvokkain?” *Kaleva* 4.9.2021.

¹⁶³ Hentilä. 2022. ”Autopaikat ratkaisevat, miten paljon Sivakka voi rakentaa Pikisaareen – ”Ei voida ajatella niin, että asukkaiden autot olisivat kaduilla”” *Kaleva* 26.8.2022.

¹⁶⁴ Kaarre et al. 2021. ”Millainen Pikisaari on oululaisille arvokkain?” *Kaleva* 4.9.2021.

kaatoajankohdaksi on lustotutkimuksilla määritelty 1630-luvun puoliväli.¹⁶⁵ Saaren teollisen toiminnan hiipuesssa 1970-luvulla, rakennus toimi ainakin jonkin aikaa venetarvikemyymälänä. Rakennus oli jonkun aikaa myös tyhjillään, ennen kuin kaupunki etsi siihen yrittäjän vuokralle. Vuosina 2001–2022 rakennus remontoitiin Museoviraston valvonnan alla **Sokeri-Jussin Kievari** -nimiseksi ravintolaksi. Rakennus siirtyi yksityiseen omistukseen vuonna 2021, kun kaupunki myi rakennuksen siinä toimivalle yrittäjälle.¹⁶⁶ Ravintolan nimi on viittaus konepajan 1940-luvulla valmistamaan höyrylaivaan, jonka tilasi Suomen Sokeri niminen yritys ja laiva nimettiin tämän mukaan Sokeri-Jussiksi. Laiva ei kuitenkaan koskaan kerennyt seilata merillä tämän nimisenä, koska se myytiin uudelle omistajalle jo ennen sen valmistumista. Useiden omistaja vaihdosten kautta laiva päätyi 1960-luvulla italiaisomistukseen ja se upposi vuonna 1969, ajettuaan karille Algerian rannikolla.¹⁶⁷

Kuva 13. Konepajan entinen laivaveistömän konepajarakennus. Nykyisin rakennuksessa toimii Sokeri-Jussin Kievari -niminen ravintola.

---

¹⁶⁵ ”Sokeri-Jussin tarinat” Sokeri-Jussin Kievarin [www-sivut](#).

¹⁶⁶ Holopainen. 2021. ”Pohjois-Pohjanmaan museon rakennus laitettiin myyntiin Oulussa – Sokeri-Jussin kievarina tunnettu makasiini Pikisaassa myydään ravintolayrittäjälle”. *Yle-uutiset* 15.9.2021.

¹⁶⁷ ”Sokeri-Jussin tarinat” Sokeri-Jussin Kievarin [www-sivut](#).

Korkeasaaren sahan rauniot

Mielenkiintoisen ristiriidan alueelle luo Pikisaaren rakennettu puoli ja Korkeasaaren hyvin vihreä viheralue, jossa kontrastia rakennuksille tuovat kasvillisuuden lisäksi myös Korkeasaaren sahan rauniot. Epäselvää on se, onko rauniot tarkoituksella jätetty alueelle vai onko ne vain jääneet purkamatta, koska alueelle ei ole ollut rakentamispainetta. Tämän kaltaisia raunioita ei ehkä mielletä perinteisessä mielessä

Kuva 14. Korkeasaaren sahan raunioita. Maisemassa näkyy nykyistä teollisuutta, Stora Enson Nuottasaaren tehtaat.

kulttuuriperinnöksi, mutta ne kertovat omalta osaltaan alueen historiasta ja ovat osa ympäristöä ja sitä kautta ihmisten kokemuksellisuutta. Raunioiden luolta löytyy myös yksi alueelle pystytetyistä infotauluista, joka kertoo alueen teollisuushistoriasta.

Suomessa tällaisista hylätyistä tai vakikäytöstä poistuneista alueista käytetään usein termiä *joutomaa*. Joutomaa käsitteenä pitää sisällään ajatuksen joutavuudesta eli joutomaa olisi jotain käyttämätöntä tai ylimääräistä. Joutomaa on kuitenkin ylimääräistä vain tietystä näkökulmasta tarkasteltuna. Vaikka maa-alue olisi virallisesti merkitty käyttämättömäksi, se ei välttämättä todellisuudessa ole autio tai staattinen tila, vaan siellä liikkuu ihmisiä sekä eläimiä, ja ne voivat olla kasveille tärkeitä elinympäristöjä. Joutomaa käsitteenä on varsin laaja, pitäen sisällään oikeastaan kaikki hylätyt tai varsinaisen toimintansa menettäneet tilat, kuten esimerkiksi erilaiset rakennukset tai vaikka hoitamattoman metsätilkun kaupungin keskellä. Tutkimalla joutomaiden eri käyttäjäryhmiä, tilojen käyttöä ja niille annettuja uusia merkityksiä, voidaan selvittää ihmisten käsityksiä ympäristöstään.¹⁶⁸ Hylätyt paikat antavat täysin erilaisen vapauden tehdä asioita ja toteuttaa omilla tavoillaan tilan käyttöä, kuin mikään muu julkinen tai yksityinen tila. Joutomaat voivatkin näin ollen tarjota tietynlaisen pakopaikan tai ”aukon” muuten hyvin säännellyssä kaupunkiympäristössämme.

---

¹⁶⁸ Peltonen. 2013: 6–7, 23.

Korkeasaaren sahan rauniot ovat osana alueella liikkuvien ihmisten toimintaa, koska rantapolku kulkee raunioiden läpi ja osittain niiden päältä. Kiertäessäni valokuvaamassa saarta, samaan aikaan raunioille sattuneet ihmiset eivät kuitenkaan näyttäneet juurikaan kiinnostavan niihin huomiota. Kyseessä oli lenkkeilijöitä, joille paikka oli todennäköisesti tuttu jo entuudestaan. Ainoastaan yksi ihminen pysähtyi lukemaan sahan historiasta kertovaa infotaulua läsnäoloni aikana. Raunioilla on kuitenkin näkyvissä ihmisten toimintaa, koska niihin on piirretty graffiteja ja muita kuvia. Kaksi betonia on myös kokonaan maalattuja, toinen vaalean siniseksi ja toinen vaalean punaiseksi. Näiden betonien maalaaminen saattaa liittyä alueella järjestettyihin taidepolku-tapahtumiin (liite3).

Pikiruukin alue

Pikisaaren pohjoistörmällä sijaitseva pikiruukin alue on nykyisin suojeltu muinaisjäännöskohde. Törmän keskiosa on aukea alue, jota reunustavat puut. Alueen läpi kulkee muutamia epävirallisia polkuja, jotka ovat kuluttaneet maanpintaa sen verran, että varsinkin niiden kohdilla maasta erottaa hyvin mustia, kovia ja tervalle tuoksuvia laattoja sekä puurakenteita. Hyttisen mukaan pienpoltto on näin edelleen läsnä Pikisaarella, näiden

Kuva 15. Pikiruukista kertovia merkkejä, puurakenteita ja tervalle tuoksuvia pikilaattoja.

menneestä toiminnosta kertovien näkyvien merkkien kautta. Nämä merkit eivät välttämättä kuitenkaan kerro paikalla kävijöille mitään saaren menneisyydestä, jos pienpolton fyysisiä jäänteitä ei osata tulkita. Nämä nähtävissä, kosketeltavissa ja haisteltavissa olevat fyysiset jäänteet kuitenkin luovat jatkuvasti uusia, paikkaan liittyviä aistimuistoja.¹⁶⁹ Pikiruukin alueella on nykyisin myös infotaulu, jossa kerrotaan pikiruukin toiminnasta.

---

¹⁶⁹ Hyttinen 2021: 137.

Pikiruukin alue tuskin näyttäytyy ohikulkijalle kovinkaan kummoisena paikkana. Kohde pitää oikeastaan tietää etukäteen, jotta siihen osaa pysähtyä. Infotaulu ohjaa toki jonkin verran, mutta senkään avulla maassa näkyviä tervalaattoja ja puurakenteita ei välttämättä osaa etsiä. Tämän lisäksi pienpolton fyysiset jäänteet ovat kesäisin kasvillisuuden peittämiä. Alue on kuitenkin mielenkiintoinen, koska se tarjoaa tervantuoksun kautta sellaisen aistikokemuksen, jota harvoilla muinaisjäännöskohteilla pääsee kokemaan.

Kuva 16. Pikisaaren pohjoispuolelta näkyvät Toppilan tehtaat.

Pohjoistörmän maisemaan piirtyy myös Toppilan Turveruukin tehtaan piiput, jolloin paikka luo tietynlaisen jatkumon menneestä teollisuudesta nykyiseen teollisuuteen.

4.2. Taiteen ja kulttuurin alueena

Pikisaaren muuttuminen vanhasta teollisuusalueesta taide- ja käsityöläisammattimaisten asuttamaksi paikaksi voidaan yhdistää osaksi laajempaa vanhojen teollisuusalueiden uudelleenkäyttöä kulttuurisina kohteina. Suomessa on nähty 1900-luvun lopulla esimerkiksi useilla ruukkialueilla muutosprosessi tehdasyhdyskunnasta matkailu- ja kulttuuriperintökohteeksi. Tyypillistä alueille on ollut niiden vanhan teollisen pohjan romahdus, minkä takia elinkeino- ja usein myös väestöpohja on rakentunut aivan uudella tavalla. Monessa Suomen rautaruukissa kulttuuri- ja taidealat ovat olleet uusien elinkeinojen ja identiteetin perusta matkailun ohella.¹⁷⁰ Esimerkiksi Suomessa Fiskarsin alueella voidaan hahmottaa samanlainen monin paikoin tietoisesti valittu kehityskulku. Valtiotieteilijä **Rauno Sairinen** (2019) valottaa artikkelissaan ”*Fiskarsin ruukin tuotannolliset vaiheet ja niiden vaikutus ruukkimiljööseen: Rauta- ja kupariruukista kulttuuri- ja matkailuruukiksi*”, miten teollisuuden muutokset ajoivat Fiskarsin ruukin taloudellisesti heikoille. Ruukin uudeksi

---

¹⁷⁰ Sairinen. 2019: 9.

kehitysideaksi nostettiin määrätietoinen taiteilija- ja käsityöläisruukin kehittäminen. Kiinteistöjä myytiin tarkkaan harkiten niille, jotka halusivat tulla alueelle töihin. Asuinkiinteistöjen lisäksi, rakennuksissa oli edullisia työtiloja eri taide- ja käsityöläisalojen toimijoille. Niin sanotun kulttuuriruukin syntyminen mahdollisti samalla myös matkailu- ja asumisruukin muodostumisen.¹⁷¹

Jo vuoden 1976 Pikisaaren käyttösuunnitelmassa Puijola nostaa esille mahdollisuuden luoda Pikisaaresta Tampereen keskustan veroinen teollisuushistoriaa hyödyntävä kaupunkiympäristö.¹⁷² Myös vuoden 2007 kehittämissuunnitelmassa saaren kehittämisen esikuviksi nostettiin Fiskarsin ja Suomenlinnan kulttuuriympäristöt.¹⁷³ Pikisaaren nykyinen identiteetti nojaakin vahvasti alueella asuvaan taiteilijoiden- ja käsityöläistenyhteisöön. Alueelle on tämän ansiosta tullut myös muuta kulttuurialan toimintaan, kuten vanhoissa Oulun seudun ammattiopiston (OSAO)¹⁷⁴ tiloissa toimiva Kulttuurikiihdyttämö [TILA] Oy, joka tarjoaa työtiloja luovanalojen ammattilaisille.¹⁷⁵ Lisäksi Vanhan Villatehtaan rakennuksessa on vuoteen 2021 asti toiminut taidegalleria Galleria Harmaja. Nykyisin entisissä taidegallerian tiloissa toimii Muotoilukeskus PROTO, joka on pohjoissuomalaisen muotoilijoiden yhdistys. Keskuksessa järjestetään muotoiluun liittyviä näyttelyitä sekä tapahtumia.¹⁷⁶

Pikinen Poloku

Pikinen Poloku on ympäristötaidetapahtuma, joka on järjestetty Pikisaareissa vuodesta 2019 lähtien. Tapahtumassa alueen ammattitaiteilijat toteuttavat veistoksia, maalauksia ja installaatioita Vanhan Villatehtaan pihalle, rantatielle ja metsään. Tapahtumassa taidetta ja sen tuomia elämyksiä voi kokea ulkoilmassa, luonnon ja maiseman kanssa vuoropuhelussa. Vanhalla Villatehtaalla työskentelevä ja vuoden 2022 taidetapahtumaan osallistunut taiteilija **Leena Kangas** kuvailee tapahtuman ja Pikisaaren välistä yhteyttä seuraavasti ”*Pikisaari on ympäristönä mielenkiintoinen, koska saaren rannat ja metsiköt eivät ole vain puhtaasti luontoa vaan rajatilaa luonnon ja ihmisen tekemän välillä. Samoin on polun teosten kanssa. Nekin*

---

¹⁷¹ Sairinen. 2019: 26–27.

¹⁷² Puijola. 1976: 15

¹⁷³ STT. Kaleva. 2007. ”Oulun Pikisaaresta kaupungin kulttuurikeskus”. *Kaleva* 23.8.2007

¹⁷⁴ OSAO lopetti kulttuurialan koulutuksen Pikisaareissa vuonna 2020.

¹⁷⁵ ”Kulttuurikiihdyttämö [TILA] Oy” Kulttuurikiihdyttämö ry:n [www-sivut](#).

¹⁷⁶ ”PROTO”. Pohjois-Suomen muotoilijat ry:n [www-sivu](#).

Kuva 17. Veikko Törmäs
Avaus-teos vuonna 2020.

jakaantuvat tavallaan kahteen osaan: toiset taipuvat enemmän osaksi luontoa, toiset enemmän kohti rakennettua ympäristöä”¹⁷⁷

Tapahtuman periaatteena kerrotaan olevan ympäristön ja luonnon kunnioitus. ”*Polun paikkasidonnaiset teokset kääntävät katseen lähelle ja toimivat näin myös saaren miljöötä ja luontoa suojelevasti*”.¹⁷⁸ Teokset ovat paikallaan noin neljän kuukauden ajan, jolloin sään ja luonnon armoilla ne voivat muuttua esilläolonsa aikana.

Osa taidepolun teoksista oli tehty Korkeasaaren sahan raunioille. Ne olivat joko raunioiden seassa tai ne oli tehty raunioihin, kuten maalattu niihin. Taiteentilana rauniot toimivat rosoisena kontrastina taideteoksille ja taide taas nostaa rauniota näkyviksi myös niille kulkijoille, jotka eivät välttämättä muuten kiinnittäisi niihin huomiota. Osa tapahtuman teoksista kokee

esilläolonsa aikana oman raunioitumisprosessinsa, jolloin ne ovat raunioiden tapaan jatkuvassa muutoksessa ja vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa.

Pikinen Poloku on yksi alueen tapahtumista, joka avaa saarella työtä tekevien taiteilijoiden työskentelyä yleisölle. Luovuutta ei ole ainoastaan taiteen ja kulttuurin uusien muotojen tuottaminen. Myös kulttuurin vastaanottaminen on ymmärrettävissä luovuudeksi, koska myös silloin tuotetaan jotain uutta –merkityksiä.¹⁷⁹ Muita alueella järjestettäviä tapahtumia ovat muun muassa Designtori-tapahtuma, jossa on esillä ja myynnissä eri muotoilijoiden ja

Kuva 18. Vesa Rannan teos *Tuulenpieksämä* vuonna 2020, sahan raunioilla.

¹⁷⁷ “Pikinen Poloku 2022” Oulun Taiteilijaseura -63 ry:n www-sivu.

¹⁷⁸ “Pikinen Poloku 2022” Oulun Taiteilijaseura -63 ry:n www-sivu.

¹⁷⁹ El Harouny. 2008: 113.

kädentaitajien tuotteita¹⁸⁰, sekä Pikipop-musiikkifestivaalit, joka keskittyy niin sanottuun vaihtoehtomusiikkiin, kuten indiemusiikkiin sekä paikallisissa nousussa oleviin bändeihin.¹⁸¹

4.3. Muistin välittämisen paikkana

Sosiologi **Miikka Pyykkösen** (2022) mukaan toiveena on, että tutustuttuaan kulttuuriperintöön kaupunkilainen aktivoituu kulttuurisena toimijana tai ainakin käyttää enemmän kulttuuripalveluja. Hänen mukaansa, kun kulttuuriperintö on asetettu helposti lähestyttäväksi ja saavutettavaksi, kaupunkilaiset osallistuvat siihen, mikä kasvattaa heidän kulttuurista pääomaansa eli antaa kokemuksia, elämyksiä, tietoa, verkostoja ja taitoja. Nämä kaikki taas auttavat ihmisiä ja innostavat heitä osallistumaan kulttuurielämään entistä monipuolisemmin ja aktiivisemmin. Tämä taas edesauttaa sitä, että kaupunki, kaupunkikulttuuri ja kulttuuriperintö pysyvät elävinä, samalla tuottaen kaupunkilaisten monipuolista vuorovaikutusta ja yhdenvertaisuutta.¹⁸² Pikisaaren teollista kulttuuriperintöä ja sen muistamista välitetään alueella kävijöille esimerkiksi digitaalisella *Kaupunkireitti*-sovelluksella sekä alueelle pystytetyillä infokylteillä.

Pikisaaren kaupunkireitti

Lataamalla älypuhelimeen ilmaisen Nomadi-sovelluksen, pystyy erilaisia Oulun kaupunkireittejä katsomaan puhelimesta. Jos reitin lataa puhelimen muistiin, voi reittikarttaa käyttää myös ilman verkkoyhteyttä. Vaihtoehtoisesti reitin voi katsoa myös nettiselaimella CityNomadin kotisivuilta.

Pikisaaren reittikartta kertoo saaren historiasta melko kattavasti, alkaen 1600-luvun pikiruukista. Sovelluksesta näkee eri paikkojen sijainnit ja kohdetta painamalla saa lisätietoja kyseisestä paikasta tai rakennuksesta, vaikka kohteiden omat tekstitiedot ovatkin hyvin suppeita. Pikisaaren kohteista sovellukseen on merkitty reitin varrelle Sokeri-Jussin Kievari, Konepajan valimo, uimahuone, emalitehdas, Vanha Villatehdas, konepajan kaksi työläistenasuntoa, Konepajan konttorirakennus, Merimiehenkotimuseo (Matilan talo) ja

---

¹⁸⁰ “DESIGNTORI 2022” Mun Oulu www-sivut.

¹⁸¹ “Pikipop palaa juurilleen Pikisaareen”. Mun Oulu www-sivut.

¹⁸² Pyykkönen. 2022: 68.

Arkkitehtikillan kiltatalo (Kolmen fröökynän talo). Lisäksi reitin ulkopuolelle on merkitty kohteiksi Pikisilta, Oulun Pammauksen muistomerkki, pikiruukki sekä salmi, joka ennen erotti Pikisaaren ja Korkeasaaren toisistaan. Retkeilyreittiin ei ole merkitty ollenkaan Korkeasaaren sahan raunioita ja tekstissä saha on mainittu ainoastaan kerran, mutta sen historiaa ei ole sen enempää avattu. Reitti on saatavissa, ainakin työn tekemisen hetkellä, ainoastaan suomenkielellä.

Pikisaari on yhtenä kohteena myös kaupunkireiteissä *“Historian jäljillä Oulussa”* sekä *“Kävelylle Oulujoen suistoon”*. Molemmat reitit, ainakin Pikisaaren osalta, vaikuttavat olevan enemmän turisteille suunnattuja kuin paikallisille. Niissä Pikisaaresta kerrotaan hyvin lyhyesti ja saarelle merkityt kohteet ovat alueen majoituspalveluita, ravintola sekä museo.

Reittikartat ovat helposti saatavilla, mutta niitä ei tunnuta juurikaan mainostavan missään, joten monet ihmiset eivät ole välttämättä niistä tietoisia. Kartta on kuitenkin selkeä ja helppokäyttöinen. Reitti on kätevä tapa tutustua saaren historiaan omaan tahtiin sekä se mahdollistaa suuremman tietomäärän kuin esimerkiksi infokyltit, koska sen tekstimäärä ei ole samalla tavalla rajattu tiettyyn esitysmuotoon. Tämän takia retkeilyreittiin toivoisi esimerkiksi vanhoja valokuvia alueesta, koska ne elävöittäisivät historiaa aivan omalla tavallaan. Ainoastaan villatehtaasta oli vanha valokuva, mutta on mahdollista että tätä työtä tehdessä retkeilyreitti on vielä keskeneräinen ja sitä mahdollisesti päivitetään tulevaisuudessa.

Infokyltit

Pikisaarella on neljä infokylttiä, joissa kerrotaan saaren historiasta ja ympäristöstä. Yksi kylteistä on Konepajan uimahuoneen vieressä. Teksti käsittelee suurimmalta osin nimenomaan uimahuoneen historiaa. Konepajan historia on käyty läpi aika tiiviisti. Kyltissä on tämän lisäksi valokuva uimahuoneesta vuodelta 1948 sekä piirustus uimahuoneen rakenteesta. Lisäksi kyltissä on kartta, johon on merkitty konepajan päärakennus (konttori), Pikisilta, Konepajanpuistoksi nimetty ranta-alue sekä

Kuva 19. Konepajan uimahuone.

Pikisaaren silta. Karttaan ei ole merkitty lähellä sijaitsevaa konepajan valimorakennusta, joka näkyy hyvin uimahuoneelta. Syynä voi olla se, että nykyisin asuinkäytössä oleviin rakennuksiin ei haluta keskittää liikaa alueella kävijöiden huomiota, asuinrauhan säilyttämiseksi.

Toinen kyltti löytyy Korkeasaaren sahan raunioilta. Kyltin teksti kertoo sahan historiasta melko kattavasti sekä siinä on lisäksi hiukan yleisesti saha- ja metsätalouden historiasta. Tämän lisäksi tekstissä mainitaan Korkeasaarella sijainneista muista rakennuksista, kuten asuin- ja varistorakennuksista. Tämä on mielenkiintoista, koska Korkeasaaren puolen rakennuksista ei ole kovin helpolla löydettävissä tietoa, eikä niitä nosteta muissa lähteissä esiin. Korkeasaaren historiasta mainitaan lähes yksinomaan saha ja sen toiminta. Infokyltin tekstin mukaan saarella olisi kuitenkin sijainnut sahaan liittyvä asuinrakennus, joka olisi purettu vasta 1980-luvulla. Siinä mainitaan myös, että saaren maastossa on mahdollisuus nähdä myös muiden rakennusten jäänteitä. Saarella voisi siis olla myös muita rauniokohteita, mutta niitä ei onnistuttu näkemään alueella käyntien yhteydessä, mahdollisesti tiheän kasvillisuuden takia.

Kyltissä on myös kaksi valokuvaa sahasta sekä siinä on kuvailtu sahan vaikutusta ympäröivään maisemaan, esimerkiksi kuvailemalla lautatarhoja sekä tehtaan piippua “...piippui

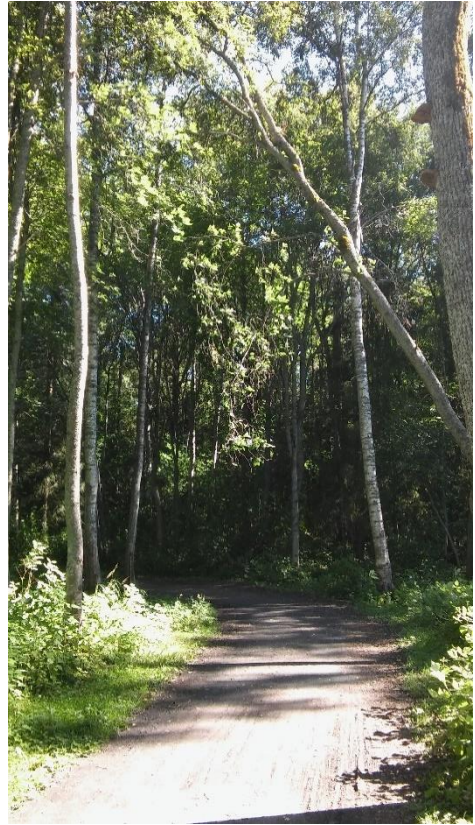

näkyi puuttomalla saarella kauaksi...”. Sahan betonisten perustusten lisäksi, maastossa on nähtävissä myös tiiliset perustukset sahan voimalaitoksesta sekä piipusta. Teksti ei kerro sitä, miksi rauniot ovat jääneet tai jätetty alueelle, eikä sitä, mikä merkitys niillä on maisemassa tai ympäristössä tänä päivänä.

Kuva 20. Korkeasaaren sahan raunioilla näkyvä tiilinen perustus.

Kolmas infokyltti löytyy Korkeasaaren ja Pikisaaren rajoilta, pohjoisen rantapolun ja saarta halkovan kevyenliikenteen väylän risteyskohdasta. Kyltin aiheena on alueen luonto, mutta siinä mainitaan myös muutamalla lausella saaren historiasta sekä topografisesta muutoksesta. Teksti keskittyy kuitenkin lähinnä luettelemaan alueelta löytyviä kasveja ja sitä, missä niitä voi nähdä. Siinä kerrotaan kuitenkin se, että monet saarelta löytyvät kasvit ovat

painolasti- ja kulttuurikasveja, tosin teksti ei juurikaan avaa sitä, mitä nämä tarkoittavat. Tekstin lopusta voi päätellä, että painolastikasvit ja niiden leviäminen alueelle liittyy laivaliikenteeseen. Esimerkkinä on villanukula, jota esiintyy Pikisaassa ja joka on hyvin harvinainen. Kasvit kertovat omaa tarinaansa saaren historiasta ja elämästä siellä, mutta sitä asiaa infokyltin teksti ei harmillisesti lähde avamaan. Tekstin perusteella saaren kasvillisuudesta, erityisesti puustosta, saa kuvan että se on paljon vanhempaa, mitä se ilmakuvien perusteella oikeasti on. Siinä ei myöskään kerrota teollisuuden aikaisesta kasvillisuudesta tai sen vähäisyydestä, eikä siitä että alueen kasvillisuus on suurelta osin tarkoituksella istutettua, osana saaren vehreyttämistavoitteita. Tämän takia saaren kasvillisuudesta ei voi puhua luonnontilaisena alueena, koska myös se on pitkälle ihmisten käden jäljen tulosta.

Kuva 21. Korkeasaaren lehtimetsää.

Neljäs infokyltti löytyy pikiruukin alueelta, rantapolun vierestä. Teksti kertoo pikiruukin historian eri vaiheista ja tämän lisäksi yleisesti pien valmistuksesta. Siinä on kerrottu myös lyhyesti alueella suoritetuista arkeologisista kaivauksista, sekä mainittu alueen olevan muinaismuistolain suojaama muinaisjäännöskohde. Kyltissä on lisäksi kaksi valokuvaa arkeologisista kaivauksista ja niiden kuvateksteissä lyhyesti mainittuna kaivausten rakenne- ja esinelöydöistä. Tämän lisäksi kyltissä on kartta vuodelta 1804, johon on merkitty “olet tässä” merkki, jonka voi tulkita eräänlaiseksi ajallisen jatkumon esittämiseksi. Karttaan on merkitty pikipolttimo, laivanrakentamot ja meritulli. Tekstissä on myös maininta alueella vienosti tuoksuvasta tervasta.

Kuva 22. Pikiruukin alue, jossa voi havaita pikiruukin jättämiä jälkiä.

4.4. Imagon ja matkailun resurssina

Vanhat teollisuuskohteet voidaan nähdä alueellisissa kehityshankkeissa sekä yhteisen kulttuuriperinnön painopistealueina että houkuttelevina ja taloudellisesti kannattavina matkailuvaltteina. Teollinen perintö saatetaan parhaimmillaan ”ankkuroida paikalliseen identiteettityöhön, joka voi lisätä alueellista hyvinvointia ja parantaa historiallisten kohteiden suojeluedellytyksiä”.¹⁸³ Matkailun kontekstissa kulttuuriperinnön ja kokemusten rakentamiseen liittyvät valinnat korostuvat. Esimerkiksi yhteisöjä voidaan katsoa hyvin monista näkökulmista. Kuten kuinka viranomaiset tai matkailijat näkevät alueelliset yhteisöt ja kuinka taas alueelliset yhteisöt näkevät oman suhteensa siihen perintöön, jota he ulospäin toiminnallaan edustavat.¹⁸⁴

Hanna Mattilan ja **Tuomas Ilmavirran** (2013) mukaan nykyisessä kulttuurisessa kaupunkikehittämisessä varsinaisena päämääränä ei välttämättä ole muistin ja historiatietoisuuden vaaliminen, vaan sillä saatetaan myös ”estetisoida” historiaa ja hämärtää kollektiivisia muistojamme. Silloin kun menneisyyden merkit nostetaan esiin aistimellisen kokemuksen kohteina, saattaa alkuperäinen merkitys jäädä elämyksellisten miellyttävyyksien peittoon. Heidän mukaansa estetiikalla on ikään kuin paradoksaalinen kaksoisrooli: ”*esteettiset objektit saattavat nostaa esille historiallisia sisältöjä, mutta sellaisessa muodossa, että*

---

¹⁸³ Immonen et al. 2018: 31.

¹⁸⁴ Vahtikari et al. 2021: 378.

*sisältöjen esittäminen edistää itse asiassa historiallisten merkitysten unohtamista.*¹⁸⁵ Historian ja kulttuuriperinnön estetisoiva esittämistapa antaa kohteille todellisuudesta erillisen olemassaolon, samalla irrottaen kohteet tiedollisten ja moraalisten merkitysten maailmasta. Tämä mahdollistaa kohteiden alkuperäisten historiallisten, poliittisten ja moraalisten merkitysten valikoivan muistamisen tai unohtamisen, mutta myös niihin liittyvien merkitysten tietoisuuden muokkaamisen. Tämä ilmenee nykyään esimerkiksi kaupunkien imagonrakentamisessa ja alueiden ”brändäämisessä”. Teollisuuteen liittyvät ikävät kokemukset, kuten köyhyys tai sosiaalinen epätasa-arvo harvoin palvelevat tällaisessa imagonluonnissa. Teollisuuteen liittyy toki myös myönteisiä muistoja, kuten työn kautta noussut elämänlaatu tai usko kehityksen vakauteen.¹⁸⁶

Visit Oulun -mainostekstissä Pikisaarta kuvaillaan muun muassa termillä ”*idyllinen vanhakaupunki*”. Alueen historiassa viitataan ainoastaan laivanrakennukseen ja tervantuotantoon. ”*Oulun historian laivanrakennus- ja tervakulttuuriin liittyvässä vanhassa teollisuusmiljöössä rakennettiin laivoja jo 1600-luvulla. Myöhemmin saarella valmistettiin tervapääkaupungin tervajalosteita.*” Tekstissä ei mainita ollenkaan pikiruukkia, johon koko alueen teollisuus kuitenkin pohjautuu. Teksti korostaa myös melko paljon merellisyyttä ja merimiehiä, jonka avulla sujuvasti markkinoidaan alueella toimivaa Merimiehenkotimuseota. Myöskään Kulttuuripääkaupungin 2026 -hakukirjassa ei juurikaan viitata alueen historiaan, kuin ainoastaan lauseella ”*erityisasema Oulun historiassa*” sekä sen yhteydessä lyhyellä maininnalla pikiruukista.

”*Pikisaaren historiallisen miljöön ympärille on kehittynyt aitoa käsityöläisyyttä kunnioittava puukaupunkiyhteisö ja se on mielenkiintoinen käyntikohde kulttuurimatkailijalle.*” Alueella asuvia käsityöläisiä tuodaan teksteissä esille ja erityisesti alueen asukkaiden yhteisöllisyyttä halutaan korostaa. Nykyisessä länsimaisessa yhteiskunnassa yhteisöllisyyden heikkeneminen on herättänyt huolta, koska yhteisö nähdään usein keskinäiseen vuorovaikutukseen sitoutuneena ihmisryhmänä ja siihen kuuluvien yksilöiden vastavuoroisena huolenpitona. Yhteisö voidaan kokea menneisyyttä kuvastavana ihanteena ja tulevaisuuden haaveena.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ Mattila & Ilmavirta. 2013: 350–351.

¹⁸⁶ Mattila & Ilmavirta. 2013: 351–352.

¹⁸⁷ El Harouny. 2008: 164.

Puukaupungin osan korostamisen voidaan katsoa olevan hyvää mainontaa alueelle, koska Suomessa on paljon suosittuja matkailukohteita, jotka nojaavat nimenomaan vanhoihin puutaloihin ja niistä muodostuviin kaupunginosaan, kuten Vanha Rauma ja Vanha Porvoo. Visit Oulun tekstistä voi myös havaita tulevan Kulttuuripääkaupunki 2026 -hankkeen vaikutuksen, koska aluetta mainostetaan erityisesti ”*kulttuurimatkailijoille*”.

”*Pikisaaresta kehitetään ainutlaatuinen kulttuurisaari, jossa taide, luonto ja luovuus kukoistavat rinta rinnan...*”. Hakukirjan tekstissä on selkeästi linja, jossa katsotaan ajallisesti mieluummin eteen- kuin taaksepäin ja maalaillaan kuvaa alueen tulevaisuudesta: ”*Saarella toimivat luovan työn tekijät auttavat muuttamaan Pikisaaren vuonna 2026 urbaaniksi kyläksi, Oulun asukkaiden, taiteilijoiden ja turistien yhteiseksi kulttuurikeitaaksi.*” Alueen avaamista kaikille kaupunkilaisille korostetaan myös hakukirjan tekstin muissa kohdissa. Erityisesti villatehtaan alueesta maalaillaan tulevaisuudessa yhteistä paikkaa, jossa olisi yleisölle esimerkiksi auki olevia tiloja, ravintoloita ja gallerioita.

Jo vuonna 2007 tehdyssä Pikisaaren kehittämissuunnitelmassa Pikisaaresta visioitiin Oulun kulttuurikeskittymää, joka olisi entistä enemmän avoinna saaren asukkaiden lisäksi myös muille oululaisille ja matkailijoille. Työryhmän tavoitteena oli luoda alueesta samanlaisia kulttuurihistoriallisesti arvokas ja kiinnostava alue kuin esimerkiksi Suomenlinna tai Fiskars ovat.¹⁸⁸ Tuolloin ideat tuntuivat kuitenkin jäävän ainoastaan suunnitelman tasolle. Tämän työn tekemisen hetkellä kulttuuripääkaupungin hakukirjan suunnitelmat Pikisaaren osalta eivät ole vielä lähteneet kunnolla käyntiin. Asiaan on vaikuttanut villatehtaan alue, joka on suunnitelmien keskiössä ja jonka kiinteistöistä suurimman osan omistaa edelleen Oulun seudun koulutuskuntayhtymä (Osekk). Kiinteistöt ovat olleet suunnitelmissa myydä Oulun kaupungille, mutta päätöksiä asiaan suhteen ei ole vielä tehty. Villatehtaan kiinteistöihin on kuitenkin viime vuosina tullut useita uusia kulttuurialan toimijoita, sekä esimerkiksi ravintoja ja baari.

Molemmat tekstit keskittyvät alueen nykyiseen kulttuuriin ja sen kehittämiseen. Pikisaaresta halutaan luoda kuva kulttuurisesti monipuolisena paikkana, joka tarjoaa elämyksiä ja kokemuksia, niin paikallisille kuin matkailijoille. Teollisuushistoriaa ei juurikaan nosteta kummassakaan tekstissä esiin, se luo vain pohjan sille, miksi aluetta tulisi pitää merkittävänä.

---

¹⁸⁸ STT. Kaleva. 2007. ”Oulun Pikisaaresta kaupungin kulttuurikeskus”. *Kaleva* 23.8.2007; Sankala. 2007. ”Pikisaaren tulossa kulttuurikeskus”. *Kaleva* 24.8.2007.

Toisaalta tämä saattaa johtua siitä, että saarella ei ole enää mitään selkeästi teollisuuteen viittaavaa. Saaren teollisuushistorialliset jäänteet ovat sen verran saneerattuja, että ne eivät enää juurikaan ilmennä niiden aiempaa teollista toimintaa, jolloin muistojen ja merkitysten välittäminen ajallisesta jatkumosta on hyvin vaikeaa. Satunainen kävijä ei välttämättä saa paljoakaan irti pelkästään diskursiivisesti tuotetusta muistosta, jolloin alueen nykyinen käyttötarkoitus korostuu ja luo kiinnostuksen vierailija paikassa.

5. MONINAINEN PERINTÖ JA TULEVAISUUDEN POTENTIAALI

5.1. Työn tulosten yhteenveto

Laurajane Smithin mukaan ei ole tiettyä hetkeä, jolloin kulttuuriperintö syntyy, vaan se muodostuu valikoimasta tekoja ja toimintoja, joihin sisältyy muun muassa muistamista, tiedon ja muistojen jakamista, identiteetin vahvistamista ja ilmaisemista sekä sosiaalisia ja kulttuurisia arvoja ja merkityksiä. Perintö luo tunteita ja kokemuksia, jotka itsessään luovat yhteenkuuluvuuden ja identiteetin tunnetta.¹⁸⁹ Pikisaaren kulttuuriperintö muodostuu tänä päivänä monipuolisesti alueen historiasta, sen aineellisista kuin aineettomista jäljistä, sekä nykypäivän alueella tapahtuvasta kulttuuritoiminnasta. Myös alueen luonto ja maisema ovat tärkeä osa paikan identiteettiä ja kokemuksellisuutta.

Pikisaaren muodostuminen teollisuusalueesta merkittäväksi kaupunkitilaksi on päättäjien ja paikallisten asukkaiden ajansaatossa tapahtuneiden valintojen tulosta, mutta alueen tapahtumat ovat myös liitettävissä laajempiin kulttuuriperintöön ja historiallisiin teollisuusalueisiin liittyviin ilmiöihin. Uhka koko saaren vanhan rakennuskannan purkamisesta oli osa laajempaa 1960-luvun ideologiaa kaupunkitilan tehokkaammasta käyttöönotosta ja uudistamisesta. Alueen historiallinen ja arkkitehtuurinen merkitys sitoutuu taas laajempaan teollisuusalueiden uudelleen arvottamiseen. Tämä liittyy vahvasti yleisesti teollisuuden muutokseen ja jälkiteolliseen aikaan, kun vanhaa teollisuutta sisältäneet kaupunkialueet alkoivat muodostua katoaviksi alueiksi ja muiston paikoiksi. Näiden alueiden säilymiseksi niiden merkitys piti kuitenkin muodostaa uudestaan ja löytää niille uusia käyttötarkoituksia. Alueet olivat teollisuuden aikana toimineet hyvin usein myös asuinpaikkoina, joten asuinympäristönä

---

¹⁸⁹ Smith. 2006: 83

jatkaminen oli luonteva jatkumo jo valmiille asuinrakennuksille. Teollisuusrakennukset eivät kuitenkaan sellaisenaan olleet kovin helposti käytettävissä uusiin tarkoituksiin, joten niitä on jouduttu saneeraamaan. Nämä saneeraukset ja uudet käyttötarkoitukset ovat mahdollistaneet niiden säilymisen maisemassa. Samalla ne ovat usein menettäneet niiden teollisuuteen viittaavat piirteensä, kuten tehtaan piiput. Myös niihin liittyvät muut rakennukset, kuten varastot ja aitat, ovat tulleet puretuiksi. Tämä on muokannut alueiden maisemaa, joka ei useinkaan enää muistuta teollisuusajoista. Näitä historiallisia muistoja ja merkityksiä pidetään yllä kerrotuilla narratiiveilla, jotka ovat usein hyvin valikoituja.

Pikisaaressa on asiantuntijoiden ja viranomaisten määrittelemää perintöä, kuten suojelluksi muinaisjäännöskohteeksi luokiteltu pikiruukinalue. Ruukkialue ei välttämättä näyttäydy kuitenkaan paikalla kävijöille kovinkaan merkittävänä paikkana, vaikka siellä on maanpinnalle näkyviä fyysisiä jälkiä pikiruukista. Pikisaaren aineellinen kulttuuriperintö muodostuu lisäksi teollisuuden aikaisista rakennuksista, jotka eivät enää saneerattuina kohteina kuitenkaan muistuta niiden teollisesta historiasta. Lisäksi tiiliset tehdasrakennukset jäävät aika lailla piiloon niiden ympärille rakennettujen uudisrakennusten sekaan. Työläisten puutalot taas erottuvat hyvin uusista taloista, niiden arkkitehtuurin ja pastellisten värien kautta.

Alueen arkeologista kulttuuriperintöä on jonkin verran esillä Merimiehenkotimuseossa, jossa voi tutustua saarella tehtyjen arkeologisten kaivausten löytöaineistoon. Näyttely myös kertoo siitä, mitä erilaiset löytöryhmät mahdollisesti kertovat pikiruukin aikaisesta yhteisöstä ja elämästä saarella. Museoon on ilmainen sisäänpääsy, mutta se on auki lähinnä vain kesäisin ja satunnaisesti muina aikoina. Aikojen saatossa hieman unholaan jäänyttä pikiruukkia ja sen toimintaa tuo uudelleen esille myös Marika Hyttisen vuonna 2021 valmistunut väitöskirja.¹⁹⁰ Väitöskirja ei ole julkisesti luettavana internetissä, mutta se on ainakin tällä hetkellä saatavissa kirjakaupoissa sekä sen voi lainata Oulun kirjastosta.

Pikisaaren Konepajan puistossa sijaitseva uimahuone on hyvin suosittu valokuvauksen kohde ja paikka. Erityisesti hyvällä ilmalla ihmiset käyvät kuvamaassa paljon uimahuonetta sekä monet käyvät siellä kuvauttamassa itseään. Paikan käyttöön luo omanlaista ristiriitaansa uimahuoneen lähes jatkuva sotkeminen, kun sen rakenteisiin piirrellään kuvia ja kirjoitetaan tekstejä (liite 4). Teollisuusaikaiseksi fyysiseksi jäänteeksi on jäänyt myös Korkeasaaren sahan rauniot, jotka eivät ole suojeltua kulttuuriperintöä. Rauniot kuitenkin kertovat omaa tarinaansa menneestä ja ne ovat osa alueella liikkuvien ympäristöä. Rantatietä liikkuva kulkija joutuu

---

¹⁹⁰ Hyttinen. 2021.

menemään raunioiden läpi ja osittain niiden päältä, jolloin teollisuuden jäänteet ovat osa siellä liikkuvien ihmisten ympäristöä ja maisemaa – tiedostivat he sitä itse tai eivät. Niiden luona myös oleskellaan ainakin lyhyitä aikoja, joka on havaittavissa niihin kirjoitetuista teksteistä ja piirretyistä kuvista.

Pikisaaren historiasta kertoo myös alueen tiennimet, josta Pursikatu kertoo saaren laivanrakennusperinteestä, Polttimo- ja Pikikatu pikiruukin ajoista sekä Paja- ja Valimokatu taas myöhemmästä teollisuudesta. **Paul Connertonin** (2009) mukaan paikannimet voivat toimia muistisäännön tapaan, jolloin paikannimeen sisältyy muistia, joka kertoo muistoja sekä merkityksiä paikasta ja sen tapahtumista.¹⁹¹ Pikisaaren nimen voi näin ollen ajatella myös itsessään sisältävän paikan muistia, alueen varhaisesta pikiteollisuudesta.

Alueen maisemassa nykypäivänä yksi hallitseva ja näkyvimmistä elementeistä on Korkeasaaren puoleinen lehtimetsä. Vaikka kasvillisuuden on annettu kasvaa melko vapaasti, ympäristö on kuitenkin ihmisten kädenjäljen tulosta. Sahateollisuuden loputtua saarella, lautatarhat eivät enää levittäytyneet alueelle ja niiden tilalle istutettiin puita ja muuta kasvillisuutta. Alueella kasvaa esimerkiksi paljon kulttuurikasveja, kuten punaherukkapensaita, jotka kertovat aiemmasta asutuksesta. Osa alueella kasvavista kasveista ei ole tarkoituksella istutettuja, vaan ne ovat tulleet laivojen mukana painolastikasveina. Melko vapaasti kasvava Korkeasaaren puoli luo mielenkiintoisen kontrastin Pikisaaren puoleiselle, suoraviivaisesti asemoidulle rakennuskannalle.

Alueen ja kaupungin imagoressina voidaan pitää Pikisaaren nykyistä käsityö- ja taiteilijayhteisöä, jonka perusteella alueesta pyritään luomaan kuva erityisenä kulttuurialueena tai -keskittymänä. Näin alueesta luodaan omanlaisensa diskurssiivinen kertomus, jolla luodaan matkailijoille mielikuvia alueesta. Tätä mielikuvaa on hyödynnetty myös Oulun kulttuuripääkaupungin -hakemuksessa ja Oulun matkailumarkkinoinnissa. Oulun kaupungin suhtautuminen Pikisaareen kulttuurialueena on ollut noin viimeisen 30 vuoden aikana melko vaihtelevaa. Kuten aiemmin käytiin läpi, saaresta ehdotettiin vuoden 1976 kehittämissuunnitelmassa, sen ajan ilmapiirin mukaisesti, kulttuurialuetta, jota lähdettiin jossain määrin kehittämään. Kaupunki meinasi kuitenkin vuonna 2006 myydä omistamansa vuokra-asunnot, perustellen tätä vuokra-asuntojen liian korkeilla korjauskustannuksilla. Asunnot päätettiin kuitenkin olla myymättä ja aluetta haluttiin jälleen kehittää uudella innolla erityisesti kulttuurin kautta. Voisi kuitenkin todeta, että tämäkin yritys jäi melko ponnottomaksi

---

¹⁹¹ Connerton. 2009: 10.

ja sen sijaan alueelle rakennettiin uusia taloja. Kulttuuripääkaupunki 2026 -hanke nosti jälleen saaren kehittämisen uudelleen esille, mutta hienoista mielikuvista huolimatta, esimerkiksi villatehtaan alueen rakennusten ostaminen kaupungin omistukseen ja niiden kehittäminen ei ole edennyt. Villatehtaan aluetta ovat viime vuosina kehittäneet kuitenkin useat yksityiset yritykset.

Alueen kulttuurinen imago ei ehkä tällä hetkellä avaudu juurikaan saarella kävijälle konkreettisesti, vaan se jää pitkälle mielikuvien varaan. Poikkeuksen tästä luo esimerkiksi Pikinen Poloku -tapahtuman aika, jolloin paikallisten taiteilijoiden teoksia on ympäristössä esillä. Muina aikoina saaren käsityöläisten ja taiteilijoiden töitä ei juurikaan näy alueella. Joissakin pihapiireissä on siellä asuvien taiteilijoiden teoksia, mutta niiden ollessa yksityisessä tilassa, ne eivät näy vierailijoille. Alueella ei myöskään tällä hetkellä ole esimerkiksi käsityömyymälää, josta voisi ostaa alueen asukkaiden töitä ja teoksia. Mielestäni Pikisaaren merkitys tällä hetkellä on suurelta osin diskurssiivisesti tuotettua, vaikka fyysisenä ympäristönä se tarjoaakin miellyttävän virkistysalueen kävijälle. Pikisaarella jonkilaisen ristiriidan luo mahdollisesti niin sanottu yksityinen ja yhteinen perintö. Toisaalta saari kuuluu merkittävänä osana Oulun teollista historiaa ja näin ollen sillä on useille oululaisille merkitystä ja se on yhteistä kulttuuriperintöä. Toisaalta suuri osa saaresta on asumiskäytössä, jolloin rakennukset ja niiden pihapiirit ovat ikään kuin yksityistä perintöä. Saaren pysyminen merkittävänä perintökohteena kuitenkin vaatii sen, että suurempi joukko, kuin pelkästään saaren asukkaat, tunnustuvat alueen merkityksen.

5.2. Pikisaaren kulttuuriperintö kriittisestä näkökulmasta

Harveyn mukaan perintö on aina ollut olemassa ihmisille ja sitä on tuotettu, kun ihmiset ovat tulkinneet ajallisia ilmiöitä ja kokemuksia. Jokaisella yhteisöllä on suhde omaan menneisyyteensä, myös niillä jotka ovat valinneet sivuuttavansa sen. Perinnön luonne muodostuu siitä, mitä siitä kerrotaan, unohdetaan, muistetaan ja mitä fiktiota siihen lisätään.¹⁹² Historiallinen kaupunki ei ole koskaan valmiina olemassa, vaan se on aina valintojen tulos ja sen perusta on nykyaikaan säilyneet urbaanit rakenteet, muodot ja materiaali, jotka aineellisena perintönä muistuttavat menneestä. Kaupunkia ja sen piirteitä määritellään aina sen hetkisistä tarpeista, arvostuksesta sekä poliittista, taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista

---

¹⁹² Harvey. 2001: 320.

tärkeysjärjestyksistä käsin. Fyysisten ilmentymien lisäksi ja niiden kanssa vuoropuhelussa ovat aina historiallisen kaupungin merkitykset, arvot ja käytänteet.¹⁹³

Oulussa on viime vuosina alettu hyödyntämään näkyvämmiin alueiden teollista historiaa niiden imagon luomisessa. Esimerkiksi Pateniemen ja Toppilan, tai siihen liittyvään Salmenrannan uusien asuinalueiden imagoa on rakennettu teollisen historian avulla. Toppilan kohdalla kyse on todennäköisesti yrityksestä kiilottaa alueen aikaisempaa mainetta, koska alue on yleisesti tunnettu Oulun yhtenä levottomimmista asuinalueista. Salmenrannan erottaminen muusta Toppilasta, jo nimeämällä alue omalla nimellään, on mahdollisesti yritys luoda alueelle aivan oma tarinansa, joka perustuu sen teolliseen historiaan. Tämä on näkyvillä esimerkiksi alueen tiennimissä. Pateniemen kohdalla kyse voi olla tavoitteesta houkuttaa alueelle asukkaita, koska se sijaitsee noin 10 kilometrin päästä kaupungin keskustasta, joka on useille liian pitkä matka, ellei asuinalue tarjoa jotain sellaista, joka houkuttelee sinne muutamaa välimatkasta huolimatta. Tällaisena houkuttimena voi hyvinkin toimia kertomus historiallisesti merkittävästä alueesta, jolla asuminen ilmentää tietynlaista statussymbolia.

Historiallisiin teollisuusalueisiin liittyy tietynlaista siistimistä, niin aineellisessa kuin aineettomassa muodossa. Esimerkiksi Pikisaari oli teollisena aikana puuttomana saarena luultavasti melko karu ympäristö. Tämän lisäksi työ tehtailla oli usein raskasta ja vaarallistakin. Yleisesti teollisilla aloilla onnettomuudet ja kuoleman tapaukset eivät olleet kovin harvinaisia. Teollisuushistoriasta halutaan kuitenkin muistaa lähinnä taloudellinen nousu, uusien tuotteiden kehittyminen ja työn mahdollistava elämänlaadun parantuminen.

Kaupunkitilan ja alueiden historia ja niihin liittyvien merkitysten vastakkaiset ja ristiriitaisetkin kokemukset ovat arvokkaita ja ne ovat tärkeä tuoda esille. Kulttuuriperinnön tai -ympäristön määrittelemisessä ei tulisi pitäytyä vaan yhden mielipiteen muodostamassa kuvassa perintöön tai ympäristöön liittyen.¹⁹⁴ Kaupunkien kehittämisessä ja siihen liittyvissä kulttuuriperinnön merkityksissä, kaupunkilaisten kokemusten tulisi olla keskeisessä asemassa. Oulussa yhtenä esimerkkinä siitä, miten kaupunkilaisten mielipiteitä ei huomioitu kaupunkisuunnittelussa, toimii Torihotelli hanke, jota vastutettiin laajasti, koska sen pelättiin pilaavan Kauppatorin maisema ja tunnelma. Suunnitelmien tullessa julki myös asinatuntijoiden mielipiteet hotellin sopimattomuudesta historiallisten rakennusten joukkoon sivuutettiin täysin. Nimettöminä pysytelleet arkkitehdit esittivät silloin oman suunnitelmansa, jossa huomioitiin

---

¹⁹³ Vahtikari. 2013: 297

¹⁹⁴ Vahtikari et al. 2021: 380.

paremmin torin sen hetkiset rakennukset.¹⁹⁵ Alkuperäinen suunnitelma kuitenkin jätettiin voimaan. Vuosia jatkuneet rakennusongelmat ja lopulta konkurssiin ajautunut rakennushanke, ovat vaikuttaneet ikävästi koko alueen viihtyvyyteen. Tällä hetkellä rakennustyömaalla seisoo keskeneräinen hotelli, jonka jatkosta ei ole selkeitä suunnitelmia. Kuten Kalevan lukijan mielipidekirjoituksessa aiheeseen liittyen todetaan ”*Kaupunkisuunnittelu ja kaavoitusvalta kuuluu valtuustolle. Sitä tulee käyttää demokraattisesti asukkaita kuunnellen yleisen edun toteuttamiseen.*”¹⁹⁶

Pikisaaren tulevaisuuden ja kehittämisen osalta on käynnissä useita suunnitelmia. Se tuleeko alueelle vielä uudisrakennuksia tulee vaikuttamaan omalta osaltaan saaren ympäristöön. Jos rakennukset tullaan rakentamaan, menetetään yksi säilynyt historiallinen pihapiiri. Toisaalta uudisrakennukset voidaan nähdä osana ajallista kerrostumista ja muutosta, joka alueella on koko ajan käynnissä, vaikka se olisi nykypäivän näkökulmasta vaikea hahmottaa.¹⁹⁷ Oulun valinta kulttuuripääkaupungiksi vuodelle 2026 on nostanut Pikisaaren kulttuurisen ja yhteisöllisen luonteen kehittämisen uudelleen hyvin näkyvästi esille. Alue tulee luultavasti tulevaisuudessa tasapainoilemaan toisaalta vilkkaana käyntikohteena, mutta toisaalta sen tulisi säilyttää luonteensa myös miellyttävänä asuinpaikkana. Pikisaaren kehittämisessä on tärkeä huomioida alueen asukkaiden ja paikallisten ihmisten luomat merkitykset alueeseen, mutta samalla hyväksyä se, että saari, niinkuin kaikki muutkin kaupunkialueet, on kuitenkin jatkuvassa muutoksessa, niin fyysisenä ympäristönä kuin mielikuvina luotuna paikkana. Pikisaaren kulttuuriperintö on jatkuvassa vuorovaikutuksessa niin kaupungin päättäjien, alueen asukkaiden kuin myös muiden kaupunkilaisten määritellessä alueen historian merkitystä sekä nykyistä kulttuuriperintöä omista lähtökohdista käsin.

PÄÄTÄNTÖ

Pikisaaren merkitys teollisuuden paikkana tuli päätökseensä 1970-luvulla, kun viimeisetkin saaren teollisuuslaitokset lopettivat toimintansa. Pikisaaren teollisuuden loppuminen osui ajallisesti ajanjaksoon, jolloin teollinen kulttuuriperintö alkoi nousemaan kansainvälisesti

---

¹⁹⁵ Laine. 2017. “Joukko oululaisia arkkitehtejä laati vaihtoehdoisen vision torihotellista”. *Kaleva* 2.12.2017

¹⁹⁶ Viitanen. 2022. ”Oulun kauppahalli on kärsinyt huonon kaupunkisuunnittelun seurauksista” *Kaleva* 8.11.2022.

¹⁹⁷ Liitteessä 5 on rakennuskannan kerroksellisuutta esittävä kartta, jossa alueen rakennukset ovat jaoteltu niiden rakennusajankohdan mukaan.

tunnustetun perinnön asemaan. Tämä mahdollisesti vaikutti teollisuusrakennusten ja siihen liittyvien työläisten asuntojen säilymiseen. Pikisaaren kulttuuriperinnön voi ajatella muodostuvan tänä päivänä sen teollisesta historiasta, jäljelle jääneistä teollisuuteen tai sen aikaiseen asumiseen liittyvistä rakennuksista, Korkeasaaren sahan raunioalueesta, pikiruukin alueen suojellusta arkeologisesta muinaisjäännösalueesta sekä tämän päivän taiteilija- ja käsityöläisyhteisöstä ja heidän tuottamasta merkityksestä alueen kulttuuritoimijoina.

Pikisaaren maisemallinen biografia on aikojen saatossa kokenut suuria muutoksia. Teollisena aikana saaren maisema oli lähes puuton, kun kaikki alueen puut oli käytetty rakentamiseen tai teolliseentoimintaan. Tämän lisäksi nykyinen Pikisaaren alue muodostui alunperin kolmesta eri saaresta. Saaret yhdistyivät vähitellen sekä maankohoamisen vaikutuksesta että ihmisen toiminnan seurauksena. Korkeasaaren sahan ollessa toiminnassa vuosina 1879-1928, alueen maisemaa hallitsivat korkeat lautatarhat, jotka levittäytyivät Korkeasaaren ja Halkosaaren lisäksi myös Pikisaaren pohjoisosaan. Pikisaaren puolella maisemaan piirtyivät alueen tiiliset teollisuusrakennukset ja niiden piiput sekä niitä ympäröivät puiset piha- ja asuinrakennukset. Sahan toiminnan loppuessa myös lautatarhat hävisivät maisemasta ja niiden tilalle istutettiin puustoa, jonka annettiin kasvaa ja vallata hiljalleen lähes koko Korkeasaaren alue. Teollisuuden loppuessa myös teollisuuden tunnusmerkit, esimerkiksi tehtaiden piiput, katosivat maisemasta.

Pikisaaren historiaa ja muistia siirretään tänä päivänä eteenpäin esimerkiksi historiasta kertovilla infoteksteillä. Tämän lisäksi alueen menneisyyden jäljet toimivat kokemusten paikkoina siellä käyville ihmisille. Esimerkiksi pikiruukin alueella pystyy näkemään ruukin aikaisia jälkiä, mutta myös havaitsemaan menneen ajan alueella tuoksuvan tervan kautta. Korkeasaaren sahan rauniot taas muodostavat alueen kasvillisuuden kanssa omanlaista ympäristötaidetta alueelle ja ne toimivat osana ympäristöä ja kokemusta siellä liikkuville kävijöille.

Asuintaloiksi saneeratut teollisuusrakennukset toimivat uudessa käyttötarkoituksessaan ihmisten koteina. Teollista historiaa ne eivät juurikaan enää ilmennä, koska niistä on purettu kaikki selvästi teollisuuteen viittaavat elementit, eikä niitä tahdo erottaa niiden ympärille rakennetuista uudisrakennuksista. Pastellinsävyisissä puutaloissa on asuntoja ja työtiloja, erityisesti taiteilijoille ja käsityöläisille. Puutalot ovat myös alueen näkyvimpiä rakennuksia, koska niistä otettuja kuvia käytetään alueen markkinointiin. Niillä halutaan luoda kuva Oulun vanhasta kaupungista, koska samanlaisia puutalokokonaisuuksia ei ole säilynyt lähellä keskustaa. Pikisaaren historian sijaan alueen ja koko Oulun imagoressina käytetään

erityisesti saarella asuvia luovien alojen toimijoita. Alueen taiteilija- ja käsityöläisyhteisöä käytetään luomaan mielikuvia paikan yhteisöllisyydestä, jota usein pidetään menneisyyttä kuvastavana ihanteena tai tulevaisuuden haaveena. Taiteilijat ja käsityöläiset eivät ole kuitenkaan alueen ainoita asukkaita, joten heidän yhteisöstä puhuttaessa, jätetään ainakin mielikuvissa saaren muut asukkaat yhteisön ulkopuolelle.

Pikisaaren kulttuuriperintöä voi kuvailla monipuoliseksi, menneisyyden ja nykyisyyden perinnön sekä merkitysten yhteensulautumaksi. Menneisyyden fyysisten jäänteiden lisäksi alueen kulttuuriperintöön liitetään diskursiivisesti tuotettuja merkityksiä ja arvoja. Työn tulosten pohjalta voidaan sanoa, että alueen monipuolisella kulttuuriperinnöllä ja niihin liitettyillä merkityksillä sekä mielikuvilla on käyttöä ja hyötyä niin paikallisille kuin laajemmin koko kaupungille. Tämän takia onkin tärkeää huomioida saaren kulttuurihistoriallinen arvo sekä ihmisten siihen liittämät merkitykset myös tulevaisuuden suunnitelmissa ja alueen kehittämisessä. Pikisaaren teollinen kulttuuriperintö ja historia eivät saisi jäädä jalkoihin alueen suunnitelmissa, jossa siitä pyritään kehittämään Oulun kulttuurin keskus.

Työn aihetta voisi jatkaa tutkimalla alueen asukkaiden ja paikallisten luomia merkityksiä ja arvoja, joita he liittävät Pikisaareen, esimerkiksi haastattelututkimuksella. Tässä työssä ihmisten äänet jäivät kuulumatta, joka oli sekä tietoinen valinta että osa aineiston rajausta. Aineiston valintaan vaikutti osaltaan työn tekemisen aikana jyllännyt COVID 19 -epidemia. Työn tekeminen herätti kuitenkin ajatuksen siitä, miten paikallisia pitäisi osallistaa enemmän kaupunkisuunnittelussa, erityisesti kulttuuriperinnöllisesti ja luontoarvoiltaan merkittävässä kohteissa. Tutkimusta voisi jatkaa myös tarkastelemalla muita Oulun vanhoja teollisuusalueita kulttuuriperinnön, arvottamisen ja käytön kautta. Kuten luvussa 5 todettiin, että vanhojen teollisuusalueiden muuttuessa asuinalueiksi, myös niiden teollista historiaa on alettu käyttämään alueiden imagon luomisessa entistä enemmän. Kulttuuriperinnön ja historian käyttöä ja arvottamista tutkimalla, voidaan ymmärtää entistä paremmin niiden hyötypotentialiaaleja, kuten alueiden viihtyvyyden ja hyvinvoinnin parantajina, tai vaikuttaa mahdollisesti esimerkiksi tulevaisuuden kaupunkisuunnitteluun.

BIBLIOGRAFIA

Sanomalehdet

Ei tekstin ulkopuolelle merkittyä lähdettä tai kirjoittajaa. 1907. *Suuri tulipalo. Oulun emalitehdas palanut.* Kaleva 29.4.1907.

Ei tekstin ulkopuolelle merkittyä lähdettä tai kirjoittajaa. 2006. *Pikisaari voisi olla helmi* (pääkirjoitus) Kaleva 23.8.2006.

Ei tekstin ulkopuolelle merkittyä lähdettä tai kirjoittajaa. 2016. *KHO jätti Martinniemen saha-alueen ilman suojelua* (art.) Kaleva 14.6.2016.

Ei tekstin ulkopuolelle merkittyä lähdettä tai kirjoittajaa. 2021. *Sivakan Pikisaaren vuokratalohanke etenee: osallistumis- ja arviointisuunnitelma asetetaan nähtäville* (art.) Kaleva 31.8.2021.

Akimo, M. 2016. *Pikisaareen uusia taloja ei enää mahdu* (art.) Kaleva 22.10.2016.

Hentilä, N. 2021. *Sivakka haluaa rakentaa Pikisaareen uusia asuntoja – nykyiset asukkaat varuillaan: "Onhan se uhka"* (art.) Kaleva 1.7.2021.

Hentilä, N. 2022. *Autopaikat ratkaisevat, miten paljon Sivakka voi rakentaa Pikisaareen – "Ei voida ajatella niin, että asukkaiden autot olisivat kaduilla"* (art.) Kaleva 26.8.2022.

Holopainen, H. 2021. *Pohjois-Pohjanmaan museon rakennus laitettiin myyntiin Oulussa – Sokeri-Jussin kievarina tunnettu makasiini Pikisaarella myydään ravintolayrittäjälle* (art.) Yle-uutiset 15.9.2021.

Juutinen, K. 2002. *Pikisaarta aiotaan asuttaa lisää* (art.) Kaleva 8.6.2002.

Kaarre, S., Prittinen-Maarala, R. ja Aakko, V. 2021. *Millainen Pikisaari on oululaisille arvokain?* (mielipide) Kaleva 4.9.2021.

Kortesoja, P. 2010. *Pikitörmän tontit hakuun perjantaina* (art.) Kaleva 14.4.2010.

Laine, L. 2002. *Pikiruukit aiemmin täysin tutkimatta* (art.) Kaleva 20.5.2002.

Laine, L. 2006. *Pikisaaren taiteilija-asunnot aiotaan myydä* (art.) Kaleva 24.5.2006.

- Laine, L. 2006. *Pikisaari huokaisi helpotuksesta* (art.) Kaleva 22.8.2006.
- Laine, L. 2017. *Joukko oululaisia arkkitehtejä laati vaihtoehdoisen vision torihotellista* (art.) Kaleva 2.12.2017.
- Rekinen, J-J. 2006. *Pikisaaren asunnot olisivat Oulun kalleimpia* (art.) Kaleva 31.5.2006.
- Sankala, K. 2004. *Pikisaareen uusia asuntoja* (art.) Kaleva 13.10.2004.
- Sankala, K. 2007. *Pikisaareen tulossa kulttuurikeskus* (art.) Kaleva 24.8.2007.
- STT. 2007. *Oulun Pikisaaresta kaupungin kulttuurikeskus* (art.) Kaleva 23.8.2007.
- Suvilehto, P. 2006. *Pikisaaresta löytyi ikivanha tunkio* (art.) Kaleva 24.5.2006.
- Taulavuori, R. 2001. *Oulun villatehdas vaatetti pohjoisen väkeä* (art.) Kaleva 16.11.2001.
- Tervonen, M. 2022. *On käsittämätöntä, ettei Pikisaaren arvoa ymmärretä* (mielipide) Kaleva 15.5.2022.
- Viitanen, M 2022. *Oulun kauppahalli on kärsinyt huonon kaupunkisuunnittelun seurauksista* (mielipide) Kaleva 8.11.2022.

Internet-lähteet

- Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus, Pohjois-Pohjanmaa. *Martinniemen voimalaitoksen rakennussuojelupäätös*. Kirjoitettu 28.5.2013. [WWW-dokumentti]. <https://www.elykeskus.fi/documents/10191/58147/Martinnieme_voimalaitos_rakennussuojelup%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s.pdf/6265aa2a-5424-4e34-ac5b-5f00d56b8e55>
- Karjalainen, U. 1965. Arkisto: Pikisaaren tarinoita. Radiohaastattelu. *Yle Areena*, julkaistu 30.7.2017. [WWW-dokumentti]. <<https://areena.yle.fi/podcastit/1-4186905>>
- Kulttuurikiihdyttämö ry. 2022. Kulttuurikiihdyttämö [TILA] Oy. [WWW-dokumentti]. <<https://kulttuurikiihdyttamo.fi/kulttuurikiihdyttamo-tila>>
- Laki rakennusperinnön suojelemisesta 2010/498. Annettu Helsingissä 4.6.2010. 3 luku: Suojelun kohteet. Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498>>
- Museovirasto, valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. “Oulujoen suistoalueen historiallinen kokonaisuus”. 2009. [WWW-dokumentti]. <http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2081>
- Museovirasto. Rakennettu kulttuuriympäristö. [WWW-dokumentti]. <<https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennettu-kulttuuriymparisto>>

- Oulun kaupungin BusinessOulu. 2020. *VisitOulu avaa matkailijoille ja paikallisille Elämysten olohuoneen*. [WWW-dokumentti]. <<https://www.businessoulu.com/fi/uutiset/visitoulu-avaa-matkailijoille-ja-paikallisille-elamysten-olohuoneen.html>>
- Oulun kaupungin verkkomedia. 2022. DESIGNTORI 2022. *Mun Oulu*. [WWW-dokumentti]. <<https://tapahtumat.munoulu.fi/fi-FI/page/62f3bba1ecf3fd60646f8703>>
- Oulun kaupungin verkkomedia. 2022. Ensi kesän kaksipäiväinen Pikipop palaa juurilleen Pikisaareen. *Mun Oulu*. [WWW-dokumentti]. <<https://www.munoulu.fi/artikkeli/-/id/pikipop-palaa-juurilleen-pikisaareen>>
- Oulun seudun ympäristötoimi. 2010. Pikisaari ja Korkeasaari. [WWW-dokumentti]. <https://www.ouka.fi/c/document_library/get_file?uuid=abd632b7-7770-499f-9c3b-fa1add45913f&groupId=64417>
- Oulun Taiteilijaseura -63 ry. 2022. *Pikinen Poloku 2022*. [WWW-dokumentti]. <<https://artoulu.fi/nayttely/pikinen-poloku-2022>>
- Pohjois-Suomen muotoilijat ry. 2022. PROTO. [WWW-dokumentti]. <<https://proto.fi>>
- Puraa ja Porua - Ihmisten teollisuusarkeologiaa. *Piippumuistoja*. [WWW-dokumentti]. <<https://puruajaporua.wordpress.com/piippumuistoja>>
- Sokeri-Jussin Kievari. Sokeri-Jussin tarinat. [WWW-dokumentti]. <http://www.sokerijussi.fi/palasia_menneesta.pdf>
- Turun yliopisto. Turun yliopisto maisemantutkimus. [WWW-dokumentti]. <<https://www.utu.fi/fi/yliopisto/humanistinen-tiedekunta/kulttuurituotannon-ja-maisemantutkimuksen-koulutusohjelma/maisemantutkimus>>

Raportit ja selvitykset

- Alatarvas, K., Arminen, K. & Lipponen, S. 2003. *Oulun Pikisaaren Pikiruukki. Teollisuusarkeologinen koekaivaus 2002*. Tutkimusraportti. Oulun yliopisto: Arkeologian laboratorio.
- Eriksson, P. & Koistinen, K. 2005. *Monenlainen tapaustutkimus*. Kuluttajatutkimuskeskus. Julkaisuja 4/2005. <<http://hdl.handle.net/10138/152279>>
- Herva, V-P. 2006. *Oulu Pikisaari. Historiallisen ajan kaivaustutkimus 15.-26.5.2006*. Tutkimusraportti. Oulun yliopisto: Arkeologian laboratorio.
- Hyttinen, M. 2012. *Oulu Pikisaari, Pikisaarentie 12, tontit 7-11. Teollisuusarkeologinen kaivaus 12.9.-4.11.2011 ja arkeologinen valvonta 18.6.-29.6.2012*. Tutkimusraportti. Museovirasto.

- Museovirasto. 2009. Oulu: Pohjois-Pohjanmaa: Oulujoen suistoalueen historiallinen kokonaisuus. *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY*. <http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2081>
- Oulun kaupunki. 1986. *Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*. Oulun kirjateollisuus Oy: Oulu.
- Oulun yliopiston arkkitehtuurin yksikkö. 2022. *Historiallisen kaupunkimiljöön suojeluatlas: Oulun Pikisaari*. 451511A Rakennussuojelu ja rakennetun ympäristön hoito -kurssityö. Arkkitehtuuri B24, 2022. <<http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526232546.pdf>>
- Pohjois-Pohjanmaan liitto. 2015. *Pohjois-Pohjanmaan rakennettu kulttuuriympäristö 2015*. <<https://pohjois-pohjanmaa.fi/wp-content/uploads/2020/08/4189.pdf>>
- Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto. 1978. *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*. Julkaisusarja A:41: Oulu.
- Puijola, E. 1976. *Oulun Keskussuunnittelu. Pikisaaren käyttösuunnitelma*. Oulu.
- Sarkkinen, M. 2013. Kulttuuriympäristön kertomus. Oulun kaupungin rakennussuojelutyöryhmä 2013. *Oulun kulttuuriympäristöohjelma*. <www.ouka.fi/oulu/kaupunkisuunnittelu/kulttuuriymparisto>
- Taipaleenmäki, T. 2021. *Oulu, Pikisaaren kaupunginosan kortteli 6 tontti 19, Pikisaarentie 5–7*. Tutkimusraportti. Museovirasto, Arkeologiset kenttäpalvelut.
- Teivaalla, T. 1972. *Oulun Keskussuunnittelu. Pikisaaren kehittämissuunnitelma*. Väliraportti 3. Oulu.
- Ylimaunu, T. 2008. *Oulun Pikisaaren kaivaustutkimukset vuonna 2007*. Tutkimusraportti. Oulun yliopisto: Arkeologian laboratorio.

Tutkimuskirjallisuus

- Aarnipuu, P. 2008. *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Ainiala, T., Kivilaakso, A., Olsson, P. Savolainen, P. ja Vahtikari, T. 2021. Kadun kulmassa – Reittejä humanistiseen kaupunkitutkimukseen. Vahtikari, T., Ainiala, T., Kivilaakso, A., Olsson, P. ja Savolainen, P. (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino: Tampere.
- Alzén, A. 1996. *Fabriken som Kulturarv: Frågan om Industrilandskapets Bevarande i Norrköping 1950–1985*. Linköping Studies in Arts and Science. Brutus Östlings bokförlag Symposion: Tukholma.
- Aronsson, P. 2004. *Historiebruk – att Använda det Förflutna*. Studentlitteratur: Lund.
- Connerton, P. 2009. *How Modernity Forgets?* Cambridge University Press: Cambridge.

- El Harouny, E. 2008. *Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä. Esimerkkeinä Vanha Porvoo ja Vanha Raahе, Osa 1*. Acta Universitatis Ouluensis C Technica 312. Oulun yliopisto: Oulu.
- Enbuske, M. 2010. *Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria*. Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus, ympäristö ja luonnonvarat -vastuualue. Vammalan Kirjapaino Oy: Sastamala
- Enqvist, J. 2016: *Suojellut muistot: Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Harrison, R. 2013. *Heritage: Critical Approaches*. Routledge, Taylor & Francis Group: Lontoo ja New York.
- Harsia, E. & Nummi, P. 2022. Ainutlaatuista, täydentävää ja epämääräistä : Osallistiedon hyödyntäminen kulttuuriympäristön arvottamisessa Sipoon Nikkilässä. *Yhdyskuntasuunnittelu 2022:1: Kulttuuriperintö ja osallistaminen*. 60/1. 55–80. Yhdyskuntasuunnittelu-lehti - The Finnish Journal of Urban Studies. <<https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/issue/view/8522>>
- Harvey, D. C. 2001. Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the Scope of Heritage Studies. *International Journal of Heritage Studies*, 7:4, 319–338. <<https://doi.org/10.1080/13581650120105534>>
- Hautala, K. 1975. *Oulun Kaupungin Historia III 1809 – 1856*. Oulun Kaupunki: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva: Oulu.
- Hautala, K. 1982. *Oulun Kaupungin Historia VI 1945 – 1990*. Oulun Kaupunki: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva: Oulu.
- Hemminki, N. 2018. *Vöyrin pirujen akat ja lapset : naisten ja lasten elämää 1800-luvun ruukkiyhteisössä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. Kulttuuriantropologian ja arkeologian koulutusohjelma/Humanistinen tiedekunta.
- Huhtelin, T. 2016. *Oulun Pikisaaren pitkä kivijalallinen ja multapenkkinen rakennus keramiikka-aineiston valossa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. Kulttuuriantropologian ja arkeologian koulutusohjelma/Humanistinen tiedekunta.
- Hyttinen, M. 2021. *Ajan multaamat muistot : historiallisen arkeologian tutkimus Oulun Pikisaaren pikiruukista, ruukkiyhteisöstä ja maailmankuvasta 1640-luvulta 1890-luvulle*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Immonen, V., Mäki, M. & Taavitsainen, J.-P. 2018. ”Tutkimuksen Ja kulttuuriperinnön jännitteitä: Teollisuusarkeologian Historia Suomessa”. *Tekniikan Waiheita* 36/3:22–38. <<https://journal.fi/tekniikanwaiheita/article/view/82367>>
- Juola, M. 2020. *Kukkaniityltä tapulitarhaan : muistoja merkityksellisistä paikoista Pateniemen entisen sahan alueella*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. Kulttuuriantropologian ja arkeologian koulutusohjelma/Humanistinen tiedekunta.

- Juola, M. 2021. Muuttuva teollisuusmaisema – Pateniemen entisen saha-alueen maiseman biografia. *Tekniikan Waiheita* 39/3, 60–84. <<https://doi.org/10.33355/tw.102888>>
- Kallio, T. 2005. Teollisuusarkeologiaa Suomessa – Tutkimustapoja ja -ongelmia. *Tekniikan Waiheita* 3/05, 40–50.
- Kallio-Seppä, T. 2013. *Kosteutta, puuta ja vallankäyttöä: arkeologinen näkökulma Oulun kaupungin julkisen tilan kehittymiseen 1600-luvulta 1820-luvulle*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Karjalainen, T. 2000. *Puutavarayhtiöiden maanhankinta ja -omistus Pohjois-Suomessa vuosina 1885–1939*. Väitöskirja. Oulun yliopisto, Historian laitos/Humanistinen tiedekunta. *Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora*: 60 – 61.
- Kuokkanen, T. 2016. *Vaatetuksen luokka ja sukupuoli 1600–1800-lukujen Oulussa : Historiallisen ajan arkeologian näkökulma*. *Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora*: 137. Oulun yliopisto: Oulu.
- Lappi T-R. 2013. Kuinka mennyt merkityksellistyy kaupunkipuhunnoissa? Narratiivisia tulkintoja jyvaskyläläisestä kaupunkiympäristöstä. Lento, K. & Olsson, P. (toim.) *Muistin kaupunki: Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lorimer, H. 2015. Preface. Kolen, J., Renes, J. ja Hermans, R (toim.) *Landscape Biographies. Geographical, Historical, and Archeological Perspectives on the Production and Transmission of Landscapes*. 17–19. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lähteenmäki, M. 2017. *Tammerkosken kansallismaisema teollisuusperintönä : Verkatehtaasta Finlaysoniin 1965–2005*. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Manninen, T. 2005. Kasvun aika: Oulu 1945–1990. Satokangas, R. (toim.) *Oulun vuosisadat 1605–2005*. Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys, Oulun yliopiston historian laitos: Oulu: 149–175.
- Mattila, H. & Ilmavirta, T. Estetisoituja muistoja: Taide, kulttuuriteollisuus ja teollinen rakennusperintö jälkiteollisen kaupungin kehittämisessä. Lento, K. & Olsson, P. (toim.) *Muistin kaupunki: Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikkonen, T. 2012. Marie Nisser – teollisuusperintötutkimuksen uranuurtaja. *Tekniikan Waiheita*, 30(2), 64–65.
- Mökkönen, T. 2006. *Historiallinen paikkatieto. Digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista*. Suomen ympäristö 34/2006. Ympäristöministeriö. Helsinki. 2006.
- Nisser, M. 1992. The Industrial Heritage—Changing Perspectives. Hult, J. & Nyström, B. (toim.) *Technology & Industry. A Nordic Heritage*. Science History Publications: USA: 93–97.

- Ohenoja, L. 2018. *Martinniemen saha kulttuuriperintöprosessin rattaissa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. Kulttuuriantropologian ja arkeologian koulutusohjelma/Humanistinen tiedekunta.
- Peltonen, S. 2013. *Hylätyn tilan vaihtoehtoiset käytöt – joutomaista ja niiden merkityksestä kaupunkilaisille*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Maantieteen koulutusohjelma/Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta.
- Putkonen, L. 1988. *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt*. Ympäristöministeriön Kaavoitus- ja rakennusosaston tutkimus 4/1988. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Pyykkönen, M. 2022. Häilyvää strategistumista: Kulttuuriperinnön eri merkitykset Suomen kymmenen suurimman kaupungin kulttuuristrategioissa. *Yhdyskuntasuunnittelu 2022:1: Kulttuuriperintö ja osallistaminen*. 60/1. 55–80. *Yhdyskuntasuunnittelu-lehti - The Finnish Journal of Urban Studies*. <<https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/issue/view/8522>>
- Riesto, S. 2018. *Biography of an Industrial Landscape. Carlberg's Urban Spaces Retold. Landscape and heritage studies*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Rossi, A. 2004. *Vain kattila ja renki? Oulun Pikisaaren pikiruukki tuotantolaitoksena ja säikeenä tervatuotteiden kansainvälisessä verkossa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. Kulttuuriantropologian ja arkeologian koulutusohjelma/Humanistinen tiedekunta.
- Rossi, A. 2012. Pikisaaren Pikiruukki. Pien valmistus osana tervan menestystarinaa. Kallio, T. & Lipponen, S. (toim.) *Historiaa kaupungin alla. Kaupunkiarkeologisia tutkimuksia Oulussa*. Pohjois-Pohjanmaan museon julkaisuja 16: Oulu: 197–200.
- Rumsey, D. & Williams, M. 2002. Historical maps in GIS. Knowles, A. K. (toim.) *Past Time, Past Place : GIS for History*. Redlands, Calif. : ESRI Press cop. 2002.
- Sairinen, Rauno. 2020. ”Fiskarsin Ruukin Tuotannolliset Vaiheet Ja Niiden Vaikutus ruukkimiljööseen: Rauta- Ja Kupariruukista Kulttuuri- Ja Matkailuruukiksi”. *Tekniikan Waiheita* 37/4: 7–32. <<https://doi.org/10.33355/tw.88906>>
- Sivula, A. 2009. Pieniä mutaatioita. Menneen jäljet ja historia identiteetin rakennusmateriaalina. Ruotsala, H., Saarikoski, P. & Santikko, M. (toim.) *Matkalla. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja 91XVIII*. Turku: Turun yliopisto
- Sivula, A. 2010. Työn Paikasta Teollisen Kulttuurin perinnöksi: Porin Puuvillatehdas 1898-2010. *Tekniikan Waiheita* 28/3, 21-46.
- Sivula, A. 2014. Teollinen kulttuuriperintö vakiintui suomalaisen historiatietoisuuteen. *Tekniikan Waiheita*, 32/2, 5-18. Saatavissa: <<https://journal.fi/tekniikanwaiheita/article/view/64111>>

- Sivula, A. 2015. Tilaushistoria identtiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina – Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015*. 56–69. <<https://journal.fi/kultpol/issue/view/4218>>
- Sivula, A. 2017. Mitä teollinen kulttuuriperintö on? Teollinen kulttuuriperintö saa arvonsa historiasta. Heikkilä, S. (toim.) *Satakunnan teollinen kulttuuriperintö*. Satakunta-sarja, 32: Harjavalta
- Small, R. & Syssner, J. 2016. *Diversity of New Uses in Post-Industrial Landscapes: Diverging Ideals and Outcomes in the Post-Industrial Landscapes of Lowell, Massachusetts and Norrköping, Sweden*. *Journal of Urban Design*, 2016, 21/6: 764–784. Taylor & Francis Group.
- Smith, L. 2006. *Uses of Heritage*. Abingdon: Routledge.
- Smith, L. 2020. *Emotional Heritage: Visitor Engagement at Museums and Heritage Sites*. Routledge: London.
- Sormunen, M. 1994. *Pikisaaren historia*. Oulu
- Storm, A. 2008. *Hope and Rust: Reinterpreting the Industrial Place in the Late 20th Century*. Stockholm Papers in the History and Philosophy of Technology, TRITA-HOT-2057.
- Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. ja Kivilaakso, A. 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. ja Kivilaakso, A. (toim.) *Mitä on kulttuuriperintö?* SKS: Helsinki.
- Vahtikari, T. 2013. Merkityksin rakennettu vanha Rauma – Suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina ja vuoropuheluna. Lento, K. & Olsson, P. (toim.) *Muistin kaupunki: Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vahtikari, T., Kivilaakso, A. ja Latvala-Harvilahti, P. 2021. Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallisuus. Vahtikari, T., Ainiala, T., Kivilaakso, A., Olsson, P. ja Savolainen, P. (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino: Tampere.
- Waterton, E & Smith, L. 2009. There is no such thing as heritage. Waterton, E. & Smith, L. (toim.) *Taking Archaeology out of Heritage*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle on Tyne, UK:10–27.
- Äikäs, T., Ylimaunu, T., Kuokkanen, T., Anttila, E., Ikonen, T. & Malinen, A. 2015. Sosiaalinen näkökulma teollisuusarkeologiaan – Tapausesimerkkeinä Varjakan ja Pateniemen sahat Oulun alueella. SKAS 4/2015: 18–37.

LIITTEET

LIITE 1. Villatehtaan rakennusvuosi 1898 rakennuksen lännen puoleisella seinällä.

LIITE 2. Vanhan Villatehtaan seinässä näkyviä ajallisia kerroksia.

LIITE 3. Korkeasaaren sahan maalatut betonirauniot.

LIITE 4. Uimahuoneen penkkiin piirrettyjä sotkuja.

LIITE 5. Pikisaaren rakennukset jaoteltuna niiden rakennusajankohdan mukaan.

